

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, JULIUS 2, 1874.

183—27. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy iven. — **Előfizetési** ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. **Szerkesztőségi** iroda — hová a kéziratok és előfizetések **bérmentve** küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Előfizetési felhívás

a z

„ERDÉLYI PROT. KÖZLÖNY“

1874. II-ik félévi folyamára.

Lapunk előfizetési díjja a megjelenendő könyv-illetmény nyel („Az erdélyi ev. ref. egyházkerület. egyház-joga“ dr. Kolosvári Sándortól) együtt:

Évnegyedre.	1 frt. 50 kr.
Félévre.	3 frt. —
Egész évre.	6 frt. —

Szivesen kérjük előfizetőinket, hogy megrendelésüket, illetőleg a fennirt díjakat mielőbb beküldeni méltóztassanak, hogy magukat kellőleg tájékozthassuk, miután ok nélkül való költségekbe bocsátkozni, nem akarunk. Nem nyomatunk több számot, mint a menynyire éppen szükség van és sajnálnók, ha minden igényt ki nem elégíthetnénk. Lapunk szelleme marad a régi; gyarapodása egyéb tekintetben partolóink buzgóságától függ.

Kolozsvártt, júniusban, 1874.

Szász Gerő,
fel. szerk. és tulajdonos

Áttegyük-e pap-növeldeket Kolozsvárra?

(J. V.) Egyházkerületi közgyűlésünk elrendelése, hogy a cikkünk feliratában jelölt „több oldalról megfontolandó kérdés eldöntése előtt nemcsak a n.-enyedi és kolozsvári közvetlen érdekelt két főtanoda, hanem a közvetőleg érdekelt többi főtanoda és egyházmegyék is ez ügyben megkérdetessenek,“ mely okból az ide vonatkozó indítványt azon meghagyással tevő át az igazgató-tanácsához, „hogy az átköltözés elvi és gyakorlati oldala iránt, a főtanodák és egyházmegyék meghallgatásával, a jövő évi egyházkerületi közgyűlés elé terjeszsen részletes javaslatot.“

A kérdés most egyházmegyéink és tanodai eljárásaink előtt fogállani. A jövő évi közgyűlés dönteni fog, ha ugyan nem csináljuk meg ezzel is azt a tréfát, mit az ugy nevezett kényes kérdésekkel szoktunk, t. i. hogy bizottságról-bizottságra addig bizogatjuk, míg sikerül a dolgot végkép elkényesíteni; akkor aztán — mert muszáj — eldöntjük a kauzát szavazással, és pedig sokszor kényeztetés nélkül, hagyván hátra egy rakás keserűséget...

Szivünköl óhajtjuk: ne legyen ezzel is így! Ne csináljunk ebből is személyes ügyet pusztán azért, mert Pál vagy Péter indítványozza, pártolja, avagy ellenzi. Tegyük félre ez egyszer a magyarnak hagyományos „csak azért is“ politikáját és lássuk el e nagy fontosságú dolgot az objektív érvek súlyának kellő figyelembe vételével! Ezért látjuk szükségesnek, hogy minél többször és még elég korán

beszéljünk róla minél többet, vitassuk minden oldalról, hogy határozott és egyöntetű vélemények jöhetnek be az igazgató-tanácsához.

A kérdés — melyet e lapok szerkesztője a múlt évi első számokban fölvetett — legújabbán az enyedi főtanoda vagyoni viszonyainak tárgyalása alkalmával merült fel, az idevonatkozó véleményes jelentés-tétel véget kiküldött bizottság amaz indítványa következtében, hogy a n.-enyedi főtanoda mellett fennálló theologiai szeminárium tétessék át Kolozsvárra. Mi ugyan azok közé tartozunk, a kik nem találják ez ügyet az enyedi vagyonok rendezésével oly szoros összefüggésben levőnek, mint némelyek azt a közgyűlés alkalmával vitatták; hanem azért szívből örülünk, hogy az indítvány megvan; mert pártoljuk azt lelkünk egész melegével.

Sajnáljuk, hogy a bizottság nem szentelhetett több időt indítványa tüzetes indokolására. De ha a bővebb indokolás el is maradt, ennek oka bizonyára nem a kérdés kicsinylése volt, hanem tán inkább bizottságunk ama prészumciója, hogy magában véve is oly életre való a javaslatba hozott áthelyezés, melyet napjainkban már minden értelmes ember megért és elfogad.

Ha erre számított a bizottság: csalódott. Mert vannak ám értelmes és tekintélyes egyéniségek ország-szerte, a kik nem csak nem tartják szükségesnek a hittani-kar áthelyezését; de sőt ezen ügy pusztá vellifikációját is anyaszentegyházunk ellen intézett áttentátumnak tekintik.

Hogy e vélekedés mivel legyen indokolható: azt — megvalljuk — nem tudjuk.

Nó, majd talán „kitudódik“! Hanem, míg ez megtörténik, lássuk a fölvetett kérdést teljes tárgyilagossággal, vegyük fontolóra egyenkint amaz érveket, melyek pro et kontra felhozhatók; előre megjegyezvén, hogy nagy szavakra és hangzatos szólásokra, melyeket ugyan már hallottunk, de érvek gyanánt el nem fogadhatunk, nem fogunk reflektálni.

A kérdés lényege ez: át lehet-e helyezni Enyedről Kolozsvárra a theol. fakultást úgy, hogy ennek tanárai és növendékei eddig élvezett összes fizetéseiket, illetőleg beneficiumaikat az enyedi kollégium jövedelméből továbbra is megtartsák? És ha igen: vajjon kívánatosnak és szükségesnek mutatkozik-e az áthelyezés?

Az első kérdésre sokan határozott nemmel felelnek. És indokolják ezt kiválóan az enyedi főtanoda jövedelmeinek jogi természetével, mely szerint, ha még oly igen kívánatosnak, sőt épen szükségesnek bizonyulna is az áthelyezés: nem lehet azt megcselekedni, mert — nem szabad; lévén ama jövedelmek forrásait képező jószágok és tőkék — mint mondják — kizárólag az „enyedi kollégium“ tulajdonai; ezeket pedig más — már t. i. nem Enyeden levő — tanodánál hasznosítani, jogi lehetetlenség, ha ugyan a „tulajdon“ fogalmát anyaszentegyházunkban még tiszteletben kívánjuk tartani?!

E nézet ellenében, azok után, a miket dr. K. S. t. barátunk közelebbről e lapokban (főleg a 25-számban) kifejtett, kevés mondani valónk van.

Ha a szóban forgó kérdés némely részletei fölött lehetne is még vitatkozni; de amaz egyetlen tétel, mely szerint az Enyedről Kolozsvárra áthelyezett theol. fakultás költségeinek fedezése enyedi főtanodánk jövedelméből jog és törvény szerint lehetséges eme tétel valóban minden kétséget kizár. Bizonyítják ezt éppen az enyedi (az előtt fehérvári) tanoda fölött intézkedő országos törvényeink. Név szerint, az A. C. I. R. X. Tit. 2. ált. eme szavai: „kollegiumnak legalkalmasabb hely Kolozsvár itéltetett volt az előtti időkben is“ sat. stb., továbbá, ugyan csak az idézett approbatalis titulus, 3 ált. eme szavai: „statuáltattott annak okáért, hogy azon kollégium, vagy azon helyben, vagy Kolozsváratt. . . nemcsak kontinuáltassék, sőt inkább renováltassék. stb.

Sem az alapító levelekben, sem az approbata konstitúciókban Enyedről szó sincs; hanem van Kolozsvárról és Fehérvárról.

A tanodának Enyedre való áthelyezése tudvalevőleg azért történt, mert akkor (1662) Fehérvártt, mely fel volt dúlva, alkalmas helyet, és Kolozsvártt, mely ellenség kezén volt, „illendő gondviselést“ biztosítani a tanoda részére, nem lehetett. De, hogy ezen áthelyezés által változhatlanul és örökre Enyedhez kapcsoltatott volna e tanoda: azt sehonnán behozni, nem lehet. Maga az áttételi okmány így szól: „Mivel stb. stb. . . Kolozsváratt plántált kollégiumra penig ez háboru és alkalmatlan állapotok miatt, mostan illendő gondviselés nem lehet. . . hogy. . . ne alunnék el a változások között is a scholai tanítás; nem lévén ezért mostan erre alkalmato-

sabb hely Enyednél, mind a kollégium jószágára s mind egyéb dolgokra nézve, szállást és maradást oda rendeltünk. (V. ö. P. Szathmáry: a Bethlen főtanoda története, 74—77 ll.)

Látni való, hogy az egész áthelyezés csak oportunitásból történt, és „mert nem lévén (akkor) alkalmasabb hely Enyednél“ oda tették ugyan; de hogy ez által a tanoda „glebe adstrictus-sá“ vált volna s örök időkre az enyedi rögökhöz lenne kapcsolva: ezt állítani, bizonyára senki nem fogja, a ki a tanoda jogviszonyainak multját ismeri.

Erdélyi ref. anyaszentegyházunk főkormányzó és törvényhozó testületeinek több rendbeli intézkedéseiben nyilvánuló, s egészen napjainkig kimutatható felfogása kifejtett nézetünk mellett szintén erős bizonyítékokat szolgáltat. Legyen elég erre egy pár példa csak az újabb időből.

Az 50-es években, egészen 1862-ig, a theol. fakultás Kolozsvártt volt elhelyezve s költségei legnagyobb részben az enyedi jövedelmekből fedeztettek. Senkinek sem jutott akkor eszébe, amaz állapot jogszerűségét kétség bevonni. Ellenvethetné tán valaki, hogy Enyed le volt égve, tehát a szükség parancsolta az ideiglenes áthelyezést? De hisz, ha oly mereven állana az Enyedhez kötött tulajdon-jog, mint némelyek vélik, és ha ugy fogta volna föl azt egyh.-főtanácsunk is: akkor bizonyára óvakodott volna veszedelmes precedenst teremteni; hanem inkább ugy a hogy, behelyezte volna Enyedre a theológiát is. Ha a szükséghez képest egyszer már rendelkezhetett ez ügyben egyházkerületünk: miért ne rendelkezhetnék a szükséghez képest ma is?

Ilyen — a szükség által indokolt — intézkedés volt az is, miszerint a kolozsvári, vásárhelyi és szászvárosi tanodák húzamos időn át évi, és pedig tekintélyes segélyben részesültek az enyedi kollégium jövedelmeiből.

Hasonlóan, Enyed fizette legnagyobb részben a vásárhelyi jog-akadémia tanárainak fizetését is.

Hogy ezen — Enyedex kivülre tett — kiadások annak idején mind szükségesek lehettek és voltak is: elhiszszük; de hogy mindeniket éppen a végszükség kényszer-helyzete parancsolta volna, s így jogi beszámítás alá nem jöhetnének: azt kereken tagadjuk.

Hogy egyházkerületünk és az enyedi kollégium közötti jogviszonyt mikint fogta fel legújabbán egy-

házkerületi közgyűlésünk: erre nézve legyen elég, re mutatni ama méjyre ható intézkedések egész sorozatára, melyek ez évi közgyűlésünk j.-könyvében Enyedre vonatkozólag olvashatók.

Törvényeink és a gyakorlat egyiránt bizonyítják tehát ama tétel valóságát, hogy egyházkerületi közgyűlésünk minden legkisebb jog-sérelem nélkül elrendelheti az enyedi theol. fakultás áthelyezését Kolozsvárra, ha ugyan ez intézkedést célszerűnek, szükségesnek találandja.

Vajjon, célszerű és szükséges-e az áthelyezés? Arról jövő alkalommal.

Belmizsió.

Vannak szavak, vannak eszmék, melyek időnkint szükség, vagy ösztönszerűleg felmerülnek, fontosságot nyernek, s a modern szavak és eszmék sorában szerepelnek, a nélkül azontán, hogy azok vagy tüzetesen tárgyalatnának, vagy irántuk bizonyos tiszta fogalom lenne megállapítva.

Ilyen jelenben, az ugy nevezett, belmizsió eszméje is.

A magyar-elem apadása, ugy látszik, végzettszerűleg fokozódik. És miután némely vidékeken ez elem vagy egészen kiveszett, vagy irtózatossá mérvben csökken s helyöken más nemzeti elemek szaporodnak el, mikint a ki pusztult bükkös erdő nyomán nyár-, és nyírfák szokták felütni magukat: némelyek ezt beolvadásnak, más elemekbe való feloszlásnak tekintvén, ennek meggátlásán, s talán még idegen elemek áttérítésére is, ugy vélekednek: hogy valami miszsió-szerű intézkedés által segíteni lehetne, mit azon körülmény szükségessége is támogatni láttatik, hogy ott, hol nagyon kevés a magyar-elem, a túlsúlyban levő oláh-elem közt, a beszéd is és minden érzéközés a többség nyelvén folyik.

Ha e bajon segíteni lehetne; ha valami miszsió-szerű intézkedés által fajunk apadását, pusztulását meg lehetne gátolni; ha új elemeket lehetne átolvasztani nép-elemünkbe: azt hiszem, ezen csak örvendeni lehetne, s akkor a belmizsiót bárminő áldozattal is létesíteni kellene.

Hanem elméletben, csengő frázisokban, ábrándos tervekben igen sok szépet, magasztost lehet felmutatni a fehér papíron fekete betűkkel: de a gyakorlati élet, oh, mily sokszor meghusitja az ábrándos elméleteket!

Hogy fajunk apad, azt a statisztikai összeállított kimutatások évenként feltüntetik; de ez apadás azon kimutatások alapján azt is feltünteti, hogy nem az átállások, nem az idegen elemekbe való beolvadás útján apad, hanem a születettek, és halottak közti aránytalanság következtében.

Miután egész életemben azon részben laktam hazánkban, mely Hunyad-Zaránd után, a magyar elem tekintetéből leggyéresebb; s miután félszázadnál régebb idő óta, van szerencsém, öntudatosan vizsgálni, s ismerni azon vidék viszonyait, körülményeit, meg vagyok győződve,

hogy fajunk azon csökkenését a tervek szerinti miszsiói intézkedés meggátolni, nem fogja, s valami nagyszerű gyakorlati eredményt felmútathatni, nem fog.

Azonban, más vidék körülményeivel ismeretes anynyira nem vagyok, hogy azoknak állására is kiterjeszkedhessem; nyilvánitom, hogy értekezésem nagyon speciális lesz s csak is a Doboka, B.-szőlnek s Kővár vidékén fekvő deézi egyh.-megyében levő református magyar-elem viszonyairól fogok szólhatni.

Ezen egyh.-megyében a szorványosan lakó magyar református hívek többnyire nemeseek, kikről megjegyezhetem, hogy ha oláhul igen is jól tudnak beszélni, de azok nem oláhosodnak el. — Magyar, úgy szólva, paraszt reformátusok vannak Hidalmáson, K.-Esküllőn, Ö.-Keresztúron, Borsán, Válaszúton, K.-Lonán, A.-Tőökön, Sz.-Kendben, Ormányban, Kozárváron, a lápos-vidéki és kővár-vidéki híveken kívül. A hol még egy-két ily állásu magyar lenne, azok mint cselédek, kuriálisták vannak letelepülve, s nem ős-lakosok. Az eloláhosodás leginkább a magyarságnak ez osztályában történnék meg; de emlékezetemre, a vidéken oly beolvadások nem történtek, az évenkénti átállások kimutatása pedig részünkre mutatkozik kedvezőnek. És még is apadunk, vagy modern kifejezés szerint, dezolálódnak!

Azt mondják, hogy oka az: miszerint sok egyház pusztán áll, nincs papja, ki előttük nemzeti nyelven tartana tanításokat; nincs iskola, hol gyermekeik jó korán mivelődnének, s a nemzeti nyelvben gyarapodást vennének; sőt gyermekeik kereszteltetései is idegen vallás papjaival vitetvén véghez, azok azon felekezetekbe olvadnak be, s e bajon kívánának segíteni a miszsió felállítását által.

Hogy, és mikint történhetnék ez, micsoda elvek, eljárás, díjazás mellett, minő körben, minő kiterjedésben: erről tüzetes vélemény, terv még sehonnán sem mutatkozik. Vajjon, mikint is lehetne az alkalmazható?

A négy politikai megyében fekvő deézi egyházmegyében van 28 anya-, ugyan anynyi leány-egyház; s néhány deserta, melyekben kétszáz év óta magyar-elem nincsen. Szorványosan még itt-ott egy-egy földesur, bérlő, vendéglős, gazdasági vezető, iparos feltalálható. Kik azonban ma itt, holnap másutt vannak, mikint t. i. bérletük, konvenciójuk, vagy üzletök lejár; azonban, ezek is gyakorlatilag valamely közeli egyházhhoz tartoznak.

Csaknem miszsió-szerű egyházaink: a k a c k ó i, szinyei, esztényi, f.-tőöki, páncélcsehi, jelenben kidei, fodorházi, ö.-keresztúri és hidalmási egyházak; mert az anya-egyház papjainak két-három, négy, sőt több fiok-egyházai is vannak, s a fiok-egyházakban második, harmadik, vagy negyedik vasárnap mindig megjelennek, vagy a kis népességű fiok-egyházak lakói járnak át az anya-egyház templomába. Midőn az egész egyh.-megye így van berendezve: lehetséges-e, szükséges-e ide más nemű intézkedés? És ha igen, minő gyakorlati eredményt várhatunk tőle?

A kik a miszsió felállítását oly áhitatosan szorgal-

mazzák, gondolkodtak-e ezen, s hasonló körülményekről; megvizsgálták-e a talajt, melybe egy új törvényt akarnak beültetni? Tettek-e tér-kutatást, mint a hadvezér, midőn hadserégét ütközetre akarja rendezni? Csináltak-e tervet az eljárás mikéntiségére? Tisztában vannak-e a miszsió teendői, eljárása, viszonyai iránt? Kijelölték-e működésének földrajzi körét?

Az általános magyar ref. anyaszentegyháznak volt már egyetlen miszsiói intézete. Dicsekedhetünk-e vele? Eszközölt-e vajjon oly vallásos és nemzeti eredményt, mely népünk erkölcsi életére valamely érdekes mozzanatot idézett volna elő? Utó bajaival nem kell-e most is küzdenünk?

A szent-könyvben van egy mondat: hogy a ki toronyt akar építeni, előbb leül, s megszámlálja pénzét; vajjon, a ki valamely ujszerű intézkedést is szeretne életbe léptetni, nem szükséges-e, hogy előbb leüljön, azaz, előbb megvizsgálja annak életbe léptetése lehetőségét, s az azzal kapcsolatos viszonyokat?

De, hogy speciálizáljuk a kérdést, mikint irám, egyházmegyénk egyházai mind csoportosulásokban vannak rendezve a lelkészségeket illetőleg, s így van átszöve az egész egyh.-megye. A kik a miszsió felállítását szorgalmazzák, oda számítanak-e, hogy a miszsió ezen leányosított egyházakba is megjelenjék, s ott szónoklatokat tartson, s papi funkciókat végezzen? Mert ha nem, akkor szűk működési tere lesz és semmi gyakorlati eredményt felmútathatni, nem fog; és ha igen, vajjon, nem eszközöl-e oly visszálkodást, kellemetlenséget, és értetlenséget, mely kockáztatná az egész vállalatot?

Ezen tervelt intézkedésben, úgy látszik, a vallási oktatás másod rendű kérdés; inkább a nemzeti elem megtartása főérdek: vajjon, eszközölhető leend-e? A példabeszéd azt mondja: exempla sunt odiosa; engedtessek meg nekem még is, példákban mutathatni fel fajunk apadásának eseteit, jelenségeit, hogy elmélkedhessünk arról: vajjon, a miszsió csakugyan képes lenne-e meggátolni fajunk apadását? Noha kellemetlenül, s bánatos érzéssel említek föl neveket, melyek oly jó hangzásuak voltak, s melyek mind nemzetiségünkben, mind egyházainkban maiglan is jó emlékezetben vannak:

M.-N.-Zsomboron, néhány Zsombori-család lakott; ma csak egy. A b. Radák, Tisza sat. birtokok eladatván, az azon udvarokban élt magyar szolgálati személyzet is elpusztult, elköltözött.

K.-Esküllőn hasonlóan néhány Zsombori-család lakott, ma egy sincs, s minden birtokok egyetlen birtokos kezén vannak.

Ö.-Keresztúron: a Kabós, Szoboszlai, Szekeres-családok kihaltak.

Solyomkőn: a Bődösküti, Ladányi, Butyka;

Babucan: a gr. Kúnok, br. Incédiék, Simon, Kecely-családok kihaltak, részben örökösieik másutt laknak, s így itt magyar-elem nincsen.

M.-Macskáson, a Décei.

Borsán: a D é c s e i, K e c e l y.
Páncélesehen: a F o s z t ó, B o r n e m i s z a,
B a l o g.
Derzsén: a S o m a i, V a r s á n y i.
M.-Köblösön: a M a j t h é n y i, S o m a i, s r é s z -
ben R e t t e g h y.

Dobokán: a g r. R h e d e i, g r. T e l e k y, g r. K o r -
n i s, F e l s z e g i - b i r t o k o k e g y b i r t o k o s k e z é n v a n n a k, k i
maga nem lakik ott; M á g n e r - c s a l á d o k.

Almási Sámuel.

(Folytatása következik.)

TÁRCA.

Könyvismertetés, s egy pár észrevétel. *)

(Vallás-erkölcsi- és társadalmi-élet 1848 óta Magyarországon. A magyarországi prot. egyetel által 300 forinttal jutalmazott pályamunka. Irta: Szeremlei Sámuel. Budapest, 1874. Kiadja a magyarországi prot. egyetel.)

E füzet a magyarországi protestáns-egyetel kiadványainak III-ik, a Kovács Albert által szerkesztett „Theologiai-könyvtár”, I-ső kötetét képezi.

Maga a mű fölött, tudomásom szerint, eddig a sajtó utján három bíráló ismertetés jelent meg: egy a „Hon”, más- s i k a „Vasárnapi Ujság” hasábjain. Mindkét lap, saját állás-pontjukról, kellő méltánlylattal szól a műről; nekünk más szempontokból és speciális protestáns lelkeszi álláspontunkról is kell méltatni e művet, mint a mely egyházi irodalmunk terén, fájdalom, ritka jelenség. A harmadik bírálat a protestáns-egyetel által választott pályabírák jelentése. **)

E jelentést szó szerint idézem, mert e jelentést választom jelen fölölvasásam vezér-fonalául, mely így hangzik: „Mindhárom bíráló összhangzó véleménye szerint, az 1-ső számú pályamunka nem csak társához mérten, de abszolút értékét tekintve is, méltónak ítéltetett a kitűzött díjra; mivel:

mindazt felöleli, a mi a kérdésben foglaltatik, vagy azzal össze függ, s érintetlenül hagyja az oda nem tartozókat:

a jelenségeket gyakorlott pszichológiával viszi eredeti okaikra, biztosan mutatja ki a fejlődés és hanyatlás tényezőit a politikai, társadalmi és egyházi viszonyokban s az egyén jellemében. Adatai kimerítőek s arra mutatnak, hogy szerző e tárggyal évek óta foglalkozik;

szerető gonddal szedi össze, a mi vigasztalót konstatálhat, a sebeket ismét a gyógyítani akaró hűség bátorságával és loyálisával s egyszersmind gyöngédségével mutatja ki;

műve beosztásában igazságos ekonomióval jár el, sehol nem túloz, mindenült a művészet nyugalmával szinez; stylje nemes, emelkedett, gyakorlott kezét sejtet.“

Es e jelentés alapján a 300 frt. pályadíj szerzőnek ítéltetett. Protestáns egyházi életünk terén három olismert tekintély (Baksai, Laukó és Zelenka) mondották ki a kezünk alatti mű fölött a bíráló ítéletet. E bíráló ítélettel szemben, melyet a prot. egyetel választmánya is elfogadni látszott,

*) Fölölvasatott a sepsii ev. ref. egyh.-megye pap-mesteri értekezletén, S.-Szent-Györgyön, május 28-án, 1874.

**) Jelent meg még egy, a Filó Lajosé, a Révész „Figyelmezője” V.-VI-ik füzetében.

kétség kívül vakmerőség tölem, kimondani, hogy én részemről egyéni meggyőződés, szerény véleményem szerint, nem irnám alá e bíráló ítéletet, s azt hiszem, hogy maga a szerző sem.

Nem azt:

hogy a mű mindazt felöleli, a mi a kérdésben foglaltatik, vagy azzal összefügg; mert a mű címében foglalt és azzal összefüggő kérdések teljes fejlődésére, teljes kimerítésére, már magában a fizikai tér, egy alig 8 ivre terjedő füzetke, nem elégséges; kötetekre menő terjedelmes műben, egy életet rászentelve is, alig lehetne, „mindazt felölelni“, teljesen kimeríteni, a mi a kérdésben foglaltatik.

Szivesen aláírom azt, hogy a jelenségeket gyakorlott pszichológiával viszi vissza eredeti okaikra, biztosan mutatja ki a fejlődés és hanyatlás okait, (habár itt-ott a hanyatlást egy világ fájdalomban elborult lélek sötét szemüvegén nézi is) a politikai, társadalmi és egyházi viszonyokban s az egyén jellemében; de nem írom alá azt, hogy „adatai kimerítőek“ lennének.

Ezen túlkedvező bírálat ellen maga a szerző is több helyt tiltakozik, midőn a rendelkezése alatt álló „adatok“ nem-léte, a meglevők hiányossága, megbízhatlansága fölött panaszkodik. (Lásd 65-ik lap, jegyzetek 1.) „Nálunk az egyházi statisztika nem-léte miatt effélé adatok, hiányosságuknál fogva, a mellett hogy összeszedésök igen sok időt kíván, utoljára is csak igen tökélytelen képét adják a dolgok állásának sat.“

Adatainak nagy részét, az igaz, hogy a legjobb források lelkiismeretes tanulmányozásából meríti. Hazai írók közül Keleti, Konek, Kauc, Széchenyi, Kövári, Szemere sat. Külföldiek közül: Carey, Quetelet és ama nagy szellem Buckl sat. sbt jelesekre hivatkozik. Felkutatta, az egyházi közgyűlési jegyzőkönyveket, névkönyveket, egyházi életünk közlönyeit; azonban mindezek, mint ezt már idézett helyen szerző is elismeri „igen tökélytelen képét adják a dolgok állásának.“

Révay Lajos,
ilyefalvi ref. pap.

(Vége következik.)

Néhány szó a tervbe vett magyar új biblia-fordításról.

(Folytatása és vége.)

Ad not. 1. „Egy emberre e nagy munka nem bizható.“ Nem? Nem, mert K. ur kívánsága, magyarázatos for-

ditást adni. Ezt egyáltalában helyeselni, nem tudom. Legelső teendőnk az, hogy egy érthető, a nyelv mai állapotának többé-kevésbé megfelelő, minden keresettségől és fellengzéstől távol levő szöveget adjunk a hivek kezébe. E szövegnek egyöntetűnek kell lenni; egy a munka végén öszszeülő több vagy kevesebb tagból álló bizottság a tarka-barkaságot nem enyésztené el, sőt még akkor látszanék meg rajta bizonyos schablon szerinti eljárás (némi le példa a LXX.). Egy embernek kell tehát az egész szöveget fordítani, és egy másodíknak legfőleg átnevezni — a fordítóval együtt — inkább a lapsus calami-k miatt, mely revízió egyszersmind kefelelyomat utáni korrekció is lehet. A mi a felhozott okokat illeti

a) az igaz, hogy maga a fordító sokkal inkább kényeszerítve van, gondosan újból és újból meghányi fordítását, ha egyszersmind magyaráznia is kell; de hát, istenem, ott állunk-e mi, hogy olyan fordítók kell hogy munkába szegődjenek, a kik az elvállalt szakmányban idegenek, a kik akkor kell hogy tanulják a de Wette, Meyer, vagy nem tudom, ki kommentárát tüzetesen, mikor az önkint felvállalt fordítást akarják megkésztetni? Aztán, hogyan viszonylik másfelől ez állítás a 6-ik pont alatt mondottal, mit a mutatóvány igazol is. Különb, hogy magyarázás, sőt nem értés nélkül is lehet fordítani — még pedig szabatosan — arról sok gymnázialis tanuló, s még más is tehet bizonyosságot, s a bibliából az ismert hely Gal. 3: 20. sat.

b) Az ezen pont alatt mondottak ellen szólni, igen hosszú volna; ki kellene fejtenem az egész népiskolai vallás-tanítási rendszert (gyermekkel és felnőttekkel való katekizációt, biblia-magyarázatot, rendszeres házi biblia-olvasást, sat.), de ezt itt nem tehetvén, csak annyit mondok, hogy a biblia oly egyszerű, hogy az ifju és öreg, nő és férfi, tanulatlan és tanult egyiránt olvashatja és épületet szereshet belőle, mindenki megtalálja a magáét benne, és sok minden megvilágosul az olvasó előtt a templomban; meg aztán, a feltűnőbb helyeket illetőleg bármely olvasó felvilágosítást kérhet lelkészétől. A meg ép nehezen érthető helyek nehezen is magyarázhatók meg ép laikusnak, mikor az ily helyek értelmezése még a legkitűnőbb tudósok előtt is „est ad huc sub lite.“

Hát aztán, a most uralgó két ellentétes világ-nézet? Avagy, a most alkotandó magyar recepta naturalistikus exegesis csatornáján kell a jámbor mindenből épület venni akaró nép elé hurcolni a különböző theologiai pártok nézeteit? Nem! Ily eljárás ép a modern urakhoz nem illik, ezzel sértenék azok jogait, a kiknek köszönik lételüket és sok mindent a modernek, s a kik nélkül egy percig sem élhetnének.

Először fordítani, később magyarázni — ez a helyes, járjon az bármily nagy, de ép nem legyőzhetlen akadályokkal. A mit itt zárjelben mond K. Ö. az nem áll; ő nem tudna írni a más fordítására magyarázatot, de tud csinálni a más idegen ajku magyarázatára magyar fordítást; a német Protestanten-Bibel munkásai tudtak írni a Canstein-féle szövegre magyarázatot, K. Ö. affélre nem tudna ajánlkozni; ez tulságos szerénység. Aztán, ugyan mire való a magya-

rálás? Nem szabad azt ott megmondani: én így fordítom, szerintem ez a helyes fordítás, e felel meg az eredeti szövegnek, ennél fogva foglalhatja, értelme, ez. Nem, K. ur! fordítás még soha egy magyarázót sem kötött meg, vagy megköti a fordítás csak azt, a ki nem érti az eredeti szöveget.

Most, az igaz, hogy szűk világot élünk, de azért csak megszerzi azt a magyarázatos kiadást is egy pár pap és család. Sokkal célszerűbb tehát előbb pusztán jó szöveget adni, s azután a jó szöveget épületes értelmezéssel ellátva, távol a theologiai vitáktól, adni e nép kezébe; a tanulók és lelkészek számára pedig rendre-rendre a biblia egyes könyveit, vagy azok egyes darabjait a bibliai tudományok mai álláspontjának megfelelőleg ki-, át- és feldolgozni; mert hiszen, utoljára egyszer nekünk is csak mozognunk kell, különben holtan tartanak; csak azon veszszük észre, hogy elfújták felettük a requiem aeternam dona eis Domine-t, ha ugyan még ilyet is kívánnak. Az eddig mondottak folytán a több fordító csoportosulásáról nincs mért szólnom.

Ad not. 2. Ezt mondani, szükséges sem volt; hiszen, fölteszem én mindenik fordítóról — ha már ugyan többen lesznek — sőt fel minden exegeseos profeszszorról, hogy saját fordítása mellett a Károliét mindig szemé előtt tartja, s a jót belőle elfogadja, s ép így, azt hiszem, hogy K. ur bárha nem emlité fel, szem előtt tartja mindig a Kámory s mások fordításait is. Avagy, a Károlin kívüliek szóba sem jöhetnek? Ezt Kovács ur nem fogja mondani. Kámory fordítása meg fogja a legtöbb helyt mutatni, hogy melyik szirtől kell őrizkedni, de meg másfelől, hová kell tartani.

Ad. not. 3. Hogy illik ily nyilatkozat azon K. Ö. szájába, ki a 101 lap tetején a zárjelben foglalt nyilatkozatot tette? Amott nem szeretné magát megkötötni, itt meg önkint köteteti meg magát és másokat egy orthodox diplomáta (mint Volkmár nevezi Tischendorfot; Der Ursprung unsern Evv. etc. Zürich 1866 a 4-ik lapon, ha K. Ö. e művecskét olvasta volna, tán mint körül-belől hű Volkmáriánus nem ragaszkodnék úgy ahhoz a Tischendorfhoz, legyen annak bár septimája jobb, mint oktávája, a legkitűnőbb itészek szerint...) önkényű eljárása által. Lám, sokan a K. ur pártjáról esküsznek a Sinai kéziratra s ebből egy jóta sincs a 7-mában felhasználva. Én azt tartom, maradjunk a fordításban a régi Elzevier-féle receptusnál úgy azonban, hogy azon helyeket, melyeket a kritika, de nem valami rontó-bontó szilaj száguldozásban levő, megdöntött, kijavított; így pl, I. Tim. 3 16. sat.

Ad not. 5. Általában úgy veszem észre, hogy K. Ö. téved, mikor a más lábán jár. Hát mire való minden lapon 3 hasábot csinálni (szöveg, körülírás, magyarázat); nem lehet-e a körülírást vagy a szövegben zárjel közé tenni, a mi aztán a pusztán szövegben is meg kellene hogy maradjon, ha t. i. K. Ö. első pont alatti nézetének eleje teljesebe megy; vagy pedig jöjjen a körülírás a magyarázatba. Különb, a mutatóványból ítélve, nem igen fog az új magyar protens biblia ily közből beékelt körülírásokkal eléltelenítettai.

Ad. not. 6. Habár én azon vagyok, hogy egyelőre csak pusztá szöveg adassék ki, e pontot mégis figyelembe veszem, a menyinyiben szerintem is jónie kell egy magyarázatos kiadásnak előbb-utóbb. Itt az a kérdés: ki számára akarja K. Ö. írni és iratni a magyarázatot? Én az hiszem, első sorban a nép, a világiak számára.

A mi népünk e téren hátra áll a némettől, s mégis a német Prot. Bibelsem az a német népre nézve, a minék sokan tartják, s tartják azért, mert az írók és kiadók úgy kívánják. A világért sem az, a minék a prospektusban kürtölve van. Egy világiak számára irt s a mellett még nők asztalára való magyarázatos biblia első és egyedüli kelléke, hogy magyarázó jegyzetei különösen a szívhez szóljanak, azaz, épületesek legyenek: a Prot. Bibelsem legkisebb mértékben sem az; mi szükség van egy oly féle kiadásban szöveg-itészeti s nehéz arkháológiai jegyzetekre. Semmi és ezerszer is semmi. A Prot. Bibelsem magyarázó jegyzetei nem egyebek, mint kezdete azon műtétnek, mely az egész bibliai evangéliumi keresztyénséget elpárologtatni akarja, hogy majd a lecsapódó gőzből fogja fel a nihilizmus kénköves esőjét, mintha bizony Sodoma és Gomorában laktunk. Óvakodni kell tehát az ily kinövésektől, mert ezek csak azokra nézve lesznek és lehetnek frapánsok, kik a testiség bilincseiből szabadulni, nem tudnak, vagy nem akarnak; kik lenevetik azt, ki nekik azt mondja: sursum oculos, sursum corda!

A mi a holland synodalis fordítást illeti, annak jegyzetei rövidek, népszerűbbek, „aber die rechte Speise sind sie auch nicht, weder für *νηπιου*, noch für *τελειου*; *βρωμα* sind sie nicht; *ραλα* noch weniger.“ Már itt kitűnik, hogy sokkal jobb, előbb adni pusztá szöveget, azután nyomban reá épületes magyarázattal ellátott szöveget. Ilyenre is lehet mintát találni!

Ad. not. 7. A bevezetésben, valamint az egyes újtestamentomi könyvek elé helyezendő hist. kritikai vizsgálatok eredményének előadásában követni lehetne, K. Ö. szerint, egészen a Protestánten-Bibelt, a mely e tekintetben nagyon kitűnő. Kitűnő és pedig nagyon?

Tehát, a Prot. Bibelsem kritikai bevezetései a mai tudomány eredménye! Igen, ez előtt két évvel nagy tudományosan világra jöttek, de K. ur azt hiszi, hogy a világ folyása egyszerre megakadt némi tekintetben akkor, mikor ő külföldről haza ment, némi tekintetben pedig később. Oh nem! A kritika is halad. Csak hogy a Prot. Bibelsem-féle kritika az, a melyről áll: *Wie oft verkündet diese Kritik etwas, als siches Resultat der Wissenschaft, was genau besehen, nur subjektiver Geschmack und willkürliches Belieben ist; vergl. z. B. wie Holtzmann (a Prot. Bibelsem egyik csatlósa, kezében, mint a párkák egyike, egy nagy óllóval) „Kritik der Epheser und Kolosser-Briefe“ 1872 nachweisen will, welches Wort in jedem Vers Urschrift und welches Interpolation sei! Wie wenig bleibt diese Kritik sich der Grenzen aller wissenschaftlichen Nachweisbarkeit bewusst.“ E kritika ép midőn tudományos éles-elműségének ne továbbját akarja felmutatni, akkor mászik a képzelet széles magaslataiba s csupán alanyi*

tetszésének áramlatait követi. „Die grosse Kuzst macht sie rasend!“

„Támaszkodva ezen önkény és bizonytalanság kimutatására, protestálni kell fenhargon azon modern theologusok merénylete ellen, kik a szent kidolgozásában — v. ö. pl. a „Protestánten-Bibel Neuen Testaments“ című művet — a nagyobb közönségnek gyorsan készen a történelem- és biblia-kutatás bizonyos eredményeit akarják felajánlani, mig azonban csak a theologusok egy kis száma — s azok között sokan csökkenő hitelűek — fogadja el kritikai eredményeiket sat. sat.“ (Christlieb, Die besten Methoden der Bekämpfung des modernen Unglaubens. Gütersloh 1874. a 37-ik lapon.

Ime, itt előadám nézetemet, bár töredékesen a K. Ö. által megadott előrajzról. Hátra volna most, hogy megvizsgáljam a közlött műtétvánt, hogy megvizsgáljam menyinyiben sikerült jobb fordítást adni, mint Károlinak, vagy Kámorynak és hogy mily helyesek és minő becstiek a magyarázó jegyzetek. Ebbe azonban nem bocsátkozom. Hogy a fordított szöveg nem elég jól hangzik, azt mindenki megítélheti, ki figyelemmel s helyesen olvassa; s hogy a görög nyelv, illetőleg ép ez irat görög nyelvének, irányának szelleme a fordítást át nem lengi, arról is meggyőződhetik könnyen minden ahoz értő. Az egész elhamarkodott mű; s hogy miért lett ép Máté 16-ik fejezete műtétvántnak közölve, azt még a közlők sem tudnák okadatolni.

A magyarázó jegyzetek megbírálása a német Prot. Bibelsem jegyzeteinek bírálatára vezetne, ehhez meg nem akarok fogni; de megjegyzek még annyit, hogy a német magyarázó jegyzetek nincsenek a műtétvántban teljesen átvéve, de van a helyett egy pár eredeti megjegyzés s a különös itt csak az, hogy ép a legjobb, a legáltalóbb megjegyzések nincsenek átvéve. Mi az az „önerejű feltámadás?“ Hát, nem nyilvános szócsavarás van-e ott? Hát, a legutolsó jegyzetek? Effranata libido. Még megjegyzem csupán figyelmeztetésből, hogy ha a német Prot. Bibelsem magyarázó jegyzetei csakugyan lefordíttatnak, vigyázni kell arra, hogy egy néhány hely rosszul van idézve, persze sajtó-hibából, s így azokat helyesen kell idézni, hogy ne működjenek még az effélék is közre arra, hogy az egykor megjelenendő művet „für einen durchgehenden Druckfehler halten,“ a mely sajtó-hibát persze nem a szedő, hanem egy tudós társaság gondatlanságának kellene tulajdonitnunk.

Egy orthodox.

Előfizetési felhívás,

egy házi beszédekre.

Nem feltűnési viszketeteg birta rá alólirottakat, hogy a Kraszna-Berettyó-mentérol a vallásos-erkölcsi élet nagy épületéhez egy porond-szemmel járuljanak; hanem azon tapasztalati tény, hogy az egyházi-szónokszék igényeinek legtöbbszörre az egyszerű forrásból fakadt csermely ad leggyorsabb, vagy is közvetlen használható kielégítést. Nem igényeljük magunknak, hogy hegyen épült város lennénk; de legyen szabad remélnünk, hogy eddig csak is körünkben világított

mécsesünk a magyar protestáns lelkész-kar széles mezején is itt-ott világhosszút adhat.

Célunk oly egyházi beszédek adni lelkész-társaink kezébe, melyeket csaknem mindenütt úgy vehetnek igénybe, a mint irva vannak. De másfelől, oly olvasmányt igyekszünk összeállítani, melyben a nem-lelkészek is élvezetet találjanak.

Egyházi beszédeink első füzete nem sokára sajtó alá adjuk és legkésőbb december 20-án postára teendjük előfizetőink részére.

Hogy ez első beköszöntő füzetnek lesz-e több testvére, az az ítéset keresztelejétől, mindenek felett pedig a közönség pártolásától függ.

Kedvező fogadtatás esetében anynyit előre is ígérhetünk, hogy jövőben az innapi és alkalmi szükségletre leszünk legnagyobb figyelemmel.

Sz.-Somlyó, június 9-én, 1874.

Nagy László m. k. sz.-somlyói ev. ref. pap. Kis Albert m. k. kémeri ev. ref. pap. Viski Pál m. k. zoványi ev. ref. pap.

Előfizetési feltételek.

A mintegy 10 ivre terjedő s 18—20 egyházi beszédet magában foglaló füzet előfizetési díjját — postai szétküldéssel — 1 frt 20 krban állítjuk meg. Bolti ára magasabb leend.

Az előfizetési pénzek legkésőbb október 31-ig egyik munka- és kiadó társunk, Viski Pál, zoványi ev. ref. pap-hoz küldendők. Utolsó posta — Zovány.

Tíz egyszerre beküldött előfizető után egy tisztelet-példánnyal szolgálunk.

Az egyszerű aláírást is készek vagyunk elfogadni s ez esetben a füzetek postai után-vét mellett küldetnek el.

A kiadók.

KÜLÖNFÉLÉK.

= Ez első számunk e félévben, melyet minden előfizetőnknek megküldünk, az ezutániak küldését a megrendeléstől, vagy előfizetéstől teszszük függővé. Szívesen kérjük olvasóinkat, hogy rendelkezni méltóztassanak.

= A mihályfalvi pap, Lukács Ferenc és tanító Muzsnai József égettek számára újabban adakoztak lapunknál. VIII-dik Közlemény. Kármán József, újverbázi lelkész, 4 frt, Kocsis Dénezs, túri ref. pap, küldeménye: Kovács Anna kisaszszony 1 frt, Gyulai József 60 kr, Kocsis Dénezs 1 frt. 40 kr. (Összesen 3 frt.) marosvásárhelyi főtanodai osztály-tanítók küldeménye: Medgyesfalvi József, Székely Sándor, Tótkés József, Tavaszai József, Pap Ist. Konc Ist. egyenkint 1 ft. összesen = 6 frt. Kónya János, vistai ref. pap, 1 ft, Szathmári Elek, Kolozsvárról 1 ft, egy zölderdői tréféért Csiki Viktor és Dobál Antal 2 frt, Móore Károly, bükkösi ref. pap, küldeménye: br. Kemény Endre 2 frt, t. Mihály Károly 1 frt, Nagyvári Károly 50 kr, Záng Bogdán 50 kr, Moore Károly 1 frt. (Összesen 5 frt.) Jánó Albert ó-bretyeyi ref. pap, 2 frt, Molnár Dániel, m.-kölpényi ref. pap, 2 frt, Szentkirályi Sándor, m.-madarasi ref. lelkész küldött 6 frtot, melyből 2 frtot az egyház adott, 4 a hivektől gyűjtetett. VIII-ik közleményünk összege = 32 frt. (Július

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS.

1-i kelettel postára tettük.) A lapunknál eddig begyűlt egész összeg = 388 frt. 30 kr.

= A mihályfalvi pap, Lukács Ferenc és tanító Muzsnai József részére — az egyh.m esperese — Ágoston Mózes utján, vizaknai pap, Sylveszter Domokos, hallgatóitól gyűjtött, 27 frt. 38 krt. küldött; Szabó József görgényi egyh.-jegyző pedig 4 frtot. Fogadják az adakozók az illetők hálás köszönetét.

= Pályázat hirdettetik az ó-tordai ev. ref. egyház leány-tanítónői állomására. Fizetés: a) 200 o. é. frt. az egyház pénztárából, b) a növendékektől tandíj legkevesebb 100 frt, tapintatos bánás és vonzó modor azonban ez összeget jelentékenyre emelheti. c) Uri, kényelmes szállás, és d) tűzi fa. Pályázati határnap, július 31-ike. A pályázati folyamodások ó-tordai ev. ref. lelkész, t. Fűzi Sándor urhoz küldendők.

= A közoktatás-ügy állapota Magyarországon 1872-ben. A vallás- és közoktatás-ügyi miniszter a hazai közoktatás 1872. évi állapotáról szóló jelentését ma terjeszté az országgyűlés elé. Ez, mint a miniszterium hason jelentése az előző évről, négy főszakaszra oszlik, melyek közül az 1. magában foglalja a népiskolák és tanító képezdék, a 2. a középtanodák, a 3. a felső tanintézetek ügyeit adja elő, a negyedikben pedig a közmivelődésre vezérlő intézetek mibenléte tárgyalatik. A jelentés tartalmának átalános képét a következő főbb vonásokban foglaljuk össze. A népoktatás legfőbb tárgyaktól szereplő népiskolai tanköteles gyermekek száma 1872-ben 2.144,768 volt; ezek közül iskolába járt 1.379,671 s így az iskolába járók a tankötelesek 64³/₄ százalékát tették. (Ez arány 1871-ben csak 56% volt s így az iskolába járó tankötelesek száma mintegy nyolc százalékkal emelkedett.) Népiskola volt 1872-ben 15,246 (1871-ben csak 14,550 volt, s így a népiskolák száma is 696-al szaporodott.) A népoktatásra fordított állami kiadás 1.271,752, a községek s felekezetek ugyan e célú kiadása 4.889,685 frt. volt, s így a népoktatásra hazánkban 1872-ben 6.161,437 frt. adatott ki. Ugyanez évben létezett az elemi iskolai tanítók képzésére 20 állami- s 40 felekezeti tanító- s tanítónő-képezde, melyekben összesen 2097 növendék neveltetett. A középtanodák ügye következőleg állott: gymnázium volt 150 (főgymnázium 80, algymnázium 70,) melyekben tanult 24,707 növendék, tanított 1,666 tanár. Reáltanoda volt 32 (főreáltanoda 14, alreáltanoda 18,) melyekben 6730 növendék tanult, 305 tanár tanított. A felső tanintézetek közül: hittani intézet volt 41—1531 hallgatóval és 200 tanárral; jogakadémia volt 13,—1925 hallgatóval és 88 tanárral; a budapesti és a kolozsvári egyetemen együtt 2678 hallgató jelent meg s 160 tanár volt; a mű-egyetem tanulóinak száma 511-re ment, 44 tanárral. Közmivelődési intézeteink közül a muzeum minden irányban újból gyarapodott, s gyűjteményei folyvást rendezettek; a képző-művészetek ágában kiválólag a festészet és az országos minta-rajztanoda ügye tett feltűnő haladást s a rendezés alatt álló anyagi erők mértékéhez képest mű-émlékeink fontartására is kiváló gond fordítatott.

KÖRÖZTETIK.

608 — 1874.

E lapok folyó évi folyama 15-ik számában 353—1874 sz. alatt körözve volt tasnád-szarvadi másod-osztályú lelkészi állomásra a pályázati határnap megnyujtatik július végéig.

A folyamodványok szilágy-szólnoki ev. ref. esperes, t. t. Szabó Pál aa.-hoz Diosadra (u. p. Zilah) küldendők.

Kolozsvártt, június 29, 1874.

Nagy Péter,
erdélyi ev. ref. püspök.

Felölös szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, JULIUS 9, 1874.

184 — 28. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy iven. — Előfizetési ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. Szerkesztési iroda — hová a kéziratok és előfizetések bérmentve küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Áttegyük-e pap-növeldeket Kolozsvárra?

II.

(J. V.) A kérdés politikai oldala — véleményünk szerint — jelentékenyebb, mint a jogi. Van-e jogunk, nincs-e, így vagy amúgy tenni: a fölött elvitathozhatunk, ha ugyan kedvünk telik benne, megmérhetetlen időnkig. De végre is, a meddő szó-harc nem sokkal vinné közelebb megoldásához a kérdést. Hiszen, nem arról van itt szó, hogy megraboltságok egyházi és tanodai vagyonunk. Sőt, még azt sem akarja senki, hogy kegyes alapítványaink más, mint a kijelölt célokra fordítottassanak. Egyáltalán, ne beszéljünk jogtalanságról addig, míg magunk fölött magunk határozunk. És ne féljünk attól, ha közgyűlésünk egyházi és tanodai ügyeinkben így, vagy amúgy határozand; félelmesebb dolog lenne, ha sehogyszem határozná, mert ez egy jelentőségű lenne a stagnációval és ez a haldoklással!

Meg vagyunk győződve, hogy a fejtegetésünk tárgyát képező kérdés eldöntése leginkább azon fog megfordulni egyházkerületi közgyűlésünkben is: ha vajjon célszerűnek és szükségesnek mutatkozik-e az áthelyezés, vagy nem?

Lássuk tehát ezen oldalát az ügynek.

Az áthelyezés ellen egyik legfontosabb érv gyanánt halottuk felhozni azt, hogy Enyednek nagy jelentőségű miszsiója van a magyar nemzetiség érdekében. Ne bántsuk, ne gyöngítsük Enyedet — így szólnak — mert ezzel magunk alatt vágjuk a fát. Ha nem léteznék, most kellene oda teremteni a kollégiumot! Egy erőteljes magyar protestáns intézetre ott, éppen azon helyen, nem csak egyházunknak, de nemzetünknek is nagy szüksége van. Hadd, legyen továbbra is előőrse, véd-bástyája nemzetiségünknek amaz idegen elemek torkában, a hol anynyi vihar dacára, századokon át megtartá helyét s áll ma is!

És hol volna „azon szentség-törő, mely dicső emlékezetű fejedelmi ősök vég-intézményeit széttépve, kishitűségében légnék ereszsze, hogy meg ne találja azt többé az ő helye? mondja P. Szathmáry.*)

Akár csak a Rákócy-induló, meg a. „Re-crudescunt!“

De az ég szerelmeért, uraim, hát, ki akarja bántani az n.-enyedi kollégiumot?! Avagy, végkép meggyöngül és tehetetlenné válik a n.-enyedi tanoda, mihelyt elhozzuk onnan a theológiát? Ezt talán az áthelyezés legerősebb ellenzői sem fognák állítani?

Mi elismerjük, hogy nem csak általános kulturái, de nemzeti érdekeink is megkövetelik azt, hogy enyedi tanodánk legyen egy az idő kívánalmainak teljesen megfelelő és erőteljes gymnázium. De ennél több igényt kapcsolni ama tanintézethez, hasztalan; mert kielégíthetetlen törekvés lenne. Főtanodát, a szó mai értelmében, az enyedi vagyonnal sem tarthatunk többé fenn. Egy theologiai fakultást tartani pedig, teljesen elszigetelve a főtanoda alkat-elemeit tevő minden más — és főleg a filozófiai — fakultástól csak a nyomorúság, vagy éppen vég-inség kényszerhelyzete által menthető szánandó állapota az oktatás-ügynek. Miből önkint foly, hogy ha kényszer-helyzet nem forog többé fenn: az ily állapot konzerválása menthetetlen hiba.

A megnyit az enyedi kollégiumtól nemzeti érdekeink védelmére várhatunk, annyit bizvást teljesíthet: csak állja meg a helyét, mint kitűnő közep-tanoda. Ha ez — mint ilyen — a maga miszsióját betölti: a theologusok segítségére — legalább e tekintetben — bizonyára nem lesz ottan szükség!

Oly igazság ez, melynek bővebb indokolása felesleges; mert alig férhet hozzá kétség. És ha volnának, a kik abban mégis kételkednének; és ha vol-

*) Idézett műve: 320. 1

nának, a kik tán éppen minden áron részesíteni szeretnék hittan-hallgatóinkat is ama — különben igen nemes — küldetésben: azokat, bátrak vagyunk, egész tisztelettel figyelmeztetni arra, hogy végre is theologiai fakultásunk főadata első sorban nem abban áll, hogy nemzetiségi miszsiókat teljesítsen, hanem hogy növeljen és adjon nekünk buzgó, felvilágosult, tevékeny, lelkiismeretes, magasztos hivatását átértő és érző papságot! Ez a főcél, és ezt egy pillanattig sem szabad szemünk elől téveszteni. Napjainkban már társadalmunk minden jóra való tagjától elvárjuk, hogy minden tehetségét, minden erejét hivatásának szentelje. Megköveteljük ezt protestáns papjainktól is. Követeljük meg tehát theologiai fakultásunktól is! Saját és tulajdonképi célján túl egyéb teendőket, más szolgáltatásokat ne tűzzük elébe. Mert... De had mondjunk el egy történeti adomát!

Theologusainknak nyári vizsgájuk vala. Néhai püspökünk, b. e. Bodola Sámuel kérdezett. A sorra került X. hittan-hallgatóra is, a ki — szerencsétlenségére — város-szerte híres volt arról, hogy igen kitűnően tud vivni. A püspök fölteszi a kérdést; a theologus rágyújt a feleletre; de, csak hamar elakad, s egy árva szónak nem volt ura. Fatális csend következett, melyet végre Bodola e szavakkal tört meg: „Bizony domine, lehet az ember jó flektirozó, hanem azért számár theologus!...“

Távol legyen tőlünk e túl-erős historiára azt mondani, hogy „fiat applicatio.“ De anynyi bizonyos, miszerint theologiai fakultásunktól elvárjuk, megköveteljük, hogy mindenekelőtt és kizárólag az legyen, a minek feladatánál fogva lennie kell. „A flektirozás“ dicsőségét pedig engedje másoknak!...

Hallottuk érv gyanánt az áthelyezés ellen felhozati azt is, hogy Enyednek szüksége van a theologusokra; mert ezek nélkül érzékeny hiányt kellene szenvednie a változó és magán tanítókbán; valamint lehetetlenné tétetnék a kisebb növendékekre való kellő felügyet is, melyet pedig mind addig, míg együttlakási rendszerünket föl nem adjuk, nem nélkülözhetünk. Legyen e részben legalább az az egy tanodánk tisztességesen ellátva! Ergo: ne mozdítsuk onnan a hittani kart.

Ez argumentációban, részünkről — megvalljuk — egy okkal többet látunk az áthelyezésre. Legyen az enyedi tanoda — mint gymnázium — tisztességesen beállítva; legyen erőteljes, legyen mint a-

szertü. Hogy ilyen legyen, szívünkől óhajtjuk és akarjuk; szükségesnek és lehetségesnek is látjuk... De erre a legelső lépés az, hogy változó köztantói rendszerünkkel tovább ne élhetetlenkedjünk, Enyed megbirja, Enyed állandósítsa a tanító-személyzetet!

És ha e reform-eszmének már nagy idő óta köz-óhajtást képező megvalósítására, a theologia áthelyezése által, reá kényszeríthetők magunkat; bizonyára, igen-igen hasznos dolgot cselekednénk!..

A mi azt a bizonyos „felügyeletet“ illeti együttlakási rendszerünkben: ezzel igazán nagyon furcsán vagyunk mi erdélyi reformátusok. De hát valóban nem volna-e lehetséges oly tanintézetben, a hol csak is az elemi tanoda és 8 gymn. osztály van, az együttlakásra szükséges kellő felügyeletet biztosítani? De hát, ez esetben minő megbocsáthatlan, tág lelkiismerettel tűrjük évek óta felügyelet nélkül az együttlakási rendszer fűntartását Kolozsvártt, Maros-Vásárhelytt, Zilahon? Hisz, ezek egyikében sincs a 8 gymn. osztálynál magasabb osztály, de van együtt lakás. Még csak azt sem hozhatni föl mentségül, hogy Enyeden sokkal nagyobb lenne a létszám, mint többi tanodáinknál; mert pl. a vásárhelyi tanoda létszáma 507, az enyedié pedig — a theologusok leszámításával — 557. *)

Ha már theologusok nélkül nincs felügyelet, e nélkül nincs együttlakási rendszer: ebből önkint következik, hogy vagy állítunk mindenik tanodánkhoz egy-egy theol. fakultást, vagy ha ezt nem tehetjük, (a mint hogy nem is tehetjük), és mégis fentartjuk az együttlakást: akkor indolens és lelkiismeretlen emberek vagyunk. Ezen alternativa elől menekülni nem lehet!

Tessék tehát, módokról és eszközökről gondoskodni, melyeknél fogva valamenynyi tanodánkban egyöntetű szabályok szerint biztosítsák a kellő rend és olyan felügyelet, melyért az erkölcsi felelősséget egyh.-kerületünk nyugodtan elvállalhatja! És ne tessék a theol. fakultást — akár Enyeden, akár másutt — e részben is eszköz gyanánt használgatni olyan célokra, melyek annak szorosán vett feladatával összefüggésben nem állanak!

Elismerjük, hogy hittan-hallgatóinknak, mint legnagyobb részben mostoha anyagi viszonyok közt élő

*) Lásd: az 1874-ik évre ki adott „név könyv“ adatait.

egyéneknek, szükségük lehet tanítványokra, és erre később reflektálni is fogunk; de ebből még nem következik, hogy Enyeden, a theol. fakultás elhozatala után, hiányozni fogna az együttlakáshoz szükséges felügyelet. Ez idő szerint csak Enyeden van theol. fakultásunk, valamenynyi többi tanodánk nélküli azt, és mind a mellett a morál-statisztikai adatok — tudunk szerint — semmi lényeges különbséget nem mutatnak föl ezek és az enyedi kollégium belétele között.

Az eddig mondottakból konstatálhatni vélünk annyit, hogy megállható érveket, melyek akár jogi, akár célszerűségi szempontból parancsolólag követelnek, hogy theol. fakultásunk Enyedről el ne mozdíttassék: nem találunk.

Fejtegetésünk kezdetén nyilvánítottuk, hogy mi óhajtjuk az áthelyezést. Ez óhajtás azonban csak akkor lesz kellően indokolva, ha Kolozsvárnak Enyed fölött oly előnyeit sikerül kimutatnunk, melyek éppen theologiai fakultásunkra nézve kiválóan hasznosíthatók.

Megkísértjük ezt is.

Belmiszsió.

(Folytatás.)

K.-Lonán a három gr. Teleki-udvar, ugyan anynyi ház-tartással egygyé lett, sat.

És így az egész egyh.-megyén keresztül menve, számtalan családot jelölhetünk ki, melyek vagy kihaltak, vagy birtokaikon tudadva, elköltöztek; s el velök egész udvar-tartásuk, melynek nagy része vagy magyar-elem volt, vagy elmagyarosodott oláh, kik azután saját felekezetükbe viszszaolvadtak. Lehetett volna-e oly miszszionáriusi szellem, mely ezen apadást képes lett volna, meggátolni, vagy megszüntetni? Nem elmondhatjuk-e Arany Jánossal:

Halnak, halnak,

Egyre halnak,

Szine, lángja a magyarnak.

Itt is egy név,

Ott is egy név,

Hányat elvisz minden egy év.

De ez esetek még csak a birtokos osztályra vonatkoznak; hanem nincs különben az úgy nevezett egyházi nemesekkel, s volt urbéresekkel is. Mióta a sine cura életideje lejárt: a birtokot az urbéresék nem mivelik; minden birtok állami- és községi adó alá esett; s mióta a szeszgyárosok olcsó pálinkával s drága uzorással a hazát elárasztották: a mi dolgozni eléggé nem szerető, azonban jól élni kívánó, s a számtant respektálni nem tudó népünk anyagilag süjved, birtokán túlad, s maga aztán elvándorol, a hol kevés munkával olcsó kenyeret remél, kap-

hatni. Vizsgáljuk meg csak, uraim, e körülményeket, melyekre nézve én száz meg száz esettel szolgálhatok, meglátjuk, hogy itt egyéb baj is van, mint az idegen elembe való beolvadás. Irtozással szemlélem saját egyházamban is a magyar-elem anyagi süjvedését, s ennek folytán az egyének elszállását, elpusztulását. Mert a mikor a fekvő vagyonon túladnak, a személyek is elvándorolnak.

Mig az ősiség fennállott, a nemes ember nem adhatott túl a maga javain örökösön; mig az urbériség fennállott, az urbéres földek nem voltak adás-vevés tárgyai. Most azonban, a süjjos adók, községi terhek, gondatlan gazdálkodás, nagy uzsora s még is jóléni kívánás következtében, minden községben nemesi és urbéres birtokokat elpusztítanak s birtokosokká válnak a jobban számító, s fokhagyma-kosztal is megelégedő idegen elemek. Süjjosította a bajt néhány év terméketlensége is, melynek süjját a kepe-fizetésnél a papság is keservesen érzi. Szép szavak, szellem-dús szónoklatok, igéző svádák e körülményeken segíteni, nem képesek.

Az a vélemény nagyon tartotta magát: hogy a pap nem-léte miatt a nép elpusztul, elvándorol, idegen elembe oszlik. Miből ellenkezőleg azon következtetés vonatható ki: hogy ott, a hol pap van, nemzetiségi s vallási csoportosulás történik. Vajjon úgy van-e? Hisz, a dézsi egyházmegyében Kackon, Szinyében, Dobokán, Babuccon, Drágban pap mindig volt vagy az újabb időig, vagy van most is; és a magyar nép nem hogy szaporodott volna, sőt folyton apadt úgy, hogy Dobokán a lelkész csak a gazda-tiszttel maradt meg, hol még az egyházi is oláh; Babuccon pedig csak az egyházzival; Drágban az udvarral és cselédségével. Az a frázéologia — nagyon szép; de a gyakorlati életben nem sok jelentősége van. Menynyire mondották egy időben, hogy a hol egy kis imház van, s rendes lelkész, ott mint Afrika oázain mindazok, kik lelki éhőket kielégíteni, lelki szomjukat enyhíteni, kívánják: öszszecsoportosulnak, s leteszik alapját egy alapuló s hová tovább benépesülendő gyülekezetnek. A példák, a gyakorlat azonban azt tanúsítják, hogy ha a nemzetiségi és vallási csoportosulásnak más faktorai nincsenek, ott egyházi s nemzetiségi csoportosulás nem történik, gyülekezet nem alakul, s a pap magában marad, mint a Haidyn világhírű symphomiájában a karmester.

Gönci ur, a belmiszsióról írott cikkében, a miszsió keretébe jelölte ki Kövár-vidékét is. Menynyire ismeri itt a körülményeket, s menynyire tanulmányozta az itteni viszonyokat: nem tudom. De úgy látszik, e kérdésben nézeteink nem érülközhetnek. Itt a magyar-elem négy egyházközségbe van csoportosulva: Berkeszen, Koltó-Katalinban, H.-Láposon és Hoszufalván. Három egyházban rendes papság van; mind a négyben meglehetősen rendezett s jól szerelt iskola. Ezen kívül Remetén van egy gazda-tiszt, ki mind principálisa, mind maga részéről berkeszi birtokos levén, itt haligató, kepe-fizető és presbiter. Van még néhány hivatalnok, vendéglős, iparos N.-Somkuton, kik hasonlóan Berkeszhez tartoznak,

templomba ide járnak, s képét ide fizetnek. Ha ezen viszonyokban is szükségesnek látszanék a miszsiónak ide való kiterjesztése is: azt hiszem, hogy annak hasznát nem annyira a nép venné, mint mi lelkészek, iskola-tanítók, kik az európai civilizáció e véghatárán, anyaszentegyházunk legvégső szegletében élünk, elzárva minden szellemi, tudományos érülközéstől. Hol közel nem található olvasó-egylet, nyilvános könyvtár, könyv-kereskedés, muzeum, sat. A miszsiónárius tehát elhozná hozzánk a modern világ eszméit, nézleteit, a társadalom jótékonyan működő humánus intézkedéseinek híréit, a szellemi, irodalmi, művészeti, sat. mozgásoknak, s az anyaszentegyházban felmerült nevezetesebb eszmékről s mozzanatokról való tudósításokat, sat. És ez reánk nagy nyereség lenne. De vajjon, ez-e célja a miszsiónak?

Midőn, mint említém, a deézi egyh.-megye egyháza mind csoportosulásokban vannak szervezve a lelkészségeket illetőleg, még is a lelkészeknek jövedelme 2—3 száz frtnál főlebb nem megy, mi miatt sem az anyagiakban nem gyarapodhatnak, sem szellemi tökéletesítésére eszközöket nem szerezhethet, mert ha három-négy egyházban szolgál, anynyi helyen folytat gazdaságot, anynyi helyről fizet különböző adókat: szolgálata vajjon megfelelhet-e állása erkölcsi kívánalmainak, az anyaszentegyház érdekeinek, s a vallásméltóságának? Vajjon, midőn ezen egyházak csoportosításában megvan a miszsió-szerű szolgálat eszméje, nem lenne-e célszerű, inkább ezeket rendezni; a hol lehet, közös iskolákat alapítani; a lelkészek dotációjáról gondoskodni, s oly állapotba tenni őket, hogy hivataluknak szabályszerűleg, s képzetten megfelellessenek?!

De, midőn a miszsió felállítását szorgalmazzák, állíthatjuk-e, hogy vannak s lehetnek a szükségleteknek megfelelő miszsiónáriusaink? Vagy, arra elég a kitűnő érdemfokozat; s talán még kül-egyetemen két szemeszter-halगतás; s mihelyt 1200 frt. miszsiói évdíj, s legalább 200 frt. utazási átalány ki lesz teremtve, konkursus útján találunk elég pályázót?

Találunk. Nem mondok ellent; de, vajjon a miszsiónáriusi szellemet, a miszsiónáriusi morest feltalálhatandjuk-e bennök? Mert hogy miszsiónáriusi iskolát alapítsunk, s miszsiónáriusokat képezzünk, kik szigorlati s gyakorlati probatét után foglalják el küldetésök terét: azt hiszem, arra nem fogunk mehetni.

Almásai Sámuel.

(Folytatása következik.)

Az igazgató-tanács nagy gyűléséből.

Kolozsvártt, július 5-én, 1874.

Elnök: főt. Nagy Péter püspök. Jelen voltak: Benkő János, Gyarmathy Miklós, Ince Mihály, dr. Kolosvári Sándor, Lészai Ferenc, Sárkány Ferenc, Szász Béla, Szász Gerő és Bodor Antal, titkár.

1) A külföldi egyetemeken levő papnövendékek részére fennálló segély-összegeből Lénárt József, Bedő

Ferenc, Molnár Albert, Danes Sámuel, Hegyi Sándor, Simó Dénes, László Lukács és Wass Lajos egyenkint 37 frt. 31 krral segélyeztetnek. Jövőre nézve csak azon folyamodók részeltetnek segélyben, kik a rendes felvételen és rendes egyetemi polgári minőségök igazolásán kívül tanusítják, hogy részesülnek-e stipendiumban és ha igen, mennyiben? Miről a tanodai előjáróság útján értesítettnek.

2) Gr. Teleki Sámuel f. évi jun. 20-rol kelt levelében tiltakozik a 40—874 k. gy. szám alatt hozzá intézett ig.-tanácsi felszólítás azon kifejezés ellen, hogy a Teleki-könyvtár köz-könyvtárnak neveztetett és a könyvtár feletti felügyeletet egy 4 tagu bizottság által szándékozik gyakorolni s tudatja, hogy tulajdona megvédésére perre szoritattott, mely per birói ítélet alatt áll. Ügyvéd nyilatkozattételre szólíttatik fel, hogy a Teleki-könyvtár telek-jegyző-könyve kiigazítása iránti bejelentés tárgyalásának elhalasztása végett mikor adta be a kérvényt és ezen per-ügyben minő intézkedéseket tett és miben áll jelenleg?

3) A n.-enyedi főtanoda gazdasági ügyei megvizsgálása tovább folytatása végett kiküldött bizottság tudósítást teszen eddigi munkálkodásáról és tudatja, hogy a főtanoda számadással tartozó kezelői számadásukat nem adván be, további munkálkodásában akadályozva van. A gazdasági-ügyek vezetésére kinevezett három tagu egyh.-kerületi bizottság felhivatik, hogy az illetőket törvényszéki kényszerítse számadásaik beadására.

4) A n.-enyedi főtanoda gazdasági ügyei vezetésére kinevezett egyh.-kerületi bizottság felhivatik, hogy a gazdagondnoki biztosíték iránt tegyen jelentést és a gazdagondnoki utasítást, a jelölt módosításokkal újból szerkesztve, küldje föl.

5) a n.-szebeni posta-igazgatóság tudatja, hogy a m.-örményesi posta-hivatalnokot a hivatalos levelek visszautasításáért rendre utasította. Az illető lelkésznek meghagyatik, hogy jövőre a hivatalos levelek hivatalos számait a postakönyvbe írja be.

6) A kultusz-miniszterium leküldi felelet-tétel végett a tanodai torna-statisztika összeállíthatása végett kibocsátott kérdéseket. Felelet-tétel végett leküldetnek a tanodai előjáróságokhoz.

7) Egyházkerületi pénztárnok aa. utasíttatik, hogy a köz-pénztár javára tőkésített és takarékpénztárba helyezett összegeken urb. kötvényeket vásároljon.

8) Az ajtoni tagosítás alkalmával az egyházközség jogai képviseletével dr. Kolosvári Sándor egyet. tanár és igazgató-tanácsos meghatalmaztatik.

— Előadatott ezeken kívül még 12 ügydarab.

Bodor Antal,
titkár

TÁRCA.

Könyvismertetés, s egy pár észrevétel.

(Vallás-erkölcsi- és társadalmi-élet 1848 óta Magyarországon. A magyarországi prot. egyet. által 300 forinttal jutalmazott pályamunka. Irta: Szeremlei Sámuel. Budapest, 1874. Kiadja a magyarországi prot. egyet.)

(Folytatása és vége.)

S hogy a képek annál tökéletlenebbek, a valódinál igen sok helyen sötétebb színűek legyenek, mintegy előszerzetettel hivatkozik el nem fogadható, meg nem bizható forrásokra is. Ilyenek a „Pesti Hirlap,“ „Közlöny,“ „Honvéd“ sat. a forradalmi időszak ama közlönyeire. Az egyházi, politikai, társadalmi, egyéni, erkölcsi, vallási élet lefestésénél ezekbe mártja ecsetét, innen szedi össze ama rémalakok egy részét, ama sötét árnyakat, szeny-foltokat, melyektől az ember elborzad.

De hogy ezek nem mind bevezethető források, hivatkozom a mai békés időszak napi sajtójára: mennyi hamisítása a tényeknek, mennyi ráfogás, mennyi dementi van napirenden!

Hát ama lázas időkben, midőn minden szenvedély fel volt korbácsolva, midőn a párt-érdekek éppen úgy nem, vagy még inkább nem válogattak az eszközökben, mint ma: meglehetett-e bizni a napi sajtó minden állításaiban.

Több ilyen hamis adatot idézhetnék föl, pl. a 20-ik lapon, a „Honvéd“ napi lap után, azt állítja hogy: „Udvarhelyszéken a nép szélére rabolta saját urait s hogy a formáság is meg legyen, olykor helységünkint öszszegyűlve, tanácskoztak a fosztogatás ügyében.“ Ebből egyetlen egy szó sem igaz. Udvarhelyszéken közvetlen tapasztalataimból igen jól tudom.

Habár csak növendék gyermek voltam, igen híven emlékszem ama lázas kor eseményeire.

Később megismertem az egész népet, annak jellemét, vágyait, jó és rossz szenvedélyeit, erényeit, bűneit. Elég bűne van szegény népünknek azon kívül is — de hála istennek, „a baj nem a szivben, inkább a fejben van“ — ne fogjunk rá, ne terjeszszünk róla olyant, a mi nem igaz.

Udvarhelyszéken a nép nem hogy gyűléseket tartva, tanácskozott volna a fosztogatás ügyében, de egy tő erőjét sem rabolta el urainak, habár a földesurak közt számosan voltak, úgy nevezett, „pecsovicsok“; de ezek közül sem görbült meg egyik is egy hajszála sem a nép miatt; sőt igen sok szép példát idézhetnék föl, hogy a nép a betörő ellenség elől ebíjdosott urainak vagyonát az utolsó lehetőségig védte.

Igenis, volt Udvarhelyszéken is elég rablás, gyújtogatás, de azt nem az udvarhelyszéki székely nép, hanem az osztrák német hadsereg vezénylete alatt betört oláhok s részben még a szászok is vitték véghez; de a forradalom ezen iszonyának ép úgy ki volt téve maga a nép, mint földes urai.

Ilyen tulzott, hogy többet ne említsek, azon adat, me-

lyet hasonló forrásból merít; mely szerint a szüzesség érzete anynyira kihalt népünk kebléből, mint a föld kerektségének egy népénél sem, s hivatkozik egy táborigyőr papra, a ki így nyilatkozik: „az általam ismert három honvéd zászlóaljából többben haltak meg bujaság és részegség következtében, mint útközben; a kórházakban is több az inficiált, mint a sebesített,“ kétségbe vonom, hogy ezen állítást maga szerző, vagy pláne maga az a táborigyőr pap is hinné.

Az ily adatok alapján lehetett aztán csak a magyar népet tunyának, butának, bátortalan, elhatározás nélküli, egyhangu, szivtelen jelleműnek, babonásnak, minden erkölcsi aljasságban, bűnben elsüljedettnek jellemezni, mely nép előtt többé semmi szent nincsen, mely a szépre, jóra merőben képtelen. Ha egy idegen, külföldi író jellemezte volna így népünket, a vér fellázadt volna keblünkben, s azt, a boszu, a nemzeti elfogultság, irigység, gyűlölség kifolyásának tartanók. A hol szerző saját közvetlen tapasztalataiból indul ki, habár ily nemű leírásait is a világ fájdalomban szenvedő borús kedély hangulata lengi át, még is találóbban s nem oly sötét színben festi.

Megfordítva, a haladásnak, a vallás-erkölcsi élet virágzásának, fejlődésének konstatálásában sem ismerhetem el, hogy adatai kimerítőek volnának és nem is lehetnek.

El kell ismerni, hogy tiszteletre méltó buzgalommal szedi össze e célra is az adatokat úgy anynyira, hogy keblünk némi megnyugtatóra és vigasztalására, ezekkel némileg megvilágosítja a hanyatlás, sűjjesedés, romlottság sötét színeit, és sok tekintetben megcáfolja önmagát; mert ugyanazon korból, melyre általában rásüti a romlottság bélyegét, ugyanazon korból a legszebb virágait mutatja fel a vallás-erkölcsi életnek. De, mondom, itt is igen hiányosak adatai.

E hiányok közül csak néhány olyant tüneteket elő, melyeket az önök köztudata azonnal felismerhet: (lásd 60-ik s a következő lapokat), a hol elősorolja az egyesek politikai és egyház községek, testületek által vallás-erkölcsi, egyházi és iskolai célokra tett áldozatokat. Az iratik: hogy gr. Mikó Imre a kolozsvári ref. főiskolára 4000 ftot adományozott; mindnyájan tudjuk, hogy gr. Mikó a sepsi-szent-györgyi tanodának is több, mint négyezer frtot, a n.-enyedi tanodának több ezereket erő könyvtárát, a marosvásárhelyi, kolozsvári s csaknem mindenik erdélyi tanodának nagyszerű alapítványokat tett, és így nem csak négyezer, hanem tízszer, huszszor négy ezer forintot is áldozott vallás-erkölcsi, egyházi, iskolai, műveltségi célokra. Hasonlót jegyezhetnék fel gróf Teleki Domokosról s más jeleseinkről. A sepsi-szent-györgyi tanodának adakozók közt csak is Aldoboly közsé-ge van följegyezve ezer forintos alapítványával, sat. sat. Holott mintegy 100,000 forint. értéket képvisel a sepsi-szent-györgyi tanoda létesítésére hozott áldozatok öszszesége. Hasonlóan áldoztatta meg magát az erdélyi ref. egyh.-kerület öszszes tanodáink érdekében is. Az erd. unitáriusok még

tiszteletre méltóbb erő-feszítéssel áldoztak a nevelés oltára körül: s mégis mind ezen áldozatok közül alig egy párról van szerzőnek tudomása; nem is lehetett, mert mint mondja, az ide vonatkozó adatokat a „Prot. Egyh. Lapok” hasábjairól merítette.

De a fényoldalak előtüntetésénél is vannak téves adatai. Vannak esetek, hogy szebbet, jobbat lát a valóságnál; így pl. a felnőttek oktatásáról szólva, azt írja az adatok közt, hogy „a legnagyobb számnak ingyen sem kellett az oktatás. Néhol azonban, mint a székely földről írták, egész lelkesedéssel jártak a felpalatóblázott férfiak az iskolába.” Fájdalom, ezt nem igazán írták; ha fellobbant is itt-ott a szalma-tűz, az hirtelen ellobogott. Az egész szemfényvesztés volt a legtöbb helyt; azt a sok ezeret a kormány csaknem a sárba dobta, a mit a székely földön a felnőttek oktatására fordított minden eredmény nélkül.

És így csak éppen az adatok hiányossága, ferdesége, a színezés keresett sötétsége, a kifejezések, jellemzések élessége miatt, csak feltételesen irhatom alá a bírálók azon ítéletét is, hogy szerző:

„szerető gonddal szedi össze a mi vigasztalót konstatálhat, a sebeket ismét a gyógyítani akaró hűség bátorságával és loyálisával, s egyszersmind gyöngédségével mutatja ki.”

Szívesen aláírom, bírálók azon ítéletét, hogy szerző „stylje nemes, emelkedett gyakorlott kezét sejtet;” de

éppen a fönjelzett okoknál fogva, nem azt, hogy mindenütt a művészet nyugalmaival színezné, mert csaknem minden lapon egy nemes, jóakaró szív fájdalmas izgatottságával találkozunk.

Révay Lajos,
ilyefalvi ref. pap.

(Vége következik.)

VIDÉKI ÉLETT.

A n.-enyedi egyházmegye állása.

(Jegyzői előterjesztés az egyházmegyei közgyűlésen; a vizsg. jegyzőkönyv nyomán.)

Ezen egyházmegyében van 32 anya-egyház, 10 önálló leány-egyház s 30 olyan község, hol külön egyházi élet s birtok nem lévén, az azokban lakó néhány tag, egyik, vagy másik egyházhoz számláltatik.

Ezen egyházak közül 1874-ben megvizsgáltatott 29 anya- s 7 leány-egyház. Vizsgálatlan maradt Kercsed a bimlő-járvány miatt, Csúcs-Koppánd s M.-N.-Csán, melyekben csak a nyár folytában lehet vizsgálatot tartani.

Az egyházmegye népessége 19,162, ide nem számítva a 3 ezer lelket számláló n.-enyedi püspöki egyházat.

1873-ban született: 634; 45-tel kevesebb, mint 1872-ben.

Meghalt: 1015; 381-el több, mint a menynyi született.

Házasodott 228-pár; 30-al több, mint az ez előtti évben.

A 32 anya-egyházban van 28 rendes s 2 nyugalma-

zott lelkész; az elmúlt évben elhalt 5 lelkész; helyökbé jött 3, nyugalmaztatott 1, eltávozott 1; ürességben van Csán, Földvár, Csúcs-Koppánd, Gombás és Lőrincréve.

Iskola-ház van 34 s ezek közül a tanítás folyt 30 iskolában, 29 rendes tanító által, Hadréven tanítván a pap saját lakában, Csánban a pap s Istvánházán a tanító tanítottak, míg el nem távoztak; nem volt tanítás s iskola-ház sincs: Földváron, Gombáson, Ujfaluban, Kereszturon és Ujvárt van iskola-ház, de nincs tanító, ez utóbbi községben a félig-meddig községivé vált kath. iskolába járt fel a tanulók egy része. Községi iskolázás kezdeményeztetett Turban, Kapudon, Csúcs-Koppándon; a két utóbbiban jobbra csak ref. hitű tanulók vannak.

A 34 iskola közül csaknem egészben megfelel a törvény kívánatának az egerbegyi fiu, gyéresi, harasztosi fiu, új-tordai fiu, miriszlói, kocsárdi, ó-tordai s vinci fiu-leányiskolák; a többiek kisebb-nagyobb mértékben, de minden esetre használhatólag vannak felszerelve, kivéven a csekélyeket, polyánit, bágyonit (itt a papi-lakban foly a tanulás), melyek nagyon gyengék.

Uj-iskola épült Szentmihályfalván, Kercsedon, Istvánházán; kijavítottatott Szentkirályon; építés alatt van Bükkösön, Csombordon.

Tankötelesek száma 2315; járt iskolába 1787, nem járt 528; 101-el több járt, mint 1872-ben.

A tanítás rendszeresen s a felsőbb iskolákhoz idomítva, csak is az egerbegyi fiu, gyéresi, 2 tordai, harasztosi, kocsárdi s vinci iskolákban folytattatik, a többiekben hol több, hol kevesebb sikerrel, egy néhányban csak kezdeményezőleg.

Az ismétlők általában nagyon kevés számmal járnak fel, mint szintén a növendék ifjúság is csak vontatva s félbeszerbe jár a vallás s ének tanításra.

Az 1873-ik évben konfirmáltatott 376 ifju, kiknek fele tudott olvasni, s írni.

A nyagi állás.

Az egyházak fekvő birtoka.

Belső, szántók, kaszálók, legelők:	1830 hld,	124	□ ^o
Erdő és berek.	494 „	1349	□ ^o
Összes fekvő:	2324 hld,	1463	□ ^o
Rendes birtok adó	1503 frt.	88 kr.	} = 1885 frt. 67 kr.
Egyen-értékü adó	381 frt.	79 kr.	
Ebből hátralék volt a vizsgálatkor	524 frt.	95 kr.	
Kegy-hagyomány s alapítvány	7766 frt.	35 kr.	
Alap-tőke	38,505 frt.	40 kr.	
Uj elokatum	3,132 frt.	06 kr.	
Pénzjári készlet	4,516 frt.	50 kr.	
Különböző címek alatt kün levő hátralék	7,671 frt.	71 kr.	
Összesen	= 61,592 frt.	05 kr.	

Ebből levonva az adó-hátralékot s az egyházak 4526 frt 95 kr. passzivumát, marad aktivumnak = 56,541 frt. 10 krajcár.

Iskolai-tőke 16,175 frt. 15 kr. Együtt az egyházi- s iskolai-alap = 72,716 frt. 25 kr. mindkettő fokozatos gyarapodásban.

M a g t á r.

Szemül különböző nemű gabna, a folyó kamattal együtt = 3593 véka.

Csős-kukurica kasban 6155 véka.

Bortár: 1676 $\frac{1}{2}$ veder.

Magtári-pénz 59 frt. 41 kr.

Szorgalmi jövedelem.

Pénzbeli ajándékozás és pénzzé változtatott magtár = 1965 frt. 59 kr.

Köz-munka útján gabona 910 véka.

Köz-munka útján 10 $\frac{1}{2}$ hold föld megmivelve.

A j á n d é k o z á s o k.

Miriszlón: az egyház új harangot öntetvén, az egyes gazdák 124 frt. adakozással járultak hozzá.

Décsen-Inakfalva leány-egyházból özv. László Elekné egy urasztali-takarót s egy zöld-fehér virágos terítőt ajándékozott az anya-egyház templomába.

Bükksőn szép iskola helyiség szereztetett az egyház tagjainak áldozatával. Br. Kemény György főispán az iskola-ház befejezésére 30 frtot; br. Kemény Györgyné egy szószék-takarót s br. Kemény Kálmánné egy urasztali-takarót ajándékoztak.

Vincen t. Tóth Mózesné s Magyarai Efraimné lelkes gyűjtése következtében szószéki-koronára 101 forint gyűlt össze. A szószék felállítására t. Szacsvai Lázár s Farkas Pál ingyen adták a szükséges téglamenynyiséget.

Földvárt br. Lüventhal Sámuelné szül. gr. Kún Katalin, m. Mara Károly, t. Zudor Károly, Tolvaly József, Musnai Tamás és Király István tetemesen megnövelték a papifizetést.

Gyéresen az iskola-alap neveléséhez Pataki Dénezsné 16 frt. és Péter József 10 frt. ajándékkal járultak.

Szentmihályfalván a hivek buzgósága 100 frttal növelte a tanítói fizetést. Az egyház tartozása letörlesztésére 150 v. szemes kukurica állított elő.

Ó-Tordában Lutsch Samu haszonbérelő az épüendő toronyhoz 2000 táglát ajándékozott.

Turban a templom-építésére ujjal adakoztak 108 frtot; ebben a t. Kovácsi kisaszszonyok 41, és t. Vas Károly ur (rom. kath.) 25 frtot.

Bágyonban a tanítói fizetés alapjául az egyház tagjai 50 véka gabonát tettek össze, önkintesen vállalkozván, azt mindaddig 50%-val kamatolni, míg egy oly alapra nővi ki magát, mely évenként 100 frt. jövedelmet hajtand a tanító részére.

Décsen közmunka útján az egyház- és iskola részére 100 véka szemes kukuricát természetettek az egyház-tagjai.

Ózdon br. Radák Ádám ur a templom újbóli fedéséhez 40 frt. segélyvel járult.

Istvánházán az egyház-tagjai 4 hold földet az egyház számára megmiveltek.

Harasztoson célszerű s áldozat-kész gazdálkodás útján az egyház pénz-ereje nagy mértékben növekedett.

Lőrincrévén br. Kemény István főgondnok 10 ve-

der bort tett le bortáru s Basa Mihály esperes 3 véka kukuricát magtáru. Segély-gyűjtés is indult a papi lak felépítésére, melyről a jövő évben mutattatik be az eredmény.

É p i t k e z é s e k.

Décsen a templom kiszélesítése tekintetéből 30 ezer téglát szereztetett.

Miriszlón a templom újbóli fedése befejeztetett.

Szentkirályt a tanítói lak és iskola-ház újja alakított.

Csúcsoson a papi lakon javítás történt; alkalmas csűr s más gazdasági épület állított. Ebben különös érdeme van mlts. Gáspár János urnak, ki egy néhány év alatt már csaknem minden riunát célszerűen helyre állított s így kilátás van arra, hogy mielőbb a papi állomás betöltéshessék.

Istvánházán új iskola-ház épített, a papi telken a pince s gabonás építése befejeztetett.

Nagylakon igen díszes és célszerű papi lak épített. A papi-lak került 965 frt. 47 krba, más gazdasági épületek 68 frt. 50 krba. Az építés körül az egyház tagjai 100 szekeres és 150 gyalog nap-számmal segédkeztek. Vezeték saját áldozatukkal az építést Orbán Vencel, gondnok, s Pap Dávid, lelkész.

Vincen a templom díszesen megvakoltatott, egészen újból meszeltetett s új díszes szószékkel ellátott.

Gerenden a papi lakon új sütő-ház épített; a csűr deszkával újból fedett.

Gyéresen a templom portikus a kijavított, intézkedés van téve, hogy a templomot újból fedessék.

Egerbegen el van intézve a papi lak építés; erre ezen évben beszerezetik az anyagok nagyobb része.

Bágyonban a templom-építésre szükségelt alap beszerzésében nagy mértékű haladás mutatkozott a pap s hivei ügy-buzgóságából.

Turban a templom építése befejeztetett.

Ózdon a templom, tanítói lak, iskola-ház újból fedett, a papi lakon több gazdasági épület állított.

Bükksőn a szép s díszes iskola-ház befejezésére minden intézkedés meg van téve.

Esperes a. a. előterjesztése nyomán, a közgyűlés meleg köszönetét fejezte ki dr. Kovács Ödön, Makkai Domokos, Székely Ferenc, Vince Dániel, és Keresztes József, n.-enyedi tanároknak, Szilágyi Farkas és Fülöp Géza nagy-enyedi lelkészeknek, kik az N.-Enyed körüli több idő óta ürességben volt, s részben most is lévő jobbára pap s mester nélküli egyházakban nem csak a vallásos élet fentartásában, de az anyagi ügyek vezetésében s azok szaporításában is ügy-buzgóságuknak, áldozat-készségüknek oly szép jeleit adták s minden külső haszon, vagy más anyagi érdek nélkül, belső vallásos érzetből, segéd-kezet nyújtottak ott és akkor, a hol és a mikor a szükség legnagyobb volt.

Hegedűs Lajos,
egyhm.-megyei főjegyző.

KÜLÖNFÉLÉK.

= (Halálozás.) Lukácsfi Lajos, n.-baconi pap, s erdő-vidéki volt esperes, június 27-én, 63 éves korában bevégezte pálya-futását. Mint szónok, egyházkerületünk jelesbjei közé tartozott, s igen sok műve egyházi irodalmunknak díszeré válik. Kizárólagosan hivatalának élt s mint mondani szokták, megcsontosodott kálvinista volt, kit a Renán művei csak megerősítettek hitében s egész önérzettel vallotta: „nem szégyenlem a Krisztus evangéliumát; nekem mind életemben, mind halálomban nyereségem a Krisztus.“ A családi életben sok megpróbáltatáson ment keresztül: négyyszer nősült meg; gyermekei azonban mind el vannak helyezve, egy kiskorú árván kívül, ki méltán élvezi a kegyév javadalmait. Temetése jun. 30-án történt meg a legnagyobb egyszerűséggel. Emléke legyen áldott; sokat hányatott porai felett lengjen örök béke!

= Utólagosan értesülünk, hogy a n.-enyedi egyházmegyében a következő papi állomások töltettek be ez év folytán. A felenyedi egyházba megválasztottat Veres Kálmán, damosi lelkész; az ar.-polyáni egyházba Kővér András, papjelölt; a szentkirály-ujfalusi egyházba Málnási Károly, csóka lelkész. Az erőhez erőt kívánunk, buzgóságot és akaratot, hogy sikerrel munkálkodhassanak isten országának terjesztésében.

= Marosi egyházmegyénkől két tudósítást vettünk, mindkettő arról értesít, hogy jun. 10-én papi és isk. tanítói értekezlet tartatott, melynek tárgya volt, hogy: „járuljon-e továbbra is a marosi egyházmegye lelkészi és tanítói kara az 1856-ban felajánlott segélyezésére a m.-vásárhelyi főiskolának, vagy egyszerűen megszüntesse a görgegyi és küküllői traktusok példájára?“ Ugyan e tárgy tudósítást vettünk a szilágy-szólnoki egyházmegyéből a zilahi iskolára nézve. A marosiak elhatározták, hogy a segélyezést megvonják, de tíz évig az egyh.-m. özvegy-árvái tárnak adják; a szilágyi bizottságot nevezett ki, mely érintkezésbe tevényt magát az iskolával, hozza kellő világitásba az iskola vagyoni állását, ettől függesztvén fel hozandó határozatát. Mindenik tudósítás a „változott viszonyokat“ hangsúlyozza, mint a gyűlések legfőbb indokát. A viszonyok változtak — igaz — igen sokat, csak hogy rosszabbra; s mi nehezen hiszszük, hogy iskoláink vagyona oly tetemesen szaporodott volna, hogy a segélyezést nélkülözhetnék; míg másfelől iskoláinkkal szemben a követelések egyre szaporodnak ugy a szellemi előmenetelre nézve, valamint a tekintetben, hogy a tanárok fizetése még mindig nem érte el azt a maximumot, hogy nyugodtak lehetnének, hogy hivatásuknak élhetnek kizárólag; — azt a régi „classis praeceptorii“ rendszert pedig jó volna tán mielőbb felcserélni „állandó tanárokkal.“ Hanem, persze, ne segélyezzünk, ne adjunk iskoláinknak; bizzunk hólmit a gondviselésre is, hiszen a csodák korában élünk: megtesz az mindent mindenttehető hatalmánál fogva! Bizony, ázsiai faj vagyunk, legalább a gyvelőnkre nézve.

= Ezennel van szerencsénk köztudomásra hozni, hogy az előkészítő bizottság határozata szerint, a magyarországi néptanítók II. egyetemes gyűlése folyó év augusztus hó 9, 10, 11 és 12. napjain Budapesten fog megtartatni. Ugyan azért felhívjuk mindazokat, kik az egyetemes tanító-gyűlésen meg akarnak jelenni: sziveskedjenek, f. év július hó 20-ig a bizottság al-pénztárnokánál, Róth Vilmos urnál (Budavár tanító-képezde) jelentkezni, és a 2 frtnyi tagsági díjat hoz-

zá addig beküldeni, hogy számukra a féláron utazhatás és a szabad lakás kedvezményezéseknek kieszközlésére a kellő lépéseket megtehessek. A II. egyetemes tanító-gyűlést előkészítő bizottság nevében, Molnár Aladár, bizottsági elnök. Péterfi Sándor, bizottsági titkár.

= Sz.-Fehérvárott, Klökner Péter bizományában megjelentek „Halotti búcsuztatók,“ írta Balogh József, velenci h. h.-tanító. Ára 70 kr. Kádenciák, rigmusok biz' ezek, mondva csinált pœzis külső technika és belső lendület nélkül. Megbotránkozik az ember amaz együgyűségen, hogy a halott beszél kedveseihez és — hogyan beszél? A hol még divatba van, kellő eszélyességgel és tapintattal hassatok oda, hogy szűnjék meg e kacagásra indító kegyetlen kegyeletlenség. Nálunk — Kolozsvárt — fogyatékán van; a mi megvan is, igen rövid és csak próza, holott ez is napról-napra ritkul tán éppen azért, mert nem hódolunk feltétlenül oly kívánatoknak, melyek éppen oly messze vannak a szívtől, mint a józan-észtől.

= Tudomására hozzuk azoknak, kiket érdekel, hogy az erdélyi gazdák harmadik vándor-gyűlése, mely tárlattal, szántó-versenyvel és cseléd-jutalmazással lesz összekötve, s mely a mult évről elmaradt volt, ez idén D éván fog megtartatni október 1, 2, 3 és 4-ik napján. Bővebb értesítéssel kész szívvvel szolgál az erdélyi gazd. egyt. titkára, Gamauf Vilmos.

= Berlin város kiadásai iskola-célokra. Berlin város özszes kiadása a mult évben 7.359,313 tallért tett. Ebből az iskolák vezetése került 1.234,588 tallérba (felsőbb tanodák 180,286, községi iskolák 841,390, tanügy általában 23,639, magán iskolák 103,538.) Ehhez járulnak az iskolai építések 1.060,000 tallérral (felsőbb iskolák 424,857, községi iskolák 584,139 s torna-intézetek 51,604); ugy hogy a község özszes kiadásai iskola-célokra 2.295,188 tallért, azaz, az özszes kiadás 31 percentjét teszik; egy főre esik körül-belől 2 és fél tallér.

= Köztársasági erények. Az Egyesült Államokban a mult évben nem kevesebb, mint 11 millió 226,977 dollár ajándékozottatott egyesek által iskolai-célokra. Ezen özszezből egyetemekre s gymnáziumokra jutott 8.238,141 dollár, technikai iskolákra 780,650 dollár; theológiára 619,810; orvosi intézetekre 78,600 dollár. A leányok nevezetesebb intézeteire 252,005, közönséges nőiskolákra 575,241, könyvtárakra 379,011, természet-tudományi muzeumokra 131,680, siket-némák intézetére 4000 s vak-iskolákra 15,000 dollár esik. Ily országban, hol a nép áldozat-készsége s pedig nagy részt a nálunk egész az unalomig üzött reklame-csinálás mellőzésével, ily bámulatos mérvben mutatkozik, a nemzet jövője felett kétségbe esni, teljes lehetetlen.

Nyílt posta.

12) Ne kérd: ki? Jobbnak láttuk, mellőzni; mert nagyon bolond kauza az. Kár azt a dolgot erőszakolni, mert valaki megadja az árát, s mindnyájan vesztesek leszünk.

13) H. L. Gerend. A mi könnyünk most is ugy mutatja; de hát hiba történetett. Maradjon anynyiba.

14) Egy orthodoxusnak. Okvetetlenül kellett uj szavazás; mert, ha csak 70 szavazó lett volna is, ebből is az absolut többség nem 35, hanem 36: már pedig amaz egy is szavazó, ki nem szavazott ugyan, de cédulát adott, ha szinte az üres is volt. Különböben pedig, a tasanádi bélyeggel jött levél írójának megszuggjuk, hogy névtelen levelekre senki sem szokott felelni; s ha mi most megtettük, tulajdonítsa az orthodoxia iránti tiszteletünknek. (?) Békesség legyen ti köztetek!

15) Sz.-Margita. L. S. urnak. Nem a mi bizalmatlanságunk az oka uram: hanem a postai rendetlenség. Ne keressünk a kákán csomót. El fog menni az a szám is.

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS.

Felelős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, JULIUS 16, 1874.

185—29. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy iven. — Előfizetési ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. Szerkesztőségi iroda — hová a kéziratok és előfizetések bérmentve küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Áttegyük-e pap-növeldeket Kolozsvárra?

III.

(J. V.) Theologiai fakultásunkra nézve Kolozsvár előnyösebb, mint Enyed.

Kell-e még ezt bizonyítgatni is? Mi szinte hajlandók vagyunk, kételkedni: vajjon, nem oly fölösleges munkát végezzük-e, mintha valakinek eszébe jutna, argumentumokat szedni össze arra, hogy — a nap világos!

Éppen másfél éve annak, hogy Szász Gerő, e lapok, szerkesztője cikksorozatot irt theologiai fakultásunkról; föltárt egy sereg égető sebet; s végül, egyik gyógyszer gyanánt — mint sürgős teendőt — kijelölé a most szóban forgó áthelyezést. „Mellőzzük azon érvek cáfolását, — így szól — melyek Enyed mellett szoktak felhozatni... azon érvekre szorítkozunk csupán, melyek mellettünk (Kolozsvár mellett) bizonyítanak, s melyeknek megcáfolását elvárjuk...! (Erd. prot. közl. 1873. 4-ik szám.)

Az elég érthetően provokált cáfolatot vártuk; de bizony, csak hiában vártuk. Az ellen-vélemény hallgatott; ám, a dolog agyonhallgatása nem sikerült. Most már, miután az ügy hivatalos tárgyalás alatt van, alkalmasint meg fogjuk hallani az ellen-érveket is. Erre számíthatunk annyival inkább, mert hisz' másfél év alatt csak volt egy kis idő a gondolkozásra. Hogy tehát meggyőződésünk téves voltának bebizonyítására részünkről is alkalmat szolgáltatassunk: megtoldjuk a Szász Gerő argumentumait néhány észrevétellel; önkint értetvén, hogy miután ismétlésekbe nem örömet bocsátkozunk, az általa felhozottakhoz teljes mértékben akcedálunk, s érveit egyszersmind magunkéinak is valljuk.

Az idézett cikksorozatban föl volt említve Kolozsvár egyik lényeges előnyeül az — egyetem; de

csak ugy általánosságban. Mi sem akarunk bővebb fejtegetésbe bocsátkozni e tekintetben, hogy minő hasznát vehetné fakultásunk a erdélyi muzeum könyvtárnak, melynek gyarapítására ötezer forint évi kiadás van rendszeresítve. Sőt arról sem beszélünk tüzetesebben, a mit pedig jó lesz, figyelembe venni, hogy egyetemünknek éppen filozofiai fakultása legnagyobb részben oly tanárokból áll, kiket ha theologusaink hospitálhatnának, tán több szellemi kincset fognának szerezni, mint menynyit ifjaink közül sokan ama bizonyos „tanlátogatási bizonyítványok“ mellett külföldi egyetemekről szoktak hazahozni.

Csak egy körülményre hívjuk fel itt olvasóink figyelmét, és ez, az egyetem mellett fennálló tanárképezde. Hittan-hallgatóink között hány jóra való ifjú erő, kiben a tanári pályára tehetség és hivatás van, kénytelen e pályáról lemondani, mert a törvényszerű kvalifikációt megszerezni, a nyagilag nem áll módjában?! És ha megadhatjuk nekik erre a módot és alkalmat, ugyan — kérdjük — miért vonakodjunk ezt cselekedni? A középtanodai törvény ma-holnap életbe lép. Ezzel egy idejüleg meg kell változtatnunk régibbi törvényeiknek azon félig-meddig már is elavult határozatát, mely szerint tanári pályára készülő ifjainknak külföldi egyetemet kellett „látogatniok“; e szabály következtében különben is — tudva levőleg — több súly lön fektetve a látszatra, mint a lényegre. Ha már a tanári kvalifikáció nálunk is — mint ennek szükségkép be kell következni — a tanár-képezdekben kiállott vizsgákról szóló bizonyítványoktól lesz föltételezve: theologusaink java, mondhatni, egy kalap alatt (ha nem is éppen egy idejüleg) megszerezheti ugy a tanári, mint a lelkészi pályára szükséges előkészületet és teljes minősültséget.

Nós, ugyan mi józan oknál fogva kellene őket ebben meggátolnunk?! Ellenkezőleg, sietnünk kell az eszély által parancsolt reform-intézkedésekkel, ha nem

akarjuk, hogy nyakunkra hágjon az idő, s ha nem akarjuk, mulasztásainknak késő bánattal fizetni meg az árát.

A változott viszonyok között, természetesen, anomál dolog lenne, papválasztási szabályainknak is ama pontját változatlanul hagyni, mely szerint — ha ugyan még lelkészi hivatalt nem viseltek — legkitűnőbbben végzett theologusaink sem pályázhatnak az első-osztályu egyházakba, míg külföldi egyetemen legalább két tanfolyamot nem „hallgattak.“ E szabály eddig is sok tehetséges, de szegény ifju embert sújtott méltatlanul. E tekintetben kevesebb anyagi áldozattal járó mértéket kell fölállítanunk. Avagy — tekintve erdélyi ref. egyházkerületünk viszonyait — nem nagy anomália lenne-e az, ha az 1000—1500 frt. fizetéssel dotált tanári állomásra szükséges qualifikáció megszerezhető lenne Kolozsvárrt, míg az 5—600 frttal javadalmazott papi hivatal elnyerhetéseért külföldre kellene vándorolni? Kérdjétek meg, mit szólnának ehhez azon szegény falusi papok, kik jó reményü gyermekeik jövőjén aggodnak? Ismertünk nem egy jóra való, de szegényes viszonyok közt élő ref. papot, kinek 4—5 eminens fia van egy időben a kollégiumban. Mi lesz ezekkel? Az állami hivatalok szüretje jó formán lejárt. Mindenikből profeszszor sem lehet, mert ily állomások sem kínálkoznak valami nagy bőséggel. Még legalkalmasabbnak a lelkészi pálya mutatkozik. Miért hát mesterséges és szükségtelen gátokat vetni ez elébe is?!

Hozzuk át Kolozsvárra a theologiát; nyissunk utat ifjaink előtt, hogy legyőzhetlen anyagi akadályok nélkül megszerezhessék maguknak ugy a lelkészi, mint a tanári pályára szükséges alapot, készültiséget és akkor bizonyára jóval kevesebb okunk leend, aggodni egyházkerületünk jövője felett...

Nem mondjuk, hogy a külföldi egyetemek látogatása ezután már végkép fölösleges. Sőt elismerjük, hogy pl. theologiae profeszszoraink qualifikációjához ez idő szerint is szükséges valamelyik protestáns egyetem theologiai fakultásától hozott bizonyítvány. De a menyinyiben továbbra is kívánatosnak, vagy éppen szükségesnek mutatkozik a külföldre való utazás: ifjainkon e tekintetben is igen nagyot segíthetünk az áthelyezés által. Ugyanis — mint tudva van — az erdélyrészi magyar-elem vagyonosabb osztályainak központja ma is Kolozsvár.

Itt a jól képzett ifju embernek nem lesz nehéz alkalmazást nyerni, mely aztán megadja a módot arra is, hogy külföldre mehessen. Annyi bizonyos, hogy e részben Enyed és Kolozsvár között mérhetlen különbség van. És míg most fordulnak elő esetek, hogy egyenesen lelkészi pályára készülő ifjaink nem találván Enyeden „vivendi modust,“ kénytelenek, ide-oda kivándorolni a Királyhágón-tulra: addig Kolozsvárrt egyetemi jog-hallgatók nyernek a ref. kollégiumban lakást és ellátást.

Midőn Kolozsvár előnyeiről szólunk, nem szabad elfelednünk az itt levő állami-képezdéket sem. Mellékesen megjegyezzük, hogy az enyedi kollégium mellett kinlódó tanító-képezdéről alkalmasint legjobb lesz hallgatnunk.

Papjaink egyik főkötelessége a népnevelés előmozdításában áll. Napjainkban, midőn valamelyik lelkész érdemeit méltatni kell, első sorban — és igen helyesen — azt szoktuk kérdezni: hogyan áll ekkélsziséjében az iskola? Már ugyan mikint követelhetnénk e részben életre való munkát az olyan paptól, a ki tán életében sem látott még jóra való népiskolát?!

Hogy nagyon sok hasznát vehetnék theologusaink a kolozsvári képezdékeknek, s az ezek mellett mintaszerűen beállított gyakorló népiskoláknak: azt a viszonyainkkal ismeretes, szakértő férfiak bizonyára nem fogják kétségbe vonni... Részünkről meg vagyunk győződve, hogy az a fogékony ifju ember, a ki egy jól berendezett tanító-képezdének s gyakorló iskolájának pusztán közvizsgálatait éber figyelemmel végig hallgatja, többet tanul ez alkalommal a népiskolák kellekeire vonatkozólag, mint egy némely „bergengóciai“ papunk egész életén át látott, tapasztalt, vagy akár mesében hallott.

Hátha, még egyik-másik érdekesebb előadást hospitálgatnák is theologusaink?!

Itt persze, szinte hallani véljük a pöffeszkedő bölcsességnek gúnyos észrevételét: hogy ugyan mikint képzelődik cikkiró a theol. fakultásról, ha azt hiszi, hogy a hittan-hallgató ráér, használni az egyetemet, tanár-képezdét, könyvtárokat, tanító-képezdét, sat. sat.?

Mi bizony sehogy sem képzelődünk; hanem látjuk, a mint az ez évi „Névkönyv“ 114-ik lapján akárki is láthatja, hogy az enyedi kollégiumban egyik „osztály-tanító“ egyszer mind har-

mad évi theologus. Ehhez aztán nem kell bővebb kommentár!

Ha már, a most fejtegetett körülmények mellett, figyelembe vesszük (pedig nagyon figyelembe kell vennünk) mindazt, a mi Szász Gerő idézett cikksorozatában még felvala hozva, hogy t. i. itt van a püspök lakhelye, itt van igazgató-tanácsunk, itt tartjuk legtöbbszörre egyházkerületi közgyűléseinket, itt van az egyházkerületi és püspöki levéltár sat. sat.: akkor — meggyőződésünk szerint — eléggé indokolva van azon állításunk, hogy Kolozsvártt theol. fakultásunk részére önként kínálkoznak oly előnyök, melyeket Enyeden keresve sem találunk quod erat demonstrandum.

Fejtegetésünket azon óhajással zárjuk be: vajha, mielőbb Kolozsvártt láthatnók az erdélyi ref. theologiai fakultás virágzása!

Belmizsió.

(Folytatás.)

Én nagy tisztelettel vagyok a theologikai fakultás iránt. Egyénei nagy becsben állanak előttem; de bármely nagy fogalmaim vannak is irántuk, kételkedem, hogy azért mert igen jeles exegetika-, dogmatika-, moralis, sat. theologia tanárai, már eo ipso jeles miszsióáriusok lehetnének, és sajátjokká tehetnék azon áldozat-teljes készséget, mozgékony temperamentumot, melylyel birni kell a miszsióáriusnak; még kevésbé hiszem, hogy azon más eszmék, viszonyok közt képzett ifju theologusok, kik még az élet gyakorlatában kell hogy megszerezhessék azon prudenciát, s emberekkel való bánás-módot, már mindjárt alkalmas működők lehetnének e téren. Előttem mindig Pál apostólnak amaz elve áll, melyet a miszsió lobogójára iratnék: mindeneknek minden lettem, hogy mindenestől fogva valakiket megnyernék. Ezt pedig mivel az evangeliumért... nem keresvén a magam hasznát, hanem sokaknak hasznokat, hogy megtartassanak. Papra, miszsióáriusra fontos szavak. Teljesítik sokan? Az ellenkezőre sok példát mutathatnék fel.

Ebben a kérdésben azonban fontos tárgy lenne a miszsióáriusok dotációja is. Mikint egy esperes barátunk szokta mondani: ez, kálvinista szegénységünk mellett, nagy feladat! A nélkül pedig minden elmékedéseink ábrándok. Révay Pál ur a f. évi prot. közlöny 1-ső számában, az igaz, egy rovatos kimutatásban kijelöli az alapot, hogy felállítását miből lehetne fedezni s kijelöli az önadóztatás fokozatait is. A jóakarát, a buzgalom méltánylandó; hanem mi, a kik már szinte félszázad óta bajlódunk a kollektázással, s tudjuk, hogy a legszentebb célra, a legtisztább

akarát mellett is, mily terhes dolog, az ily szerű adóztatást sikeresíteni, életbe léptetni: annak ily bizonytalan alapot nem ohajtanánk jelölni ki.

Emlékszem, a mikor a b. e. Szász Károly megtette indítványát a garasos tárra, mely határozottan nyilvánítá reményét, miszerint nem hiszi, hogy legyen egy birtokos is, a ki jobbágyságai számára képest ezen garasos-fizetést megtagadná. Mily lelkesültséggel, mily általános egyező akarattal fogadták el indítványát. És mi lón az eredmény? Az, hogy már az első évben meggyengült, s rövid időre meg is szűnt.

Mily szép vala a krajcáros élő-tőke-intézet eszméje, s terve? Menynyire a protestáns jellemből folyó! Mily csekély anyagi áldozat kívántatott minden lélek után, és mily kinosan lehet belőle valamit badni, s azt is leginkább az egyházak pénztáraiból. Tehát az ilyféle önadóztatás, vagy rovatal-féle jövedelmekre, tapasztalásaink után, biztosan nem számíthatunk.

Van még egy „Dispositions Fond,” melyből már 50 év óta oly nagyszerű dolgokat vélték létesíthetni; és ez: a deézsi egyh.-m. dezolált egyházak jövedelme. E jövedelmeket az 1740-ik és 1745-iki közszinatok nagyon határozottan a hivatalát gyenge egyházból folytató esperesnek adták jövedelmi alapul, a mely egyházmegyének kormányzása földrajzi tekintetből is nagyon alkalmatlan és költséges. E jövedelmek jelenben is az esperes kezén vannak annyival inkább, hogy 1848 óta szinte mind per alatt állván, a perek az esperes költségén csak is 70-es években jártak le véglegesen. E javadalom az esperesnek 200 és egy néhány frtot adott, s 8-9 évenként még néhány egyházban levő ciheres erdők eladásából is vett be 30—40 frtot, melyeket különben is az esperesek szereztek az egyházi birtokhoz. Ha az esperesi taxások által tett építkezések megváltatnának, ugy a jövedelmet sokkal magasabbra lehetne emelni; hanem a reális jövedelem bajosan emelkednék, mert ez esetben tőkét kellene befektetni, az épületeket konzerválni, és biztosítani. E jövedelmet a miszsióra is lehetne fordítani, lehetne a csoportosított egyházak lelkészeit javadalmazni, mikint ez a kolozsvári ker. közgyűlésen 1872-ben véleményezve volt. Hogy azonban most, midőn általános elv, miszerint minden munkás a maga fáradsága szerint jutalmaztassék: ha az esperes subvenciójától megfosztatva, melyet másnonnan fedezni ugy sem lehet, miszsió-szerű hivatala folytathatására merőben képtelenné válik: nyer-e általa a köz administráció, az egyházmegye, az anyaszentegyház? Vagy általa oly pénz krízis fejlődik, mikint ez egy más egyházmegyében megtörtént: ez más kérdés.

Midőn a fajunk pusztulását okozó seb már oly régi; midőn annak orvoslása kérdésében már többször történt elme-futtatás; midőn azon kérdésnek tanulmányozása csakugyan napi szükséggé vált: hogy esik, hogy ezen ügyhez még is csak raptim, incidenter történnek a hozzá szólások? Nem akadt ember, nem akadt testület, hogy a kérdést ex thesi vegye vizsgálat alá! Folytonosan obéogatunk,

azon gyanut ébreszthetjük: hogy vagy e nemzeti közfájdalom nem bír elég alappal; vagy rajta segíteni, nem kívánunk; vagy az ügyet közelről nem vizsgáltuk meg, s eléggé nem ismerjük.

Divatossá vált az újabb időben, minden nevezetesebb kérdésben enqette bizottságot nevezni ki szakértőkből, kik a kéz alatti tárgyat tanulmányozzák, körülményeivel ismerkedjenek meg, s róla adjanak szakvéleményt. Kik azt hiszik, hogy csak is egy miszsió felállítása által lehetend meggyógyítani azon sebet, mely nemzetiségünk élet-testén rágodik: miért nem indítványozzák egy ily szerű bizottság kinevezését, hogy annak tagjai tanulmányozván e kérdést, s a helyi viszonyokkal s körülményekkel ismeretes egyének kihallgatása után, mondjanak, s adjanak ez ügyben szakvéleményt? Miért teszünk úgy, mint a vásárookra járó bűnűk, kik hogy a szánakozás segély-filléreit megnyerhessék, sebeiket folytonosan nyitva tartják, s mutogatják a helyett, hogy a sebet gyógyíttatni igyekeznének? Meg kell kísértetni a seb lehető begyógyítását. De ha oly üdült a baj, hogy rajta segíteni, teljességgel nem lehet, ne tartsuk a sebet folytonosan nyitva, ne tegyük azt látványossá. Hisz, a kerületi közgyűléseken minden egyházmegyei előjárók, gondnokok, képviselők jelen vannak: nem lehetne-e azokkal tanácskozni, a körülményekkel megismerkedni, a segítő eszközök alkalmazásáról vélekedni, s azután a jónak talált eszközöket alkalmazni.

Mikor a kérdésben mindjárt-mindjárt olvasok egy-egy véleményt, javaslatot, óhajtást: úgy képzelem, mintha valamely kellető építkezésre nézve, mindenki be-behajgálna, vagy beszállítana egy-egy teher-követ, melyek ugyan építési anyagok, de ha nincs terv, nincs rendező kéz, nincs építkezési alap, csak is halmazkint állanak biz' azok s még mint a mállandó kövek el is mállhatnak.

Almási Sámuel.

(Folytatása következik.)

Az igazgató-tanács gyűléséből.

Kolozsvártt, július 12-én, 1874.

Elnök: főt. Nagy Péter püspök. Jelen voltak: dr. Kolozvári Sándor, Pogány György, Schilling Ottó, Szabó Ádám és Bodor Antal, titkár.

1) Hints Miklós, gr. Teleki Sámuel ur jószág-igazgatója és közgyűlési képviselő, másolatban elküldi gr. Teleki Sámuelnek 1862 évi jun. 13-ról a volt főkonzistoriumhoz intézett levelét, melyben bejelenti hitbizományi előde, b. e. gr. Teleki Ferenc elhunytát és a hitbizományi örökségbe lépését s kinyilatkoztatja, hogy a könyvtárt az alapító rendelete szerint kívánja kezelni s a könyvtár átvételére biztosokat kér kiküldetni. Továbbá, elküldi ugyanazon napról a 12,000 alapítványi tőke kikölcsönzése iránt a főkonzistoriumhoz intézett kérvénye másolatát s a kísérő iratban kinyilatkoztatja, hogy ezen bejelentés és kérvény Szentgyörgyi Imre által adatott be a volt főkonzistoriumhoz. A másolatban közölt felterjesztéseknek a levéltárban sem-

mi nyoma nem lévén, a nyilatkozatok tudomásul vétetnek, és irattárba helyeztetnek.

2) Gr. Teleki Sámuel f. évi jun. 20-ról kelt nyilatkozata érdemleges ellátása előtt ügyvéd aa.-hoz intézet kérdésekre ügyvéd aa. tudatja, hogy az 511 szám alatt hozzá intézett felhívásra a Teleki-könyvtár ügyében beadott kiigazítási perben kitűzött tárgyalási határidő elhalasztása végett beadta elhalasztási kérvényét; azonban, a kitűzött tárgyaláson gr. Teleki Sámuel képviselője az elhalasztásba nem egyezett bele s a kiigazítási kérésnek ellene mondva, a kiigazítást makacssági ítélettel kérte visszautasítani. Ezen kérésnek azonban a törvényszék nem adott helyet, s az elhalasztási kérvény folytán a tárgyalásra új határnapot tűzött ki. Ügyvéd aa. utasittatik, hogy ha a folyó évi aug. 17-re kitűzött tárgyalási napig más utasítást nem kap, a tárgyaláson jelenjék meg, mi végre meghatalmaztatik; egyidejűleg felszólittatik a békés kiegyezés megkísértésére kiküldött bizottság, hogy a kitűzött tárgyalási határnapig eljárása eredményéről tegyen jelentést.

3) Tárgyalás alá vétettek e folyó évi közgyűlési határozatok folytán az ig.-tanácshoz elintézés végett áttett ügyek.

a) Sylvester Domokos és Szász Béla, ker. képviselők lemondásaik által üresedésben jött képviselői helyek betöltése végett. Esperes aai.-a szükséges intézkedések megtétele végett utasítottak.

b) A s.-szt.-györgyi tanoda felhivatott vélemény-adására, hogy a közép-tanodai törvény életbe-léptével mikint lehetne azon vidéken, a kormányval kezert fogva, egy teljes közép-tanodát felállítani.

c) Vajda-hunyad-zarándi, kolozsvári, szil.-szólnoki és udvarhelyi esp. aa.-i utasítottak az állami tanító-képezdekben a hitsorsos tanulók részére rendszeresített vizsgák megtartására; s a minősítési vizsgák rendszeresítése a n. m. kultusz-miniszter urnak bejelentetik.

d) A papi-eskü és kibocsátási minta-terv elkészítésére az 1871 évi közszinat által kiküldött bizottság felhivatik.

e) A görgényi, küküllői, és marosi egyházmegyei papok és tanítók által a m.-vásárhelyi tanoda segélyezésére megajánlott segély-összeg megszüntetése végett kölcsönös méltánylással megállapítandó egység létesítésére az illetők felhivatnak.

f) A domestika és egyh.-kerületi házi-pénztár felállítási módozataira vélemény-adás végett, valamint a tanár-képezde felállítására a n.-enyedi egyh.-megye és püspöki vizsgálat alatti egyh.-község által tett javaslat tekintetbe vételével, vélemény-adásra bizottságok neveztetnek ki.

— Előadatott ezeken kívül még 18 ügydarab.

Bodor Antal,
titkár

TÁRCA.

Könyvismertetés, s egy pár észrevétel.

(Vallás-erkölcsi- és társadalmi-élet 1848 óta Magyarországon. A magyarországi prot. egyesület által 300 forinttal jutalmazott pályamunka. Irta: Szeremlei Sámuel. Budapest, 1874. Kiadja a magyarországi prot. egyesület.)

(Folytatása és vége.)

A mű beosztására nézve, ha a bíráló bizottság a mű beosztásának igazságos ékonómiaja alatt azt érti, hogy a felkarolt eszmék, tárgyak mindenikének aránylagos tért, időt és figyelmet szentel: akkor egyetértek bírálókkal; de a mű beosztása, alakja berendezése, beltartalmi felosztása, feldolgozása ellen sok kifogásom lehetne.

Olvassa el akárki a tartalom jegyzékét. I. II. III. IV. pont alatt dolgozza fel szerző tárgyát. Mindenik pont alatt különböző tárgyakat, eszméket ölel fel; és a mint a tartalom-jegyzék is mutatja, de a mű elolvasásánál még inkább meggyőződünk, a rokon-eszméket, tárgyakat nem elég szerencsével és következetességgel csoportosítja, és distingválja; már pedig igaz az, hogy „qui bene distingvit, bene docet.”

Igen nagy szolgálatot tett volna a mű derék szerzője olvasóinak, ha az eszméket és tárgyakat jobban, tömörebben csoportosította, distingválta volna, a tények, eszmék konsequenciájára, a bajok orvoslására több gondot fordít oly formán, mint ezt műve két-három utolsó lapjain a lelkészre vonatkozólag tevő.

Ime, tisztelt értekezlet, fölmutatám azon hiányokat, melyeket az előtűnk fekvő műben, szerény egyéni véleményem szerint, fölfedeztem, melyek miatt nem lehetek mindenkben egy értelemben a mű bírálóinak itéletével.

És ezen eltérő nézeteimmel egy oldalról magam is itéletet hoztam. De tartozom az igazságnak, tartozom azon tiszteletnek, melyet szerző és azon teljes méltánylatnak, melyet műve iránt érzek, hogy a más oldalról is ismertessem, elmondjam néhány sorban szerény nézeteimet e műről.

Az egész művet teljesen méltányolni, ismertetni, bírálni, csak úgy lehetne, ha annak beltartalmát, a benne foglalt eszméket rendre, sorba véve, vennők bonc kés alá. Egy ilyen vizsgálat kétség kívül igen gazdag anyagot nyújtana az elemelkedésre, az eszme-cserére; azonban, akkor a tisztelt értekezlet figyelmét órákig kellene elfoglalnom — még azon esetre is, ha az egyes tárgyak fölött vitába nem bocsátkoznánk — de száz meg száz, sőt ezer meg ezer olyan eszme van e műben, mely minket legközelebből érdekel, mely fölött órákig elvitázhathánánk; éppen a mű teljes méltánylására kimondom, hogy az nem csak egyházi irodalmunknak, hanem, az összes magyar irodalomnak egy első rendű gyöngyszeme, és annak egy művelt magyar ember, de főként egy protestáns pap könyvtárából sem szabad hiányozni.

E mű szerzője — a rendelkezése alatt álló anyagból — nem az ő hibája, ha az anyagok nem voltak éppen elégségek és tiszták, egy túkröt készített nekünk, mely túkrör-

ben — habár kissé sötétebb színben a valódinál — megláthatjuk önmagunk, egyéni, egyházi, politikai, egész társadalmi életünk minden nyavalyosságait. És midőn a művet elolvassuk, megijedve önmagunktól, egy méjj sohaj emelkedik keblünkéből, szeretnők meghazudtolni: de az elrutult, kacér delnő, kinek mindig csak hizelegtek, szépet tettek, a túkrör előtt állva, hiában mosolyog, hiában simitgatja a ráncokat, azok még is ott vannak; az ő hiusága szeretné, nem hinni, de ő maga is tudja, hogy ott vannak.

Igen sokat tettük önmagunknak a szépet, igen el vagyunk telve a magyar dicsőséggel, nemzeti büszkeséggel, protestáns életünk küzdelmeinek, babérainak dicsőségével. Protestáns autonómiánkkal úgy vagyunk, mint egy régi, romladozó lovag-váracskának várnagya, ki nem győzi elősorolni azon dicső küzdelmeket, melyek a vár körül vívottak; nem látja, hogy a bástyák dűledeznek, most is bevehetetlennek hiszi a várat; pedig a mai kor hadtudománya, mint a hangya-fészket, fel sem veszi, felrugja.

Nósza, csak nézzünk bele a Szeremlei által előnkbe tárt túkrörbe; ne fájjon úgy hiuságunknak, e túkrörbe nézni, ébredjünk fel a régi dicsőség babérain való szendergésből, ne huzzuk be magunkat régi intézményeink szűk váracskájába, ne vessük minden reményeinket a konfeszziók, régi autonómiánk dűledező bástyáiba, a mi Jeruzsálemünk legyen a vallásos-erkölcsi életnek az újkor szellemében épülő nyílt városa.

Tisztelettel, kegyelettel őrizzük meg a multnak szent emlékeit; a mi jót, szépet, igazat az ősköztől örököltünk konzerváljuk, de ne feledjük, hogy a protestántizmusnak mind az elméletben, mind a gyakorlatban jelszava, élet-feltétele a haladás.

És ez élet-képesség még nem veszett ki belőlünk, mert szerző is, miután egy Jeremiás fájdalmaival sirja ki magát a mi erkölcs-vallási életünk dűledező Jeruzsáleme fölött, nagy megnyugtatóra és vigasztalásra korunk egyik legnagyobb szelleme Buckle után azt mondja: „a hiba a fejben van és nem az szívben.” „Oszlassátok el hát a sötétséget és a nép meg fog szentelődni.” „Ha a hitvány homokot,” úgy mond erre vonatkozólag a francia nemzet egyik nagy költője, „olvasztó kemencébe dobjátok, tündöklő kristály lesz belőle, melynek segédelmével Galilei és Newton csillagokat fognak felfedezni.”

„Az idők jeleit észre kell venniök a lelkésznek — úgy mond szerző — és lelkiismeretesen munka után látniök, hogy a társadalomban ne csak erős, hanem közhasznú állást is foglaljanak el, melynek újabb jelei kétségbe vonhatlanok legyenek.”

„A munka, a mely a lelkészre vár — mondja tovább szerző — ezzel a szóval van kifejezve: oktatás!”

„Tanítsatok,” ezzel bocsátá el Jézus az apostolokat (Mát. 19—28.)

Sajnálom, hogy nem vehetem tovább igénybe a tisztelt értekezlet figyelmét, félvén, hogy türelmökkel élek visz-

szá; pedig, szerettem volna elmondani, minő módokat ajánl szerző a „tanításra.”

De hiszon, önök jobb részének kezében van e mű, át-olvasták s át fogják még olvasni többször, mint én tevém és fogom tenni. A kik pedig nem olvasták, azoknak a legmelegebben ajánlva, mutatam fel e művet: „itt az irás, olvassátok érett észszel, józannon.”

Révay Lajos,
ilyefalvi ref. pap.

VIDÉKI ÉLET.

A kolozs-kalotai egyházmegyéből

M.-Valkó, jun. 20, 1874.

Egyházmegyénk n.-kapusi vizsgálati kerületébe csoportosított egyházaink állásáról való rovatos kimutatást — habár kissé későre is — az „Erd. prot. közlöny”ben közlés végett, midőn megküldeném, egyszersmind megragadom az alkalmat, a rovatos kimutatásba be nem vezethetett nagyobb fontosságú mozzanatokat főlemlíteni, s a bévezettek közül is némelyeket felvilágosító észrevételekkel kísélni.

1-ör. Az iskolákat illetőleg: minden egyházban — kivéve a sárvásárit, hol a rosz tanító hanyagsága miatt, majd semmi iskolázás nem volt — örvendetes haladás észlelhető; legjobb a m.-valkói községi iskola, hol a két szorgalmas tanító valóságos minta-iskolát állított be, s hová az idegen nyelvű és vallású szülők is örömmel adják gyermekeiket. Jó iskolák vannak N.-Kapus, Gyerő-Vásárhely, K.-Sz.-Király, és Nyárszón; N.-Kapus és K.-Szt.-Királyon azonban az iskolai helyeségek anynyira szükek, hogy okvetlen más helyiségről kell gondoskodniok. K.-Szt.-Király-Zentelke községekben egy nyelv és egy vallás lévén, a most is közös felekezeti iskola minden veszély nélkül községivé lenne átalakítható; némi lépés tétetett is e tekintetben, de nincsen egy tevékeny népnevelés-barát, ki ez ügyet lelkesen felkarolná.

Téli-nyári iskolázás és felnőttek oktatása csak M.-Valkón van, hol 18 leány és 36 felnőtt ifjúból dalárda is van alakulva; a vizsgáló-szék lelki gyönyörrel hallgatta meg több őszhangzatos éneküket. Miért nincs ez így több-népesebb egyházainkban is?!

Tanszerekkel — Sárvásár kivételével — minden iskola fel van szerelve, de sok helyt hiányosan.

Iskolájukat javították, nagyobbították: Körösfő, Sárvásár, Magyarókerék.

2) Az egyházi bivatalkok fizetései, fájdalom! nagyon is hangosan hirdetik: menynyire lejártá magát a kepezési rendszer! Egyetlen egy ekklézsiát kivéve, mindenütt tömérdek restancia, néhol a fizetések $\frac{2}{3}$ része beszolgalatlan. A beszolgalatásra nézt megtétettek ugyan a lehető intézkedések, de kevés sikere lesz, mert a nép inségben szenved.

3) A fekvőségek mindenütt sértetlen állapotban vannak, csupán Zentelkén fordult elő kisebbszerű határ-sértés. Telek-jegyzőkönyvi másolat nem találtatott a magyarókeréki k.-szt.-királyi és a gy.-vásárhelyi egyházakban, melyeknek beszerzése azonban szigoruan elrendeltetett.

Jákótelkén 32 hold, Momostoron 50 hold szántót, a hivek maguk közt örökségek után felosztva, dézma-fizetés-mellett használnak. Hogy minő káros ezen valóságos botrányos kezelés, kitűnik abból, hogy pl. Jákótelkén a mult évben a vetés alatti cirka 10 hold földből, csak 2 és $\frac{1}{2}$ kalgya rosz jött be, a tavasz-vetésből pláne nem is adnak dézmát, de a mi még több: a földeket sajátjuknak tekintve, elzalogolják úgy, hogy jelenben 5 nyilat a 4-ik kézen talált elzalogosítva a vizsgálószék. Ezen hallatlan, s a régiebb idők indolenciájából keletkezett káros abuzus megszüntetését a vizsgáló szék az egyházmegyei közgyűlésre bizta, nonnan egy árverező bizottság küldetett ki.

A temetők körülkerítettése, élő-fákkal beplántálása, csak hiányosan, s néhol éppen sehogy sincs keresztülve. N.-Kapus sánccal és gyepűvel körülvevé ugyan temetőjét, de élő-fát nem plántált bele, nehogy isten veteményes kertje elárnyékolassék; a leány-egyház — K.-Kapus — az anya példáját követi. Gyerő-Vásárhely temetője búsan tekint az ország-utra, s esdekolve szól: utasok! figyelmeztessétek a Gyerőfi utódokat, hogy őseik nyugvó helye libák és bornyuk legelő-jévé vált! Körösfő megkisérté, sivár temetőjét bár körül sáncoltatni, de szándékát keresztül nem viheté. Nyárszó, Sárvásár temetője látására az utas azt mondja: oly nép közt, mely temetőjét ily állapotban tartja, kénytelenségből élni igen, de meghalni, nem szeretnék! Damos-Jákótelken, a besáncolt temetőbe barom ugyan nem megy, de igen a még veszélyesebb vásott gyermek-csoport, mely még a lábnyi magasra felnőtt vadrózsa-bokrot is kiirtja. Magyarókerékben be is van kerítve, néhány fa is van benne, de csak azért, hogy a „hivatalos” bornyuk el ne széledjenek s legyen mihez dörzsölködniök. K.-Szt.-Király és Zentelke 1096 lelket számláló egyház 1 holdnyi, századok olta népesített temetője úgy a hogy, körül van sáncolva, sőt még két kapu-félfa is van téve, de azért egyetlen terébélyes élő-fájával — melyet csak azért nem irtottak ki idáig, mert vastag törzse egy oldalán lefaragva, gyalulva, egyszersmind sirfa szolgálatját is teljesíti — még is úgy néz ki, mintha e percben végződött volna be rajta a hirhedt kálvinista temetőnek, a forradalom idejében, a németek által történt ostromlása. Valkó 4 holdnyi temetőjének két oldalát kő-kerítéssel vonatta körül, de csak azért, hogy a más két oldal kerítetlensége annál kirívóbban tűnjék ki, és még azért, hogy a pap által ültetett 200—300 oltvány, eper, és más csemeték kitörésére legyen ut hagyva a falu juhainak. Monostorról a Kemények, Kabósok talán azért vontak el, mert látták, hogy holtuk után oly pusztá, ék alaku, szűk helyben, minő a temető, még az örök álmod sem lehet csöndesen pihenni!

Szomorú, de hű képe ez 13 kalotaszegi egyház temetőjének! A rendelkezés mindenütt megtörtént; talán a jövő évben vidámabb képet fognak a temetők is nyújtani.

4) Minden egyházi épületek a Viktoriánál tűz ellen biztosítva vannak. Új építkezés seholy sem volt, kisebb szerű renováció N.-Kapuson a papi-házon. Nyárszónak temploma romló-félben anynyira, hogy benne isteni tisztelet már csak élet-veszély mellett tartható; ezen egyházban a papi-
(Folytatása a 232-ik lapon.)

Rovatos kimutatás,

kolozs-kalotai egyházmegye nagy-kapusi vizsgáló-kör egyházai állásáról, mint az 1874. február 9 s következő napj véghezvitt kanonika vizitáció eredményéről.

Az 1873-ik év folytán.										Iskola állása.										Fekvőségek.										Tőkék.				Magtár vagy magtári tőke		Szerelmi jövedelem		Tenno kosszág												
Lelkek száma	Született			Meghalt			Hízeségi szövegére ítépt		Kholerában elhalt		Szaporodás		Apadás		Konfir-mált-tott		Iskola kö-telesek		Iskolába feljár.				Iskolába nem jár.		Az egyház használatában.				szántó és kaszáló		A tanító használatában szántó és kaszáló		Rendes alap-tőke		Külön rendeltetésű-tőke		Magtár vagy magtári tőke		Szerelmi jövedelem		Tenno kosszág									
																	6-12 éves	13-15 éves	6-12 éves	12-15 éves	más hittelktől	elfogadható ok miatt felmentve	hanyagságból	szántó	kaszáló és kert	legelő és haszon-vehet-len hely	Erdő	szántó és kaszáló a pap használatába	szántó és kaszáló	frt.	kr.	frt.	kr.	nagy vka	frt.	vka	frt.	vka	frt.	vka	frt.	vka	frt.	vka						
fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	frt.	kr.	frt.	kr.	frt.	vka	frt.	vka	frt.	vka	frt.	vka	frt.	vka					
375	397	772	10	13	33	29	24	6	44	—	—	—	—	—	—	42	50	14	13	37	38	10	7	—	—	9	18	—	—	6	1030	—	—	1	—	—	—	8	1310	4	651	160	—	—	—	—	260	88	—	—
150	140	290	8	3	15	7	19	3	17	—	—	—	—	—	—	6	26	20	4	9	16	14	—	6	—	1	6	4	10	3	330	6	258	4	46	64	600	8	317	3	1001	2832	2	—	—	40	—	176	—	—
147	138	285	8	5	13	10	15	3	10	—	—	—	—	—	—	21	19	6	7	10	6	—	—	—	—	—	—	17	20	3	238	5	947	5	527	3	1173	1	—	3	1010	576	—	470	—	18	—	—	—	—
261	268	529	12	9	16	18	2	5	13	—	—	—	—	—	—	79	78	—	—	77	58	—	—	—	—	4	5	12	—	5	5	1	—	—	—	—	—	—	6	800	2	—	—	—	75	—	215	—	9	—
280	287	567	13	5	8	8	—	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	5	80	3	—	791	—	75	—	304	—	23	—	
116	121	237	1	2	3	3	—	1	4	—	—	—	—	—	—	14	15	4	4	14	13	4	4	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	860	2	907	304	—	410	—	96	—	26	—
310	312	622	5	7	16	15	14	3	19	—	—	—	—	—	—	58	59	13	17	58	56	13	8	8	8	4	—	12	—	56	506	215	255	75	760	—	—	29	375	13	1332	644	50	37	60	—	410	—	320	—
117	126	243	4	1	24	15	35	2	34	—	—	—	—	—	—	21	15	7	8	21	15	7	8	—	—	—	—	—	—	10	—	5	—	—	—	—	—	2	1462	2	182	—	—	—	—	122	—	32	100	
117	85	202	2	5	9	12	14	1	14	—	—	—	—	—	—	17	14	3	9	17	13	3	9	—	—	—	—	—	—	32	1220	2	605	1	1170	—	—	—	—	—	3	694	282	72	304	90	123	—	53	—
283	292	575	4	6	11	17	18	4	18	—	—	—	—	—	—	33	37	26	12	26	30	26	12	—	1	7	7	—	50	760	12	260	—	—	—	—	12	305	9	635	1964	—	50	—	263	—	47	—		
333	298	631	14	16	12	13	—	6	5	—	12	10	69	56	9	11	59	42	9	11	1	2	11	20	—	—	—	—	4	100	1	380	63	200	55	50	15	720	2	1140	158	40	10	—	143	—	—	—		
192	139	331	11	5	11	13	1	7	8	8	4	29	22	4	7	22	17	—	—	2	2	8	7	3	5	4	1400	1	567	—	1347	50	—	—	—	—	2	—	4	—	—	—	49	—	—	62	—			
115	113	228	9	6	16	14	26	4	15	—	—	—	21	21	14	4	19	18	10	4	—	—	—	—	—	—	—	—	32	1072	—	—	—	—	38	—	21	72	8	1220	52	8	160	—	138	4	62	172		

házat is multhatlanul ujitni kell még ez év folyán, különben összeomlik. Magyarókerékén, Kis-Kapuson a templomok hasadozottak, ez év folyán renováltatni fognak. M.-Gy.-Monostoron valamint a papi, úgy a tanítói házak lakható állapotba tételére még igen sok kívántatik. Gyerő-Vásárhely papi telkén minden épület a gondatlanság miatt rom, s mert az egyház szegény, s adóssággal is van terhelve, önerején kiépíttetése alig lesz egy hamarjában eszközölhető.

5) Gyümölcs iskolai helyiség lenne: N.-Kapuson, Gyerő-Vásárhelyen ez közös az oláhokkal, s bekerítetlen, háromszor volt megrendelve a vizsgáló-szék, egyházmegyei igazgatótanács és közgyűlés által az elkülönítés s békerítés, de Vásárhely számba sem vette e rendeleteket; a jelen évi vizsgálatkor a lelkész és gondnok tétettek felelőssé. Ezzel szembe, a k.-szent.-királyi derék tanító saját kicsiny kertjéből szakított ki helyet, s benne a gyümölcsészetet szép sikerrel folytatja. Valkón majd két holdnyi helyiség van, melynek beállítása el is kezdetett; a papi telken is van gyümölcs-iskola, honnan a temető ültetett és ültetetik be. Bejuttatott ugyan innen a vizsgáló-székre, hogy a templom feletti kopár, haszonvehetetlen hely, nyilakra osztva, engedessék meg befásíttatni. Monostoron a br. Kemény Ferenc elő excellentiája által ajándékozott kertben tágas helyiség van, s a meg nem említett egyházakban is, a cintermek, (melyek — a nyárszöit kivéve — mind kőfallal kerítvék) mint egy önként kínálkoznak gyümölcs-iskolai helyiségül, csak vagy töröljük ki egészen a vizsg. kérdések 17-ikét, vagy pedig — kényszer útján is — szorítsuk reá az egyházi hivatalnokokat, hogy ezen léleknek és testnek egyiránt kedves táplálékot nyújtó, jövedelmes gazdasági ágat, mely a lelkészi hivattal oly szépen egybe illik, kultiválják; ellen esetben, a vizsgáló szék e pontra nézt lesz: campana sine pistillo.

6) Magtár, vagy magtár-tőke — Sárvasárt kivéve — minden egyházban van; K.-Szt.-Király, M.-Gy.-Monostor és Gyerő-Vásárhelyen azonban a kezelés körül sok hiányok, mulasztások merültek fel. Jövőre nézt mindenütt megrendeltetett, hogy a jelen év őszén minden magtárbeli tartozások fölszedetvén, ezután csak két kezes jóállása s kötvény mellett adassanak ki, s a kamatoknak a tőkék mellé csatolása semmi esetre meg ne engedessék.

7) A kegy-hagyományokat illető 20 sz. a vizsgálati kérdésnél — magán uton — botránkozással értesült a vizsgáló szék, hogy a néhai, szép lelkű Hóry Farkas aa. 50 frt. kegy-hagyománya — melyet a célra tett, hogy az ő, és nője sírhalmi, emlékkövei a kamatból konzerváltassanak, s a megmaradó részből a szegény tanulók taneszközökkel ellátassanak — azonnal, a hogy a kegyeletes utódoktól átvétettek, elfecséreltettek. A legszigorubb megrendeltetett a gondnoknak, hogy az elköltött 50 frtot azonnal helyre pótolja, s biztos helyre elokálván, kamatait a vég-hagyományozó intenciója értelmében kezelje.

8) A számadások a legszigorubb megvizsgálás után, azon kifogással — mely kifogás minden egyházra alkalmazható — hogy a legcsekélyebb egyházi munka tételnél a „pálinkára adtam“ kitételek kimaradhatnak: két egyház kivételével, helybehagytak. E két egyházak egyike Sárvasár, hol évek óta, kiszámított impertinenciával, a számadások az azt vezető levita által úgy összekuszáltattak, zavartattak, hogy a vizsgálószék két nap alatt sem tudta kitisztázni

s kénytelen volt a vizsg. jegyzőt és a világi biztost félkérni, hogy a vizsgálat után, az előadni nem tudott, vagy nem akart régi számadásokat, a traktus arkhivumból kikeresve, azok alapján a számadásokat hozza tisztába. A kérdéselt másik egyházban a számadások rendjén több oly botrányos dolgok merültek fel (pl. hogy a pap saját egyházának 32 %-ra kölcsönzött, hogy 16 frtnyi iskolai-tőkéjét önféjüleg kezelte sat. sat.), melyeket a vizsgálószék el nem hallgathatott, ugyanazért az egyh.-m. közgyűlésre ez ügyet följenlenti kötelességének tartotta.

Tudósításmat e lapokból idézett azon szavakkal végzem, „ha a sebeket mindig, és mindig takargatjuk, akkor sem a vizsgálat, sem a tudósítás célt nem érnek!“

Adja isten, hogy jövő évbéli tudósításm kedvezőbb legyen!

Mihály Elek,

m.-valkói ref. pap, mint vizsgálati jegyző.

KÜLÖNFÉLÉK.

= Az elmúlt hét és a f. hétnek egy napja kolozsvári felekezeti népiskoláinknak volt szentelve, a menyinyiben a szokásos nyári vizsgák tartattak meg. Hat iskolánkban 557 gyermek nyert ez évben oktatást s örömmel jegyezhetjük meg, hogy igen szép eredménnyel. Évrol-évre mind nagyobb haladást tapasztalunk azok részéről is, kikre van bízva a nevelés fontos ügye s ez dicséretükre szolgál. Adja isten, hogy e tekintetben folytonos haladásról tehéssünk bizonyosságot; s hogy ezt elérhessük, a tanítói személyzetnek erőt, buzgóságot és áldást kívánunk.

= A mihályfalvi pap, Lukács Ferenc és tanító Muzsnai József égettek számára ujabb adakoztak lapunknál. IX-dik Közlemény. Timár Lajos, mérai ref. pap küldeménye: Lészai Gyula 1 frt, Macskási Péter 1 frt. Macskási Pál 1 frt, Dorgó László 50 kr, Gilyén János 1 frt, Timár Lajos 1 frt, (összesen = 5 frt. 50 kr.) Celder Márton, felső-bányai ref. pap, 50 kr. Molnár János, brassói ref. pap küldeménye: a brassói ref. egyház-tagjai 1 frt. 56 kr, Molnár János 1 frt. 4 kr, a tanító 40 kr, (összesen 3 frt.) Moore Albert, palatkai lelkész 1 frt. Vas Tamás, m.-vásárhelyi pap, 3 frt. Ince János, sz.-városi ref. pap, 2 frt. Almási Sámuel deézsi egyh.-megyei esp. 1 frt. Szabó Lajos, koltói ref. pap 1 frt. Dáné István, v.-h.-zarándi esperes és sz.-városi pap, 3 frt. Cseresznyés György buzás-bocsárdi ref. pap, küldeménye: Cseresznyés György 1 frt. 40 kr, Kósa Mihály 1 frt. 40 kr, Bárdi Lajos 1 frt. 40 kr, Gazsi István 1 frt. 40 kr, Borsai András 1 frt. 40 kr, Polgár András 70 kr, Halmágyi Samu 70 kr, Székely István 70 kr, Nagy András 70 kr, id. Gazsi Mihály 70 kr, a ref. egyház pénztára 2 frt. 50 kr, (összesen = 13 frt.) IX-ik közleményünk összege = 33 frt. (Július 15-ki kelettel postára tettük.) A lapunknál eddig begyűlt egész összeg = 421 forint 30 kr.

= (Meghívás.) A „hunyd-zarándmegyei és szász város-széki néptanító egyesület“ f. évi aug. hó 3-án délelőtt 9 órakor Déván az állami-tanító-képezde helyiségében közgyűlést tart. Ezen gyűlésre a nevezett egyesület tagjai tisztelettel meghívotnak. A gyűlés főtárgyai: 1) Bock-féle antropologiai minták bemutatása. 2) A bizottmány a munka-gyűlések ügyébeni (járási körök) javaslatát beterjeszti. 3) Az egyesület népesedése, s az eddiginél nagyobb tevékenység kifejtése feletti tanácskozás; 4) A méter-mértékek gyakorlati ismertetése. 5) Előleges eszmecserék az országos tanító-gyűlés előtt. Az előterjesztéseket a választmány megbizottjai teszik. Déva, jul. 12, 1874. Elnöki megbizásból, Adorján Miklós, egyleti jegyző.

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS.

Felelős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.

Nyomatott Stein János m. kir. egyetemi nyomdász betűivel Kolozsvárt.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, JULIUS 23, 1874.

186 — 30. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy ivon. — Előfizetési ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. Szerkesztőségi iroda — hová a kéziratok és előfizetések bérmentve küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Draper és a reformált theol. intézetek.

A new-yorki egyetem hirneves élettan-tanára, az „európai értelmi fejlődés történetének“ kitűnő szerzője, egyik későbbi művében (Thoughts on the Future Civil Policy of America) megemlékezik a nevelésről, különösen a papok neveléséről is. Most, midőn nálunk szőnyegre került az enyedi theol. szeminarium ismét Kolozsvárra leendő áttételének kérdése, időszerűnek tartjuk, Draper nézeteit e tárgyról ismertetni s egy pár megjegyzéssel kísélni.

Három eszköze van — úgy mond szerzőnk — a nyilvános oktatásnak: az iskola, a szószék és a sajtó. Az iskolának az ismeret jelen állapotát kellene képviselni; ámde, a mai klaszszikai oktatás a XVI-ik század gondolkozás-módjának maradványa. Akkor helyes volt a latin- és a görög-nyelv tanítása; de ma elavult, mert az emberi szellemnek nagy raktárai ma nem a régi, hanem a modern nyelvek. A mi pedig a latint és görögöt, mint szellemi disciplinát, s az élet harcaira szükséges előkészítő eszközt illeti, menyenyiben azok a létért küzdéskor, a vetély-társakkal szemben, a teendő mozgásokra és azoknak ügyes kivitelére készítenek, és a mások jellemének és cselekvési indokainak a tiszta beláttatására juttatnak: bátran kimondhatjuk azt a tételt, hogy a sakkjáték mesteri megtanulása e tekintetben többet ér, mint a világ minden görög és latin írók műveinek lefordítása.

Az általános nevelés-ügy gyarlóságára tett észrevételeim nagy mértékben találnak a papság nevelésére. Az amerikai lelki-pásztor nevelésében tulajdonképpen szerepel a klaszszikai elem. Régen megjárta ez, midőn a hazafias áldozat-készség legtöbbször abban nyilatkozott, hogy tanszékeket alapítottak a klaszszikai irodalmokra. Ámde, ma a papság helyzete nagyon megváltozott. A prédikációtól megköveteljük, hogy a

gyülekezetek gondolkozás-módjának megfeleljen. Az írás-magyarázat és egyházitan védelme a modern korban modern tárgyalás-módot kíván. E mellett, a lelki-pásztorok képzése még egy nagyon nevezetes tekintetlen hiányos. Tudniillik, eléggé szerencsétlenül, mondjuk ki, szükségtelenül, egy látszó antagonizmus keletkezett a theologia és a természet-tudományok között. A tradiciót szembe állították a tudományos fölfedezéssel. A tudományos tényeknek méltatása és megvitatása külön képzést, külön ismeret-tömeget föltételez, minőt a theol. képezdékben hasztalan keresünk. E miatt a lelki-pásztor kénytelen, féltékeny bizalmatlansággal kísélni a gyakorlati tudományok gyors haladását. Az új vívmányok vizsgálása alkalmával nem azt kérde, hogy föltétlenül igazak-e, hanem, hogy az ő bevett alap nézeteivel öszhangzanak-e? A dolgok ilyen állása miatt, az emberi ismeretek leghatalmasabb és legnevezetesebb ágai kényeszerűltek, magukat védelmi helyzetbe tenni, pl. az astronomia a földgömb alakjának kérdését, a geologia a föld ősrégi korát illetőleg, a zoologia a fajkeletkezés kérdése miatt; a vegytan az anyagnak változhatatlansága és az erő megsemmisíthetlenségéért.

A lelki-pásztorok képzése — úgy gondolom — nem egyforma az orvosokéval, vagy az ügyvédekéval. Az orvostan tanulásánál minden oda irányul, hogy a növendék teljesen elsajátíthassa a rá nézve szükséges tudományokat jelen fejlettségök szerint. Azontúl a kenyér-kereset irigy szemmel résen áll, hogy tudományos képzettség tekintetében kartársai is megállják helyöket. Az élet ellenőrzése és a magán körben mozgás következtében az orvosoknál a képzésnek modernné tétele, úgy szólva, nem is szükséges; de nem úgy a papnál, a kit helyzete a nyilvánosság terére szólít. A gyülekezet, melylyel minden vasárnap, sőt néha gyakrabban is találkoznia kell, igen hajlandó, az áhitat érzelmét a bírálat jogával helyettesíteni. Köztük édes kevesen tudják ugyan a kényszerű szellemi munka kimerítő egyhanguságát méltányolni, és

mégis oly bizonyítások helyett, miket ez előtt több mint húsz századdal kigondoltak, leírtak és elbeszéltek az emberek*), határozottan valami újat sürgetnek.

A lelki-pásztor ily kínos küzdelmek közt két dologgal tarthatja fen tekintélyét: példányszerű élet és tudomány által. Az ember öntudatlanul aláveti magát a felsőbbnek ismert ész vezetésének. És e ponton tűnik ki a theol. intézetek hiányos szerkezetének siralmas hatása. Megelégesznek a természetnek olyatén ismerésével, a mely ez előtt éppen egy századdal járta volna meg, a modern tudománynak hatalmas és nőttön-növő tömegétől elzárkoznak; holott a természet-tudományok és azoknak gyakorlati alkalmazása vezeti ma a civilizáció sorsát.

A modern polgárosodás haladását senki sem tanulmányozhatja, hogy az mind untalan ne emlékeztesse a romai kath. egyháznak nagy, mondhatnók, halálos hibájára: a természet-tudományoktól elzárkozására. Ha azoknak védőjévé és előmozdítójává szegődik vala a helyett, hogy botrányköve volna a haladásnak, kétség kívül egész maig övé lett volna Európa fölött a főhatalom. Bezárta a bibliát, de a reformáció erőnek erejével kinyitotta; bezárta a természet könyvét, de lehetetlen volt, zárva tartania. Minő más eredménye lesz vala, ha szakított volna az egyházi atyák elavult képtelenségeivel és csordultig megtelik az igazi bölcsészet szellemével: kiterjeszkedett volna feje fölött az ég magasztos fenségességéig, lábai alatt a föld dicsőségéig; méltányolni tudta volna a mindenség megmérhetetlenségét, a világok vég nélküli sokaságát és észszel fölríphetlen multját. Minő másképp volna, midőn a helyett, hogy csak előre nézzen, mindig hátra felé tekint az élet és világosság világában; a lélek-emelő imádat helyett, az ó-kor halottas kamrájában térdre borul a húsz százados vázak előtt. Minő másképp volna, ha az emberi szellem találmányait és fölfedezéseit örömmel üdvözli a helyett, hogy keserű képpel és gyanakvó szemmel lenézte! Minő másképp, ha a természet nagy magyarázóit, ezeket a valóban nagy embereket kanonizálja a helyett, hogy mint atheistákat kiátkozza.

Nemzeti fejlődésünkben az amerikai papság tiszte ennek a nagy és végzetszerű hibának kikerülése. Az ő dolguk, eszükbe venni, hogy a reformáció csak félig megy teljességre, ha az isten könyvének szabad

*) Bizonyosan az ó-klaszszikai irodalomból meritett argumentumokkal megtömött s ker. egyházi beszédeknek keresztelt pogány monsrumokra céloz itt Draper, minőket máshol is lehet hallani F.

olvasásához a természet könyvének olvasása nem járul. Nekik áll érdekköbben, megemlékezni, hogy két kötete van a kijelentésnek: az Ige és a Világ s hogy elutasíthatatlan joga minden embernek, mind kettőt, a neki adatott világosság mértéke szerint, magyarázni.

— Eddig a nagy amerikai.

Szintugy félek, e ránk még jobban találó nézeteknek bővebb magyarázásába bocsátkozni; félek azért, ne hogy valamiképp „gyűlöletes“ theologiai vitába keveredjem. Kijelentem tehát, hogy theológiához nem sokat értek ugyan, anynyt azonban méjjen értek, mint protestáns, hogy a bölcsésztől és a természet-tudományoktól nekünk nem lehet, nem szabad elmaradnunk, sem azokkal ellenséges lábon állnunk. Az azokkal való ellenségeskedés tönkre teszi világnézetünket, s Rómába visz minket; azoknak nem ismerése meddővé teszi lelki-pásztoraink prédikálását és működését. Mentől több filozófiát és természet-tudományt tehát papjainknak, mert övék a fenséges hivatás, hogy a nép szellemi vezérei, erkölcsi támaszai és psycholog nevelői legyenek.

Felméri Lajos.

(Vége következik.)

B e l m i s z s z i ó.

(Folytatás és vége.)

Én ugyan nem tartom lehetségesnek, sikeresnek, célra-vezetőnek a miszsió felállítását; de tévedhetek, s meny nyire örvendenek, ha közös tanácskozás alapján, alapos érvelések következtetésében annak hasznosságáról, kivihetőségéről, folytonos fentartásáról meggyőzöttném; meny nyivel inkább, ha még sikert is láthatnék!

Addig célra vezetőnek tartanám, ha a csoportosított egyházak ugy rendeztetnének, lelkészeik ugy dotáltathatnának, hogy gazdaságot csak is anyaegyházaikban folytatván, nyerhessenek mind több időt, mind a gondnoktól több mentességet, hogy hivatalaiknak inkább megfelelhessenek. És miután ugy tartom, hogy azon néptelen, szegény egyházaink se különleg, se együttesen iskolát alapítani s fentartani, nem képesek a pap tétessék azon állapotba, hogy magánál vagy közös iskolát nyisson, vagy időnkint egyházaiban megfordulván, ott mint vándor-tanító néhány órát adjon a tanításban s ez által hiveink gyermekeit szoktassa nézségeknek maradt fenn emléke ezen megyében, következőleg számíthatunk arra: hogy itt a dák-romai elem igen tömör volt. És midőn a mongol csordák a magyarfajt szinte kipusztították a két hazában, itt is ez elem magából szaporodott-e fel ezen szám-arányban? Hogy a magyar Erdélyben számra nézve tulsúlyba nem lehetett, mutatja azon körülmény is, hogy idegen elemeket kellett ide beszállítani. Aztán, magyar emlékek, épületek,

a nemzeti nyelven való beszédre. Mert, ha a csoportosított egyházak papja minden két-három héten megfordulhat egyházában, vagy jobban dotáltotása esetében többször is, a dolog természete szerint, többet eszközölhetend, mint azon miszsiónárius, ki két-három hónapban fordulhat meg miszsió kerülete egyes helyein egyszer. De a kérdés fősarka itt is az: hogy ezen csoportosított egyházak mikint tétethetnek oly állapotba, hogy anyagi gondoktól függetlenül, szabadon felelhessenek meg kötelességeiknek.

Azonban, már a közvélemény tisztázására nézve is szükséges lenne, ezen tárgyat nyilvánosan, ex thesi tárgyalni. Mert menynyi hibás nézet, menynyi balvélemény, menynyi téves értesülés kereng ez ügyre nézve a magyar nemzetben! N. t. Szeremlei Samu ur, „vallás-erkölcsi és társadalmi élei“ című nagybecsű pálya-művében, a fájó érzelem mily nyilvánulásával, mily gyöngéd szemrehányással, s mily jóhiszeműséggel közli műve 55-ik lapjának jegyzésében, hogy a deézi egyházm. 1754-ben 56 anya-egyház állott fen, mindenütt templommal, papi és tanítói lakkal, és 1863-ban csak 22; s miután a hirlapi közlemény, melyből adatát merítette, okmányra hivatkozik, teljes hitelt is adott annak s fölfrissítette ama téves közlést. Pedig, a kinek az 1754-ik évi összeírás kezén van, mint nekem s azt vizsgálja, tanulmányozza, éppen abból érti meg, hogy 1754-ben nem 56, hanem csak 27 anya-egyházunk, 4 leány-egyház, és 17 deserta ekkla. volt. Templomaink száma akkor 25 volt, melyből 3 romladozottnak iratik; volt 27 papi lak, és 7 mesteri állomás. És midőn ma van 37 templomunk, 28 papi lak, nagyobb részben mind kényelmes állapotban, 17 iskola-tanítói állomás: nem írhatjuk alá azon említett idő óta jelzett pusztulást, melyet némely téves hirlapi közlemények után terjesztettek.

Adataink nincsenek, statisztikai kimutatások hiányzanak a mult századokból, melyekből az akkori népességet a mostanival képesek lehetnének összehasonlítani; de azt látjuk az 1754-ki törvényes összeírásból, hogy több helyeken, az egyházi birtokok s viszonyok tanusítására magyar tanukat vagy merőben nem találhattak, vagy csak részben s oláh tanukat kellett előállíttatni. Tehát, jelzett pusztulása egyházmegyénknek, nem olyan lassu locsogtatási alakban történt, hanem iszonyu áradat következtében, melyeket szenvedett az 1601 és 1602, 1658 és az 1704—1711-ig tartott irtó háboruk alkalmával annyira, hogy a Básta korabeli pusztítás következtében már 1631-ben az egész esküllői völgyen csak is egy papság állott fenn, az is nagyon gyenge lábón.

Itt-ott, igaz, látjuk, hogy hiveink élet-viszonyaik következtében némely helyeken vagy tördelve beszélnek anya-nyelvöket, vagy beszélni sem tudják. De a hol egy községben egy pár ilyen család lakik, s esetlegesen még házasodás is idegen elemmel történik, s minden gazdasági s egyéb érülközéseik hasonlóan idegen elemekkel, nem vagyok képesek felfogni, hogy egy miszsiónárius az ilyenek ha két-három hónapban egyszer érülközik, mikint gátolhatja meg annak elnemzetietlenedését. Hisz tudjuk, hogy van-

nak községek városok mellett, hol pap, iskola van, s miután a hivek folytonosan oláh elemekkel vannak érülközében, tördelve beszélnek anya-nyelvöket.

Az egyesekben a nemzeti önérték szellemét felkölteni, s oda terelni, hogy maga öntudatosan ápolja a maga nemzeti-ségét, azért éljen-haljon: ez a mesterség, ez a tudomány. De vajjon, erre elég-e egy prédikáció havonkint; vagy fél-órai érülközés? Elég-e arra egy pap, vagy miszsiónárius? A nemzet, az anyaszentegyház vajjon csak miénk papoké-e? Annak élete, fennmaradása, fejlesztése, mivelése csak nekünk áll-e érdektünkben? A felelősség csak is minket érhet-e, ha a nemzet apad, pusztul, idegen elemekbe olvad? Nem kellene-e e törekvést a világi elemnek is támogatni, s annak apostolává lenni? Hisz, miért mondjuk: hogy ők is szent nép, királyi papság? S vajjon, nem illő-e, hogy ők is legyenek a pusztulni indult magyar Izraelnek Esdrásai, Nehemiásai, Makkabeusai?!

Ezek az én nézeteim a miszsió ügyében; találkozni fognak-e érdek társaim n. t. Dáné, Báthori, és Vályi Elek urak nézeteivel: nem tudom; miután részletes körülményességgel egyh.-megyéiket nem ismerem, a nélkül pedig hozzá szólni, nem tudok. Meglehet, ott a viszonyok más eljárást, más intézkedést igényelnek, mint a mi-nőben nézem én egyh.-megyém körülményeit, s viszonyait. De e kérdés csak is minden elemek hihallgatása, minden viszonyok, helyi körülmények tanulmányozása, s érett megfontolás után történhetik. E nélkül minden e tárgyban keletkező hirlapi cikkeket csak is pusztá elme-futtatásoknak, gyakorlati eredményt előidézni nem képes irkálásnak tekintek. Ott, a hol seb van, meg kell azt közelről tapogatni, genynyedését meggátolni s radikális kura alá venni.

Nem állhatom meg, hogy még egy körülményre ne terjeszszem ki figyelmemet, noha cikkem igen hoszszura terjedt, s nézeteimet arra nézve is el ne mondjam. Fábri ur „viszshangjában“ idézi Réthi Lajos urnak a m. e. Vasárnapi ujság 49 számban közölt cikkét; „a magyar nemzetiségről Hunyadmegyében,“ melyben állíttatik: hogy e megye 190 ezer népességéből, biztosan lehet állítani, hogy 50 ezer (eloláhosodott) magyar eredetű. Hanem, e cikkben, úgy látszik, nagy súly van fektetve a nevek etimológiájára. Vajjon, ily kérdésben etimológián indulhatunk, s igazodhatunk-e el biztosan, vagy történelmi adatokon? Ott, hol egy megye népességének $\frac{1}{4}$ -nél nagyobb száma olvad be más nemzetiségbe és éppen azon korban, midőn tudjuk, hogy az oláhok is, ha kimivelték magukat, s litteratus emberekké váltak, feladták nemzetiségüket, s mint magyar-emberek szerepeltek: valami nevezetes, s figyelmet keltő mozzanatok nélkül be nem olvadhattak. Ezen beolvadásnak forrására, történelmi adatok nyomán nem lehetne-e menni? Vajjon, történelmi alapokon föl lehet-e állítani Hunyadmegye népességére azon nemzetiségi arányt, mely állítva van? Vajjon, Tuhutum, midőn Erdélyt elfoglalta, minő népességi szám-arányban telepítette le ide a magyarokat? Azt tudják, dhogy Hunyadmegyében székelte a dák uralom; Róma koloniáit nagy számmal itt állította fel; több ke-

s templom-romok sat. mutatkoznak-e sok helyeken, midőn a dák-román emlékek részben még fennállanak; s midőn anynyi török, tatár-dulás uralgott azon vidéken s a honvédelmet nagyobb mértékben a magyar-elem hordozta: vajjon azon szám-arányban megálhatott-e az? sat. Nő, de ez a történet-kutatók miszsiójához tartozik; én csak is anynyiban említem fel, hogy a nevek etimológiájából indulva ki, nem éppen biztos történelmi eredményt mutatunk fel.

Én igen sok magyar nevű oláh-családot tudtam, s tudok, kik magyar nevet nem másunnán, hanem vagy azon szolgálattól nyerték, melyeket folytattak részint egyházukban, részint magyar földes urak körül, vagy az általuk gyakorlott foglalkozástól, s mesterségektől. Így tudok sokat Pap, Deák névvel, sok családot Kocsis, Lovász, Hajdu, Darabont, Szakács, Bognár, Puskás, Faragó sat. név alatt; sokat Kovács, Szabó, Molnár, sat. névvel nevezve.

Vajjon, azért ezeket eloláhosodott magyar eredetű elemnek tartjuk-e? De ily nevéket tudunk még magyarokat is, kik az oláh elemből váltak ki magyarokká, sőt ha kell: papot, s tanárt is tudnék megnevezni, kik maguk magyarokká váltak, rokonaik pedig oláhok maradtak. Ily esetek nem történhetek-e ott is? A név etimológiájára rendszeríteni, bajos. Ez alapon mi is nagy kontingenst számíthatunk elmagyarosodot oláh-elemnek. De tudjuk azt, hogy egyházaink mikor dulattak fel; lakócai mikor ölettek le; két községünk, erdőbe vonulva, mikint maradt meg. S tudjuk, hogy már 1631-ben egész vidék magyarsága nem volt meg, s templomaink romkint jöttek át a következő időre, mit tetézett az 1658-iki tatár-pusztítás, melynek dulásairól sok szóhagyomány kereng, s egyházam anya-könyvében most is áll azon bejegyzés: „a kannát 1658-ban a tatárok elvitték“.

Almási Sámuel.

TÁRCA.

Vallás, keresztyénség, protestántizmus. *)

„Vallásunknak ki kell békülnie korunk tudományával. A tan, melyet prédikálunk, nem tartalmazhat sem olyan dogmákat a világról és az emberről, melyeket tudományunk elvet, sem olyan állításokat isten munkásságáról a természetben és történelemben, melyeket minden pillanatban meghazudtolt az, mit mi a természetben és a történelemben találunk.“

E szavakkal fejez ki írónk abbéli meggyőződését, hogy hitünk és tudásunk közt nem szabad, meghasonlásnak lenni. A hit épen úgy ítéletünk körébe esik, mint a tudás. A ki hiszen, épen úgy ítéletét mondja ki a tárgyak és tulajdonságok, vagy a tárgyak viszonyai felől, mint az, a ki állítja magáról, hogy ő tud. Ha tehát az ember szellemi életében egység uralkodik, (és nem épen ezen egység a jellege-e a szellemnek a test részekre osztott voltával szemben?) úgy ott, hol e működésről van szó, nem lehet különválás. Ha ma ellenkezőjét védelmezi annak, mit tegnap, sőt ma mint igazságot állított: úgy természetének egységét sérti, melynek erejét önmagában érzi; s lehetetlen, ezen feszült, természet-ellenes viszonyban tartósan megmaradnia. Lényének egysége végre meg fogja tartani a maga jogát s ha nem sikerül neki tudását és hitét egymással kibékíteni: vagy tudományát kell fölládoznia hitének, vagy hitét tudományának. Ezen szélsőségek egyike ép oly feltűnő, mint a másik; s a történelem elég példát mutatott nem csak a tudás egyed-uralmára, hanem a hitére is; de bizonyítékot is eleget mind a két egyoldalúság által okozott kárra. Korunknak épen az a legnagyobb szerencsétlensége, hogy ismét azon veszély felé közeledünk, melyben vagy az egyik, vagy a másik jármába jutunk. Mind addig, míg hitünk és tudásunk kibékületlen marad (s a legtöbbeknél, kik a tudomány fejlődésében valamenynyire részesek, jelenleg ez az eset) addig meggyő-

ződéseinkben nem találunk nyugalmat, s elveink erő nélküliek lesznek.

Könyvü lesz, az esetlegességre bizni magunkat; s az egyedüli, mit nehéznek mondhatni, csak annak előre megmondása, hogy melyik oldalra hajolunk: a tudomány, vagy a hit felé. Talán az is, hogy néha állás-pontunkat is — inkább kell vala mondanom nyughelyünket — változtassuk és ma a hitet, melyet tegnap az égig emeltünk, könnyelműen eldobjuk, hogy honap ép oly könnyelműen dobjuk magunkat egy vak hit karjaiba és gúnyt üzzünk a tudományal. Ha pedig a legnevezetesebb ügyekben oly kevés állhatatosságot tanusítunk, a kevésbé jelentékenyekben többet kellene-e reánk számítani? Mindaz, mi lelkünkben fölmerül, egymással a legszorosabb összefüggésben van.

Az ember valódi meggyőződését nem tagadhatja meg, nem adhatja el; de ha valósággal semmi meggyőződése nincs, s ha valamit, mi tulajdonkép bensőjében nincs és a mit az ember csak a viszonyok esetlegességének köszön, egyszerűen annak nyilvánítja: akkor nem csoda, ha más körülmények közt más meggyőződést mutat. A katona, ki hazájáért küzd, ki tüzhelyet és oltárt védelmez, nem áll át az ellenséghez. A ki ellenben csak zsóldos és azon ország iránt, melynek fegyvereit hordja, semmi rokonszenvvel nem viseltetik, azt mi tartaná vissza attól, hogy az ellenség szolgálatába lépjen, mihelyt ez magasabb zsóldot ajánl? Ő csak bérért szolgál; hűsége azon hatalom iránt, melynek magát átadta, csak önmaga iránti hűség.

Nem a hit és tudás egysége az, mit én kívánok, hanem ezeknek csak kibékítése egymással. Ez pedig csak akkor lesz teljes, ha mind két hatalom nem csak ellenséges lábbon nem áll egymással, hanem egyszersmind lehetővé lesz az is, hogy egymásnak kezét nyujtsanak és szövetséget kössenek. Egyiknek a másikba olvasztása ép oly szükségtelen, mint a mily lehetetlen. Én nem hiszek halhatatlanságomban, ha azt állítom, hogy

*) Opzoomer C. W. után.

az ellenkezőt tudom; ellenben, a halhatatlanságban való hitem mellett szilárdan maradhatok, ha tudományom képtelen is bebizonyítani, még akkor is, ha ellenvetéseket hoz fel arra nézve, melyeket elenyésztetni, nem tudok; csak hogy ezen ellenvetéseknek nem szabad oly erőseknek lenni, hogy minden észszerű alapot elvonjanak alóla. Merész vállalkozása volt Anselmusnak, midőn arra törekedett, hogy a hitet tudássá változtassa és midőn az istenléte s az istenember vére által való váltság mellett, a keresztyén-hit alapjának tartott ezen két pontja mellett azon bizonyítékot hozta föl, hogy azok föltétlenül szükségesek, hogy lehetetlen azokat másképp gondolni, mint a hogy ezen tételekben ki van mondva. E vállalat nem csupán a hit erejének volt bizonyítéka, hanem egyszersmind a gondolkodás tiszteletének is; de kedvező eredménnyel nem lett megkoronázva. Mi a tapasztalat által intve, mérsékeljük igényeinket. Jelszavunk nem ez: a ki nincs mellettünk, ellenünk van; hanem inkább ez: a ki nincs ellenünk, mellettünk van. Ha a tudomány nem ítél el minket, őszintén beismerjük hitünket, és nem teszszük azon föltételtől függővé, hogy tudományunk azt, mint az egyedül lehetséges s egyedül észszerű képzeletet a logika hatalmával ellenállhatlanul be is bizonyítsa.

Az emberiség soha sem mutatott föl nagyobb buzgalmat a hit és tudás kibékítésének létrehozása érdekében, mint a középkor második felében, a fejlődés azon korszakában, melyet scholástika névvel szoktak jelölni. E kétbőnek még egységét is, mint elvet tartották fen, midőn Dun Scotus Erigena azon ismeretes szavaiból indultak ki: az igaz filozofia — az igaz vallás, és megfordítva: az igaz vallás — az igaz filozofia.¹⁾ Könyvében a hit külső alapjainak összeállításával általában megelégedtek, egy oly összeállítással, melyben a csodáknak és a beteljesült jóslatoknak első helyet adtak; most a benső alapelvekről volt szó. Magának a hitnek tudássá kellett emelkedni. Ha természet feletti eredete végett el is fogadták, észszerű jellegénél fogva tiszteletben kellett maradnia és tartatnia, mivel a gondolkodás ki tudta mutatni annak szükségességét. Nem kételkedtek a felett, hogy mind az, a mit az ember hitt, az egész egyházatan elbírja a gondolkodás legélesebb vizsgálatát és hogy ezen egész egyházatan alá vettétvén az értelem működésének, ismét változatlanul kerül ki az alól. Ez által semmit sem veszít, hanem ellenkezőleg, azon nyeresémet huzná, hogy észszerűsége minden kételyen felül állana. A hitnek fogalomra kell törekednie s a keresztyénnek, ha a hitben egyszer megerősödött, igyekeznie kell, meg is érteni azt, a mit hiszen. Anselmusnak ezen nyilatkozatával²⁾ kezdődik az új irány; s midőn

¹⁾ „Quid est aliud de philosophia tractare, nisi religionis, qua summa et principalis omnium causa, Deus, et humiliter colitur et rationabiliter investigatur, regulas exponere? Confitetur inde, veram esse philosophiam, veram religionem, conversimque veram religionem esse veram philosophiam.“

²⁾ „Fides quaerens intellectum.“ „Sicut rectus ordo exigit, ut profunda Christianae fidei credamus, priusquam ea praesumamus ratione discutere, ita negligentia mihi videtur, si postquam confirmati

századok multak el s ez jóllehet nem a célzott föladatot, hanem mégis azon föladatot, melyre az emberiség történelmében hivatva volt, betöltötte, akkor az utolsó scholásztikus Biel Gábor ismét föleleveníté azt. A közönséges igaz hívőnek elégséges lehet — mondja ő — egyszerűen hinni; hozzánk illik, hogy a mit hiszünk, azt föl is fogjuk.³⁾

Igy ezen nagy periodus végén még néhányan jártak azon az uton, melyre kezdetben, midőn a hitnek védelme volt szoronyegen, mindnyájan léptek volt. El kezdtek idegenedni a szupranaturálistmustól, mely ragaszkodott a dogmához, mivel azok természet feletti módon, istentől veszik eredetüket, s a racionálistmushoz csatlakoztak, mely csak azért követelte a dogmák tiszteletben tartását, mivel azoknak észszerűsége teljesen be volt bizonyítva.

A korszak végén már csak egyesek valának; a nagy többség más utra tévedt. A scholásztika nem hogy elérte volna célját, sőt inkább messze eltávozott attól. A helyett, hogy kitűzött tervét megvalósítsa, egy különös tévedés következtében épen az ellenkező végletre jutott. Mindig az ellenkezőjét kellett mondania annak, a mit egykor határozott elve gyanánt hirdetett. Legjobb bizonyíték arra, hogy napjai meg voltak számlálva, mert a gondolkodás történetében szokott jelenség, hogy az emberi szellemnek egyik iránya minden erejét kimerítette s azért használhatlan lett, mihelyt jelszava az ellenkezőjévé vált annak, a mi kezdetben volt. Hit és tudás egysége volt nagy célja a scholásztikának; teljes elválasztás, kibékíthetetlen viszály lett az eredmény. Merész racionálistmussal kezdette, vak szupranaturálistmussal kellett végeznie. A hit észszerűsége volt a nagy postulatium; a hit észszerűtlensége lett a resultatium. Kezdetben az értelem volt minden; még az isten lételet, még az isten emberré levésének és váltságunknak myszteriumát is csak elismerni kellett volna az embernek; mert az értelem kimutatta ezen elismerés szükségességét.

Végül, az értelem semmi lett és az istennek semmi által nem igazolandó tetszése volt minden. Egyedül ez uralkodott az erkölcsiség terén; isten szabad akarata volt itt az egyetlen törvény s végre nyíltan hirdették: „a mi jó és rossz, csak isten szabad akarata által van létre hozva és rendelve; de épen azért ugyanazon akarat által megmásítható és az ellenkezőre változtatható. A mi most helyes, mihelyt isten másképp akarja, helytelen lesz.“ (Occam) De ezen szabad tettség nem kisebb mértékben uralkodott az igazság terén is.

sumus in fide, non studemus quod credimus intelligere.“ „Ubi dicit sacra scriptura: nisi credideritis, non intelligitis, aperte nos monet, intentionem ad intellectum extendere, cum docet, qualiter ad eum debeamus proficere.“ „Neque enim quaero intelligere ut credam, sed credo, ut intelligam.“

³⁾ „Quamvis... simpliciter credere, sufficit cuilibet orthodoxo, tamen hic sumus in scholastico gymnasio, ubi nedum quod credendum, sed quemadmodum credenda catholice intelligantur investigandum est, quantum humana fragilitas sinit. Eisque loquor, qui parati esse debent ad satis faciendum omni poscenti rationem de ea, quae in nobis est spe.“

Az emberek a hittételek észszerűtlensége felett mulatni kezdtek, melyeknek észszerű jellegével először anynyira dicsekedtek; s egy hitre tartozó igazságot annál inkább elfogadhatónak tartottak, minél inkább ellenkezett az értelemmel. Míg először azzal kezdték, hogy az értelmet a tekintély fölé emelték, addig most csak a tekintélyt prédikálták, a vak, észszerűtlen hitet, az egyház tekintélye előtt való alázatos meghajlást, melynek egyedül állott jogában meghatározni, hogy mit kell az embernek isteni kijelentésnek tartani. Most még az is igaz lehetett a theológiában, a mi a természetes értelem előtt lehetetlen, gondolhatatlan volt. Nem volt oly nagy oktalanság, mitől irtoztak volna. Az egyházi és az isteni kijelentés tekintélyére minden myszteriumot és csodát elfogadtak; s az emberi értelemről az a feletti minden ítéletet megtagadták, hogy isten mindenhatósága által mi történhetik és mi nem.

Igy dőlt dugába a szép vállalat, mely a hit és tudás kibékítését, testvériesítését szándékolta és elkeseredettebb ellenségesség lett a következmény, mint az előtt volt. Mi volt a hiba ezen teljes tévedésnél? Minden időben öhajtották e kibékítést a nemesebb szellemek, de soha sem törekedtek arra melegebben, mint a scholásztikában. Tudósok, kiknek nevei minden kortársaik által tisztelettel említették, szentelték életüket ezen magasztos feladatnak, s ezerek kísérték munkájukat a legmelegebb érdeklődéssel. Maga az egyház is nagy tetszéssel üdvözölte ezen törekvést. Érezte, hogy ez tiszteletét és saját érdekét illeti. Mi egyebek lehetnek azok, kik az egyház tanának értelemszerűségéért küzdöttek, mint buzgó harcosok a papság hatalma és ezen hatalomnak a Kr. helytartójában való egysége érdekében? A scholásztika növekedése és virágzása összeresik a hierarkhia növekedésével és virágzásával, Anselmus VII. Gergelylyel, Aquinoi Tamás III. Incével.

És vajjon azoknak, kik kikeltek az egyházi tanrendszer és azon filozofia ellen, mely azt védelmezni igyekezett, nem kellett-e egyszersmind a pápai tekintély aláadására is munkálni?

Helyesen látták azért a scholásztika ügyében az egyház ügyét. Lássuk, miképpen mehetett teljesen füstbe egy oly vállalat, melyet a legnagyobb buzgalommal és a legnagyobb talentumok kezdtek meg, s melyet azonkívül a legfelsőbb hatalom is támogatott.

A cél-tévesztés három ok következményének tulajdonítható.

Az egyház tetszését nyilvánította ama nagy törekvés itánt. De vajjon, nem föltétel nélkül tette-e azt? Vajjon, kész volt-e a vállalat teljesítése érdekében, szükség esetén, áldozatokat hozni? Adott-e teljes szabadságot a szüntelen törekvő szellemnek?

Sem önmegtágadásra, sem teljes szabadságra nem gondolt egy pillanatig is. Készörömet megengedte a tudománynak, hogy tárgyalás alá vegye a hitnek egész rendszerét, előre föltevén, hogy ezen tárgyalás által semmi legkisebb nem fog elveszni abból. Az értelem bátran megkezdhetette

vállalatát, de az egyház magának tartotta fenn ezen vállalat határvonalát meghatározni. Az egyházi tant megállapíthatta, de a kritika későt arra nem tehetette. Az értelem hivatva volt a hit bebizonyítására, de nem arra, hogy azt bírálata alá vegye. A dogmákkal kötött szövetséget, de csak olyan szövetséget, melyben készen nyilatkozot a szolgáló szerepét játszani. Az értelem csak az alakra terjeszthette ki gondját, a tartalmat az egyház adta, s ez a tartalmat, mint tanrendszerben egy egészet adta a nélkül, hogy szabad lett volna lényeges, fő és mellék dolog közt különbséget tenni.

Benkő Gyula.

(Folyt. következik.)

Történeti apróságok a multból.

Első Apafi Mihály erdélyi fejedelem meghagyásából 1683 évi dec. 4-re öszszegyült és december 6-ig tanácskozott református világi és egyházi rendeknek több határozatai; a biblia nyomtatása, a fehérvári és enyedi kollégiumok egyesítése tárgyában, s egyéb vagyoni ügyekben.

*
*
*
Az mi kegyelmes urunk eő Nagysága Dispositiójából ad 4-tum Decemb Kolozsvárra az Ecclak es scholak dolgai igazítására öszszegyülekezett református secularis es ecclesiastikus rendeknek conclusumi:

1) Az biblia nyomtatásáról edgy tisztességes tudós, buzgó profeszszornak irattassék levél, hogy az ott fenn való Typographusokkal beszéljenek menyiert és mi formán nyomtatnának bizonyos szamu exemplárokat ki oda fel és hozzanak irásban egész informáciot az dologról. Az vectura és harmincadok dolgát is Danckáig tanulják ki, ugy az tengeren valót is Konstántinapolig.

Az mi kegyelmes urunk eő Nagysága is requirálja az Lengiel királyt arról, hogy eő Nga. valami Typographiához való eszközöket és exemplárokat akar hozatni, hanem annak mind securitássá, mind penig az mi az vámokat s harmincadokat illeti, azok iránt mutassa jó akaratytyát, quod justum et aequum eő nga is praestálja.

Demandáltatik egy Görög, vagy más egyéb kereskedő emberek, hogy Danckától fogva az erdélyi határig az vectura vámok és harmincadok dolgát tanulja ki s hozzon információt róla.

Ezek az információk meglevén, isten kegyelmét segítségül híván, mind az papyrosok, mind Typtsok szépsége, mind az dolog hamarébb véghezmenése kedvéért, az biblia oda felvaló nyomtatása és pénz oda felküldés legyen meg jó securitás alatt, akkor penig az korrekturák és egyéb circumstanciák állapotjáról lészen provisio.

Ennek penig végbenvitelére rendeltetett Kolosvári István uram, kivel is Tothfalusi uram jöjjön le, s hozzon elelendő matrixokat és egyéb Typographiához szükséges eszközöket magával.

2) Az Gilányi Jakab adósságinak felszedésiről provi-

deáljanak az sekuláris kurátorok; az mi kegyelmes urunk kommissziókkal és Alvinci Páter uram deákokkal az szükséghez képest muniálja ő kegyelmeket. Az obligációkat pedig püspök uram ő kegyelme Regestumba iratva, azoknak párijait in autographis adgya kezekben ő kegyelmek maguknak.

3) Az enyedi tavalyi konklusumoknak 3-ik punktuma szerint az enyedi kurátorok az kolozsvári reformáta Ekklesiá és skhola mindenféle jövedelmiről azoktól az kiknek kezénél eddig is forgott, vegyenek számot és ha az reláció elkészülhet, referáják Fejérvárra az mi kegyelmes urunknak; kivált képpen az mit most és ezentul bevárhatni, annak ugyancsak menyenyenek végire; azután is pedig azon enyedi 3-ik punctum szerint tehetségek szerint conscientiose vigyázzanak, és ezután denominálandó vice-kurátorok által vigyáztassanak a skhola és ekklesia javaira s előmenetelire.

4) Az enyedi tavalyi konklusumok 2-ik punctuma, és urunk ő nga akarattya szerint is, kivált Buzinkai uram halála is mutatván alkalmatosságot reá, az enyedi és fehérvári kollégiumok egybehozását jóvalljuk. Az mi kegyelmes urunk ő nga pedig és az tanács urak s több becsületes vallásunkon való főrendek, ha kik ott lennének és kurátorok.

Fejérvárott, avagy azután is országos gyűlések alkalmatosságával annak tovább való modalitásiról diskurálhatnak és konkludálhatnak.

5) Az néhai Gilányi Gergely pénzét s bonumit, püspök Topheus Mihály uram ő kegyelme addig is Fejérvárra hozatván, az kinek kezében és hová az mi kegyelmes urunknak és több vallásunkon való, ekkor jelenlevő úri és főrendeknek tetszeni fog, regisálni és administrálni akarja; melyet mij is javallottunk és konkludáltunk.

6) Az enyedi 5-ik punctum szerint exmittáljanak az kurátorok az Gilányi uram jószágiban és az mi taxával tartoznak, szedessék fel, ha mit eddig administráltak, arról való Quietantiákat is szedessék be, s vegyék jó rendben tovább is annak az jószágának állapotját.

7) Az mind edgyik s mind másik kollégiumban lakó deákságs, hogy az templomban való éneklés alatt veszteg ül, illetlennek látjuk; annál is illetlenebbnek penigs azt, hogy nem énekelnek, azért ezután szép modgyával fennállva a kurátorokkal edgyütt énekeljenek, azt végeztük, és hogy professzor uraimék az deáksággal elkövettessék, ezen végzésünk által demandáljuk.

8) Az enyedi kollégium interesre kiadott pénzét az kurátorok szedessék be az mostani háboru időkre nézve mindenünnen s migs isten ez mostani háborukat csendesíti, tegyék bátorságos helyre. Actum et Datum Claudiopoli die sexta mensis Decembris, 1683. *)

Közli: *Dr. Kolosvári Sándor.*

m. kir. egyetemi tanár.

KÜLÖNFÉLÉK.

= A német egyetemek népessége. A idei téli félévben a lipcsei egyetemre beirt összes hallgatók száma 2716 volt; a berlini egyetemi fiatalság ugyanez idő alatt 1609; a müncheni 1012 főt számlált. A lipcsei egyetem tehát 95 hallgatóval népesebb a berlini és müncheninél együttléve. Ugyancsak e téli félévben a bécsi egyetemi fiatalság száma 3813-at tett ki. A bécsi egyetem tehát 95 hallgatóval népesebb, mint a lipcsei és müncheni együttléve.

= Statisztikai adatok Montenegroból. Ezen kevés ismert országra vonatkozólag a következő adatokat találjuk. Montenegro 76 □ mrföldnyi területű; lakosságának száma 123,000. A fejedelemségben van egy theologiai tanintézet, egy felsőbb leány-iskola és 40 népiskola. Az első két intézetet az állam tartja fenn évenkénti 13.500 rubellel; a népiskolák költségeit a kolostorok jövedelméből évi 16,000 frrtal fedezik. Az összes tanintézeteket kerék számban 2000 fiu- és 100 leány-tanítvány látogatja. Hogy az oktatás mily eredményteljes, mutatja azon tény, hogy a lakosságnak már is 2%-a tud írni és olvasni!

= Közmivelődési statisztika. A német birodalomban átlag 60,000 népiskola van, melyekbe hat millió (fiu- és leány) tanítvány jár; 850 gimnázium, 214 progymnázium, 14 reálgymnázium és 483 reál- és felső polgári iskola. Ezen közép-tanodákba mind össze körül-belől 180,000 tanuló jár. Poroszországban 1873-ban körül-belől 120,000 tanuló látogatta a közép-iskolákat (gymnáziumokat, reálistólakat satb.) Ezek közül volt evangélikus 87,000, vagy 72,5%; katólikus 22,000 vagy 18,6%, izraelita 10,000 vagy 8,7%, Poroszország lakosságának majdnem 2/3-a evangélikus és 1/3-a katólikus. Az izraeliták a lakosság 1,3%-át teszik. Minden 10,000 evangélikusra esik 53, t. i. 31 gymnasiumi és 22 reálistolai tanuló; — minden 10,000 katólikusra esik 28, t. i. 21 gymnasiumi és 7 reálistolai tanuló; — minden 10,000 izraelitára esik 315, t. i. 194 gymnasiumi és 121 reálistolai tanuló. — Az izraelitákra esik tehát a középiskolai ifjuságnak aránytalanul legnagyobb része. — A népiskolai oktatás eredményeit Poroszországban a sorozás alkalmával tett tapasztalatok következőleg tüntették fel: a sorozás alá került ifjak összeségének 3,7% - nélkülyözött minden iskolázottságot, azaz, nem tudott sem írni sem olvasni. Felekezetek szerint sorozás alá került 221 ifju közül 195 kath., 25 evangélikus és 1 izraelita nem tudtak sem írni, sem olvasni. (Németország más tartományáiban is hasonló arányokban tűnik fel az egyes felekezetek iskolázottsága). Összehasonlításul főlemlitjük, hogy Franciaországban az utolsó sorozás alá került ifjaknak 24,33% - a nélkülyözött minden iskolázottságot; — Olaszországban az összes lakosságnak 70% - a nem tud sem írni, sem olvasni. Ezen nem is esodálkozhatni, ha tekintetbe vesszük, hogy a tanköteles gyermekeknek csak 37% - a látogatja az iskolát; — Angolországban átlag a házasságra lépőknek csak 25% - a (és ezeknek nagyobb része a nőkre esik!) tudja a nevét a jegyzőkönyvbe beírni (Angliában mindeddig nem lett törvénynyé a tankötelezettség elve, állítólag, mivel nem akarják korlátozni a szülőknek szabad rendelkezési jogát!) — Spanyolországban a népnek 3/4-e nélkülyöz minden iskolázottságot; — végre Oroszországban a sorozásnál csak 10% tud olvasni és írni. (M. T.)

= Milyen legyen a jó iskola? Dr. Reclam — ki élet- és egészségügyi kérdésekben ma egyik első rangu tekintély — a következő pontokba foglalja össze a célszerű iskolai épülethez kötött igényeit. 1. Az épület fekvése legyen szabad, egy nyílt, de nem zajos helyen; északra tőle legyen a tágas torna-helyiség, délre a kert terüljön el előtte, mely

*) Eredetije az erd. ev. ref. egyházkerület levéltárában, Kolozsvárt. Reá van vezetve a fejedelem és országgyűlési megerősítés és kihirdetés, de dato in arce Fogaras, Anno 1684. die 25 mensis Martii.

a hazai fáknak, csorjének s általában a vidéken előforduló hasznos, vagy káros növényeknek (botánikus kertje gyanánt szolgáljon. 2. Legyenek elegendő tágas és magas tantermei (legalább is 12' magas), melyek annak minden részében teljesen megvilágítva legyenek. Ezt három nagy ablak oszkoztolja, melyek a tanulóktól balra az egész oldalfalat elfoglalják, s a melyek a szoba alsó padlójától, csak 5 1/2 lábnyi magasságban kezdődjenek, de aztán felnyuljanak egészen a felső padlóig, hogy ez által elegendő és pedig felső világítást adhassanak. 3. Az osztályok tantermei északra nézzenek, mivel hogy ez által a tanítás nem fog a függönyök le s felhúzása által zavartatni, függönyökre általában nem lesz szükség s a gyermekek szeméit nem fogják fárasztani és rontani a gyakori fény-változatok. 4. Az épületnek legyenek széles (11' széles) folyosói, melyek külön szellőztetési készülékekkel legyenek ellátva; itt és az előcsarnokokban számos ablakok nyujtsanak elegendő levegőt és világosságot. 5. Legyen központifűtés és ezzel egybekapcsolt szellőztetési készüléke. 6. Az árnyékszékek legyenek elklónitve az iskolától, de fedett folyosó kösse össze a kettőt.

= Tanfelügyelő-nőket már régebb idő óta neveznek ki az egyesült-államok egyes részeiben. Legközelebb azonban a bostoni tanító-nők egyhangulag tiltakoznak ezen új szokás ellen, nem mintha a nők képességét ezen állomásra tagadnák, hanem mert meg vannak győződve, hogy a tanfelügyelő-nők a tanító-nők irányában csak gorombán viselhetik magukat. Van igaz benne, azonban az sokkal kevesebb baj, mintha udvariasak lennének. Különb is a nő amáncipációjának egyik nagy haszna leendő, hogy a korunkban is oly annyira elhatalmasodott üres udvariaskodásnak vége szakad.

= A magyarhoni tan-egyletek országos szövetségének központi igazgatósága felszólította a tanár-egyleteket, hogy az aug. 8-án s 9-kén Budapesten a vármegyeház nagy termében tartandó szövetségi közgyűlésre megbizottakat küldjenek. A szövetség tagjai az egyetemes tanító-gyűlés befejeztével aug. 12-én estve ujjolag öszzeszejnnek s a szövetségnek további teendőiről tanácskoznak. A részletes napirend később fog közzététetni.

= A tanítók nyugdíjazására nézve Ott Ádám három legműveltebb állam intézkedését ily adatokban foglalja öszzse: Württembergben a 9-ik szolgálati év befejezése után a nyugdíj a rendes fizetésnek 40%-át képezi. A 40-ik szolgálati év befejezése után az egész fizetés nyugdíj-képen szolgáltatik ki. 1870-ben eme kis tartományocskában 12 ágostai vallás tanító átlag 412 frttal nyugdíjaztatott. Egy 1873. évi april 22-én kelt miniszteri-rendelet folytán az elhunyt tanítók özvegyei évenként 100 frt, árváik 50 frtot kapnak. Svédországban kötelesek a községek minden iskola megnyitásakor egy külön, e célra alapított ügy nevezett: „néptanító nyugdíjazási intézetbe“ lépni. A nyugdíjazási adó nem a tanítók, hanem szintén a községek által fizettetik meg. Öszzses fizetését nyugdíj-képen akkór kapja meg a tanító, ha kora és szolgálati éveit öszzszevéve, azok 90 évet tesznek ki. Szászországban az 1873. évi aprilis 26-án kelt rendelet folytán a tanító működésének 10-ik éve után rendes fizetésének 33 1/2%-át és 44 év mulva 80%-át húzza nyugdíj-képen. Az özvegy férje jövedelmének ötöd részét nyeri, az árva anyja éltében 1/3-át, annak halála után pedig 3/10-ét az özvegyi nyugdíjnak.

KÖRÖZTETNEK.

658 - 1874.

A bukaresti egyházban az orgonistasággal öszzse-kötött kántor-tanítói állomás. Fizetése:

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS.

1) 120 arany, havi részletekben az egyház pénztárából; 2) szállás két lakszobával és konyhával.

Kötelessége: 1) Vasárnap dél előtt az isteni-tiszteleten orgonálni és énekelni; délután és köznapokon nincs isteni tisztelet. 2) Ha temetése nincs, naponkint 5 órán tanítani.

Kik a magyar nyelven kívül a román, vagy német-nyelvet birják, előnybe részesülnek.

A folyamodványok augusztus 13-ig bérmentve, bukaresti lelkész t. Tomka Károly urhoz (Bukarest, Strada-Kalviana, nr. 1. küldendők.

Kolozsvártt, julius 20, 1874.

Nagy Péter,

erdélyi ev. ref. püspök.

661—1874.

Udvarhelyszéki egyházmegyénkben a héjjasfalvi most szervezett ének-vezér-tanítói állomás. Jövedelme:

1) Szép és kényelmes lakás gazdasági épületekkel és veteményes kerttel a vaspálya mellett.

2) 70 o. é. frt. az egyházközség pénztárából.

3) 1 hold, 800 □^o fele részben minden évben használható szántó, 1 hold 800 □^o kaszáló, melyeknek adóját az egyház fizeti, a szántót megszántja.

4) 25 szekér kemény tüzi fa.

5) 172 véka csős törökbuza.

6) 24 tenyeres napszám.

7) Tandij mint 20 frt. o. é.

Pályázati határnap, augusztus vége.

A folyamodványok udvarhelyszéki esperes t. t. Solymosi István aa.-hoz Bögözbe (u. p. Sz.-Udvarhely) küldendők.

Kolozsvártt, julius 20, 1874.

Nagy Péter,

erdélyi ev. ref. püspök.

667—1874.

Marosi egyházmegyénkben az abodi másod-osztályu lelkési állomás.

Pályázati határnap, augusztus vége.

A folyamodványok marosi esperes, t. t. Vályi Pál aa.-hoz, Ny.-Szent-Benedekre (u. p. Ákosfalva) küldendők.

Kolozsvártt, julius 20, 1874.

Nagy Péter,

erdélyi ev. ref. püspök

671—1874.

Kolozs-kalotai egyházmegyénkben a következő ürességben levő állomások:

1) a sárvásári kántor-tanítói állomás, melynek jövedelme 141 frt. 25 kr. a hivatalos felszámítás szerint.

2) a damosi másod-osztályu lelkési állomás, mely az agg lelkész életében félfizetésre lesz betöltve.

3) a körösfői kántor-tanítói állomás, fizetése 172 forint o. é.

4) a türei kántor-tanítói állomás: fizetése 256 frt.

5) a zsoboki kántor-tanítói állomás 143 forint fizetéssel.

6) a ketesdi kántor-tanítói állomás. Javadalma 100 nagy véka gabona az egyház magtárából és 10 szekér fa az egyház erdejéből, melyet az egyház-tagok szállítanak; ezen kívül a kánonika porciók használata.

Mind hat egyházban alkalmas szállás a szükséges mellék-épületekkel.

Pályázati határnap, mind hat állomásra, augusztus vége.

A folyamodványok kolozs-kalotai esperes t. t. Szakács István aa.-hoz Sz.-Lónára (u. p. Gyálu) küldendők.

Kolozsvártt, julius 20, 1874.

Nagy Péter,

erdélyi ev. ref. püspök.

Felelős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

IV. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁRT, JULIUS 30, 1874.

187—31. SZÁM.

Megjelenik minden csütörtökön egy iven. — Előfizetési ára egész évre 6 frt., félévre 3 frt., negyedévre 1 frt. 50 kr. Szerkesztőségi iroda — hová a kéziratok és előfizetések bérmentve küldendők: külmagyarutca, 9 sz. —

Draper és a reformált theol. intézetek.

(Folytatás és vége.)

A megváltozott tudományos világ-nézet, a protestantizmus fenmaradása, papjaink leendő áldásos működése s ez által a társadalom korhadásnak indult protestáns részének regenerálása reformált pap-képzést követelnek. Ezek nyomán, a szoros értelemben vett természet-tudományokon és a magyar irodalmon kívül, papjainknak nagy szükségök van antropológiára, pszichológiára, morálra, filozofia-történetre, vallások történetére, mivelttség-történetre és pedagógiára. Nem szabad elfeledkeznünk az esztetikáról, sem, a minden vallásos kultusznak kiválóan élesztő és tisztító szeréről.

A theologia „non possumus“ hivei erre vagy azt mondják: jó-jó, csak hogy honnan teremted mindezekre az időt; vagy azt, hogy nincs szüksége a papnak ennyi tudományra. Az első ellenvetés megszűnik, mihelyt kimondom, a mit kitűnő theol. tanárok szájából is sokszor hallottam, hogy a theol. tanok nagy része kommaszszálásának, ujjá alakításának és szerves egészsző foglalásának immár itt van az ideje. Hogy példát említsünk, csak az ekzegezisnek, ennek a mindenütt tradíció szerű altató szernek, tollalásával, vagy más tanba beosztásával, az egyház-történetnek röviden való előadásával igen sok, talán elegendő időt nyernénk a bölcsészet- és természet-tudományokra.

Ha pedig nincs szüksége a leendő papnak ezekre a tudományokra, akkor mire való a theol. intézetekben négy tanár? Nem elég fele? S mire az a kettő is? Nem elég egy, a ki megtanítja nekik a szent históriát, a szimbolumokat, és a Tertulian credo absurdumát. Akkor ne is tanítsatok theológiát egy folyóban egy évig; hanem, ha egyszer a paciens a bibliát olvasni tudja, hadd, hirdesse tiz hónapon át s a két utolsó hónapban hívjátok be minden évben

pót-tanfolyamra, illetőleg, recitálásra. Valóban, vagy tudományos intézetek theol. szemináriumaink, vagy nem. Ha ez utóbbi áll: akkor leteszem a tóllat; de ha tudományos intézetek: akkor a tudomány fejlődése előtt szemet nem hunyhatnak. Vagy hát, a tudomány és a vallás fejlődése nem egyenlípést tart-e egymással? Ha világnézetünket a természeti és bölcsészeti tudományok átalakítják: csak vallásos nézetünk maradjon-e föltnak az új ruhán? Jól érzik ezt másutt, s azért például Sárospatakon a theol. kar mellett filozofiai kart tartanak feun; Pesten az egyetemen segítnek magukon a növendékek, s csak mi erdélyiek ne éreznők-e a fent említett tudományoknak elkerülhetlenül szükséges voltát lelkipásztorainknál?

Minden félreértés elkerülése végett kijelentem, hogy itt egyáltalán nincs szó az enyedi theol. intézet általam nagyra tisztelt tanáraitól. Elismerem örömet tudományos képzettségöket, s épen ez az elismerés és sok tekintetben munkával való túlterheltetésök, mindenek fölött pedig a munka megsztásnak nagy, és ma mindenütt érvényestülő elve kisztet, hogy egyházkerületünknek eszébe juttassam, a mit talán ök is csak úgy elmondottak volna, hogy theol. tudományos intézet bölcsészeti fakultás nélkül ma már képtelenség; hogy másfél tanár, kiknek azon kívül a gymnáziumban, esetleg a tanítóképezdékben is tanítani kell, azt a fentebb említett munkát, a mit az egyetemen legalább is hét-nyolc tanár végez, elvégeznie, tertuláni absurdum. Ne mondjátok, hogy hiszen egyik-másik tanár a növendékeket modern theologiai álláspontra emeli! Ez a baj éppen, hogy az emeli, és nem a növendék emelkedik föl. Ez okozza aztán azt a sajnos állapotot, hogy a pap-növendék világ-nézetében minden a régi levén, csak a theologia új: benne minduntalan a régi Ádám kísért, vagy ha az elhallgat, az új, csak két-három éves Ádám borzasztó dolgokat beszél tudomány

képében, s ha az intézetből kiszabadult, pár vasárnap „érthetetlenül szép“ prédikáció alakjában elmondja theol. nézeteit s aztán? nem levén talaj, fent légkör, honnan termékenyítő nedveket szivhasson, ráaggatott u. n. tudománya „eloszlik, mint a buborék, s marad, mi volt, a pusza lég.“ Vagy, mert fölteszem a jobb esetet is, ha megmarad is benne a vágy a haladásra, pár év alatt a mostoha körülmények száz eset közül kilencvenben bizonyosan kioltják azt a lángot s marad minden a régi. Ily eredmény végett, bizony, nagy kár anynyi időt és erőt elvesztegetni; ily módon fölötte ártalmas, a tudákos proletárok számát szaporítani.

Nálunk, nézetem szerint, nem az a kérdés, hogy az enyedi ifjakat máshová vigyék, a hol talán cipót nem, de ha olyan a hely, java részök magán-tanítványt bizonyosan igen is kaphat; nem is az, hogy az enyedi theol. intézetet szabad-e átteni Kolozsvárra, miután már egyszer úgy is volt ottan; hanem a kérdés az: akarja-e az egyházkerület, hogy oly papnöveldeje legyen, mely a mai tudományos követelményeknek teljesen megfeleljen, alapos bölcsészeti és természet-tudományi oktatás által; akarja-e, hogy a törvényeiben régen kimondott ige, hogy papjelöltjei a lehetőleg egyetemet látogatott egyének legyenek, testté válják; vagy talán, azért hozták volna azt a törvényt, hogy egy néhány ifjunak, a kinek módjában lesz, külföldi egyetemekre menni, privilégiumot osztogassanak, csupán a habos sörtül habzó tudományért (tisztelet a kevés kivételeknek!); míg az itthon-maradásra kárhoztatott szegény, de igyekező ifju, kénytelen legyen ily port-hintő „tudós“ férfiak elől, az első rendű egyházakban, hátrálni. Ily arcul-verését a törvénybe letett egyházkerületi gondolkozás-módnak egy általán fölteni sem bírom.

További kérdés aztán az: akar-e, tud-e az enyedi iskola, a theol. intézethez bölcsészeti (inkl. természet-tudományi) kart is felállítani? Ugy hiszem, hogy Enyednek minden kedvező anyagi viszonyai mellett, elég lesz az új közép isk. tanterv követelte erős gimnáziumot, egy jól szervezett tanító-képezdét (ugy tudom, az is szervezésre vár!) fentartani. Ha az enyedi iskola az említettem bölcsészeti-termesztet-tudományi fakultást a kellő számú tanerővel berendezi: akkor bátran maradhat Enyeden a theol. intézet; de ha, a mint hiszem, ezt meg nem bírja: abban az esetben a tudomány követelménye, egyházkerületünk virágzó

élete, s harmad sorban (mert itt első és másod rendben, a tudomány és az egyházkerület jönnek szóba) az enyedi iskola jól felfogott érdeke egyhangulag a theol. intézetnek Kolozsvárra áttétele mellett szólnak. Vatóban, theol. intézetünknek Kolozsvártt létele most, midőn tudomány-egyetemünk van s azt a mi céljainkra ingyen felhasználhatjuk, oly rendkívüli haszonnal és anynyira megbecsülhetlen előnyökkel jár, hogy méltán csodálkoznom kell papjaink haladó részén, hogy még eddig nem sürgette ennek az ügynek a tudomány szellemében való elintézését. Jól értsük meg egymást. Én nem azért sürgetem a theol. fakultásnak Kolozsvárra áttételét, mert itt egyetem van; hanem azért kell minden áron oda áttennünk, mert annak jelenlegi hiányos berendezését tekintve, bármely áldozatunk csekély lenne ahhoz a nagy erkölcsi és szellemi haszonhoz képest, a mit közvetlenül a theol. intézet, közvetve pedig leendő lelki-pásztoraink az egyetem két fakultásától nyerhetnek. Másutt kézzel-lábbal kapnak az ily alkalmon; nálunk Kutya-Bagos községe a kételkedés okozta lelki szorongások közt titkosan szavaz arra: vajjon, a leendő lelki-pásztorokat Topánfalván neveljék-e, vagy oly helyen, a hol tanár és tanítvány egyiránt megtalálják a tudományos haladásnak minden nevezetes eszközeit?

Részemről, nagy érdeklődéssel várom az egyházkerület bölcs belátásának ez ügyben való nyilvánulását. Meg vagyok győződve, hogy minden egyháza javát igazán szíven hordozó protestánsnak könnyű lesz itt az igen és nem közt választani.

Engedjétek hozzánk (Kolozsvárra) jöni a papnöveldeket, mert övék. Más szóval: képezetek papot; de reformált papot képezetek!

Felméri Lajos.

Annak a bizonyos orthodoxusnak.

Dr. Kovács Ödön, meg én, közöltünk volt egy kísérletet a prot. egyesület által célba vett új biblia-fordítás tervének megállapítását illetőleg. Egy bizonyos orthodoxus aztán neki esett amugy isten igazában. Nem fősvény „választékos“ kifejezéseiben, nem gondolva meg azt, hogy saját becses személyét állítja pellengérré, ha úgy dúl-fúl. Nem tudom, ha a „legalább is járatlan és avatatlan“ Kovácsnak van-e szándoka, szólni valamit az ő előrajzárta tett „legalább is járatlan és avatatlan“ kifakadásokra. Anynyit azonban minden „figyelmes és helyes olvasó, minden ahhoz értő“ beláthat, hogy az orthodoxus ur legalább is bakkot lőtt, midőn a dolgot olyan színben igyekezett fölűntetni, mintha Kovácsnak még sejtelve sem volna

azon dolgokról, a melyeket egy előrajzban nem említhetett föl, de csak is azért, mert előrajz.

Nem fognék tollat kezembe, ha az orthodoxus az erd. prót. közlöny július 2-iki számában, cikkének végén egy pár indokolatlan kitörést nem tett volna azon műtatványra, a melyet „elhamarkodtunk.“ Gorombáskodni nem fogok, mikép ő tevő. Anynyit azonban bátor vagyok megjegyezni, hogy az olyan embernek, ki névtelenül akar vitatkozni, szerényebb hurokat kellene pengetnie; bizonyítékokkal s nem olyan „merész állításokkal“ kellene sikra szállania. A ki nevét elhallgatja, az kijelenti ez által azt, hogy csak is meggyőző bizonyítékokra alapítja ítéletét s nem tekintélyes nevére. Ha ez volt célja, akkor dicséretre méltó. Azonban, a „figyelmes és helyes olvasó“ megenged nekem, ha azt állítom, s be is bizonyítom, hogy az orthodoxus urat nem annyira a bizonyítékok komoly meglátolása, mint inkább vitatkozási tüze vezette ítélete kimondásában.

Azt mondja ugyanis az orthodoxus ur: „hátra volna most, hogy megvizsgáljam a közlött műtatványt; hogy megvizsgáljam, mennyiben sikerült, jobb fordítást adni, mint Károlinak, vagy Kámorinak és hogy mily helyesek és minő becstiek a magyarázó jegyzetek. E bbe azonban nem bocsátkozom. Hogy a fordított szöveg elég nem jól hangzik, azt mindenki megítélheti, a ki figyelemmel és helyesen olvassa, s hogy a görög nyelvnek, irálynak szelleme a fordítást át nem lengi, arról is meggyőződhetik könnyen minden ahhoz értő. Az egész elhamarkodott mű.“

Én úgy gondolom, hogy a „figyelmes és helyes olvasó“ e sorokból azt fogja kivenni, hogy az ön ítélete „legáltalbb is elhamarkodott.“ Nem bocsátkozik be a vizsgálatba s aztán még is itél. Én hiszem, hogy okai voltak így itélni, de azt csakugyan méltán várhatja meg az olvasó közönség, hogy álljon elő velük s aztán mondja ki a „pe-rea“-tot. Hátha az „ahoz értő“ történetesen éppen a görög irány szellemének átlengését“ róná föl hibájául a magyar fordításnak? Megvallom őszintén, hogy izlésünk nem talál. Én azt szeretném, hogy a magyar fordítást, a magyar irány szelleme lengje át. Nem rég egy magyar emberhez volt szerencsénk, a kiről el van ismerve, hogy igen finom nyelv-érzéke van az irány magyarosságának megítélésében. Kezébe vette a műtatványt, elolvasta a nélkül, hogy az eredeti szöveget látta volna. Azt mondta reá, hogy egy néhány helyt nem elég magyaros az ize, vagy is, ön szerint: igen „átlengi a görög irány szelleme.“ Figyelmeztetett a helyekre; láttam, hogy igaza van, de azt is láttam, hogy vajmi nehéz dolog, a la khü fordítást adni oly merőben eltérő nyelveknél! Tudom én azt, hogy mennyire ki van téve a fordító annak, hogy különben ép, magyaros hallása hozzá szokják az idegen-szerühez az által, hogy szüntelenül küzdenie kell az alakhűséggel.

Azt mondja továbbá az orthodoxus: s „hogy miért lett ép Máté 16-ik fejezete műtatványnak közölve, azt még a közlők sem tudnák okadatolni.“ „Még a közlők sem?“

Oh, beh keveset, teszen föl másokról! Én úgy gondolom, hogy szerénységem kockázatása nélkül senkiről sem tudnám föltenni azt, hogy merőben öntudatlanul járjon el egy oly dologban, a melyet magára vállalt. Az igaz, hogy az ön által Kovácsnak tanulmányozásul ajánlott Delitzsch-féle: System... meg a Beck-féle: Umriss-ben nincs meg amaz okadatolás, azonban, egy olyan olvasott, sokat idéző embertől méltán várna meg az ember, hogy az evangéliumok kritikai irodalmát ismerje. Kár volt, ama „kommentárt, melynek Kovács egyik lapját elolvasta,“ „a bibliai theologia ama tankönyvét,“ melyet Kovács „nem ütött föl;“ kár volt, mondom, „előbb el nem olvasni, sőt komolyan tanulmányozni,“ mert bizonyára meglelte volna a keresett indokolást. Közölhattünk volna más fejezetet is, de miután szabad választásunkra volt bizva, jónak láttuk, éppen azt közölni, a mely a Jézus életének legfontosabb mozzanatát foglalja magában. Higyje meg, öntudatosan jártunk el s valóban még eszünk ágába sem jutott, hogy lehet olyan „ahhoz értő“, a ki eljárásunk indokát ne értse.

Azután így folytatja: „megjegyzek még anynyit, hogy a német magyarázó jegyzetek nincsenek a műtatványban teljesen átvéve, de van a helyett egy pár eredeti megjegyzés s a különös itt csak az, hogy ép a legjobb, a legáltalbb megjegyzések nincsenek átvéve.“

„A legjobb, a legáltalbb?“ Csak nem feledte tán el, hogy az ön által annyira magasztalt Holtzmann ama „modern urak“ táborába tartozik? Valóban, örvendek, hogy a „naturalisztikus exegézis csatornáján“ is jöhet valami, a mi az ön guszthusának szuperlativusát vitta ki. Én megvallom, hogy ama megjegyzéseket nem találtam a legjobbaknak és legáltalbbaknak s azért cseréltem föl. Ama műtatványban indokoltam röviden a többek által s általam is követett magyarázatot, a mi egyszersmind a kérdéses „át nem vételnek“ is indoklásul szolgálhatna. Különben, kész volnék terjedelmesebben is kifejteni azon okaimat, melyek arra vezettek, hogy Holtzmann ama jegyzeteitől eltérjek, ha biztosítva lennék arról, hogy ön higgadtan s minden szenvedélyességtől menten tekinti a dolgokat. De ilyen előzmények után.

Halljuk csak tovább „mi az az önerejü föltámadás? Hát nem nyilvános szócsavarás van-e ott?“

Valóban, átalom azt, hogy ön a „helyes olvasót“ minden sorban egy-egy indokolatlan itélettel lepi meg. Ön szerint, nyilvános ugyan a szócsavarás, de én nem tudom belátni mi voltát. Meglehet, hogy nyelvtana nem egyezik a többi emberekével. Arra kérem, ne botránkozzék meg előre az önerejü föltámadáson s ne vegye rossz néven, ha előrántom az ön profeszszori tempóját s így szólok: ne ajánlgassa ön „az új testamentomi szótár felütését“ másnak, ne antropologizáljon, ne dikho-trikhotomizzék addig, a mig nem tanulja meg a görög gramatikát; „ne vegye tüzetes tárgyalás alá“ a *δυνατότητα* addig, a mig meg nem tanul konjungálni. Én részemről, úgy tudom, hogy az „ἀποστολή“ igének a cselekvő alakban két aorisztosa van. Az első transitív, a második intransitív. Amannak jelentése:

ἀρεσθησα — fölláallítani, föltámasztani valakit, vagy valamit; ennek pedig: *ἀρεσθη* — fölláallani, föltámasztani. Ezen második aorisztosz fordul elő azon helyeken, a melyekből én az önerejű föltámasztás értelmét olvasom ki, szemben a föltámasztatni valaki által (*ἐρεσθησαι*) alakkal. Ne vegye rossz neven a szives olvasó, hogy ilyen szőriről-szálára adom elő a dolgot. Az orthodoxus ur kényszerít reá. Részemről nem álmodoznám a görög nyelv és irány szelleméről, míg tisztába nem volnék a legegyszerűbb nyelvtani alakokkal; nem mernék másokat „üres okoskodásokkal“ traktálni, míg meg nem tölteném emlékezetemet bizonyos elemi ismeretekkel.

Végül így szól: „hát a legutolsó jegyzetek? Effrenata libido“.

Ön „korlátlan önkénynek“ bélyegzi azt, ha nem veszem át Holtzmannak nézeteit minden tárgyban? Nem találja-e ön ez ítéletet ferdének, igazságtalannak, miután igazolva nincsen? Avagy, nevezhető-e így azon eljárás, mely egy vitás kérdésnél valakinek érveit nem találja elég nyomatékosoknak a végre, hogy felfogása mellé álljon, miután mások döntőbb okokkal támogatják fölfogásukat? Csak annyit bátorkodom mondani, hogy én nem szegődtem senkinek, csak is az igazság meggyőző erejének zászlója alá. Különb is, ha két rossz közül választanom kellene, inkább venném a „korlátlan önkényt“, mint a „korlátolt önkénytelenséget.“

Szabadjon azon meggyőződésemet nyilvánítanom, hogy én afféle gyanúsító Schlag-Wortok, tudós idézetek, nagy nevek pusztá emlegetésétől meg nem rettenek. Egyetlen érv többet ér előttem, mint sok ezer név. Mindig örvendeni fogok, ha valaki jobb meggyőződésre vezet higgadtan megfontolt s tárgyilagosan előadott okok folytán.

Ne majmoljuk a külföldi vezér-orthodoxusoknak ama „fennkölt“ modorát; hanem kövessük azt, a mi követésre méltó bennök; mert higgye el, hogy csak így remélhetjük, hogy bár eltérő utakon, de biztosan haladhatunk a közös cél felé. Isten önnel!

Nagy-Enyed, július 19, 1874.

Keresztes József.

Az igazgató-tanács kis gyűléséből.

Kolozsvárt, július 26-én, 1874.

Elnök: főt. Nagy Péter püspök. Jelenvoltak: Ince Mihály, dr. Kolosvári Sándor, Schilling Ottó, Szabó Ádám, Szász Gerő és Bodor Antal, titkár.

1) A f. é. ker. közgyűlés által elintézés végett az igaztanácsához áttett ügy-darabok tárgyalása folytatván, a 116. jegyzőkönyvi szám 2-ik pontja, 123 és 130 szám a. indítványok kiküldetnek az egyházmegyékhez, az utobbi azon kívül még a tanodákhoz is véleményezés végett. A 116 szám 1 pontja, 120 és 126 szám alatt tett indítványok, avaslat-tétel végett bizottságoknak tételnek át. A 111, 112 és 116-ik szám 4-ik pontja, 122, 124 és 125 alatti ügyekben a szükséges intézkedések megtétettek.

2) Felterjesztetik a b.-hunyadi egyh.-község fiu-isko-

lájának gazdasági osztálylyal egybekötött állami felső-népiskola használatára átbocsátása tárgyában tervezett szerződvény, melyben a megállapított tervtől csak annyiban van eltérés, hogy a felső népiskola osztályai nem mulhatlanul, hanem lehetőleg fognak minden évben egy osztálylyal szaporittatni, és hogy a fiu-tanító fizetése a leány-iskolánál rendszeresítendő tanító részére fog fordittatni s a leányiskola törvény szerűleg berendeztetni és fentartatni: a felküldött nyilatkozat elfogadása által kéri biztosítani. A módosítás nem lévén lényeges, a ker. közgyűlés jóváhagyása reményében elfogadtatik s a felterjesztett nyilatkozat megerősítettik és a két példányban felküldött szerződvény egyik példánya azon utasítással küldetik le, hogy azt a levéltár részére még egy eredeti példányban kiállítva, a megerősítés reá vezetése végett küldje fel.

3) A szil.-szentkirályi egyh.-község cinterméből 400 □ öl területű hely használata átbocsátása mellett községi iskolát szándékozik felállítani, melyről a szerződvényt azon egyh.-megye ajánlata mellett fölterjeszti. A lelkész által használt cinterem helyett Viski Zsigmond gondnok egy 2 hold fekvőt ajándékoz az egyh.-községnek a lelkész által használandólag, Viski György pedig a cinterem mellett egy darab helyet ajándékoz. Az ajándékozások méltányló elismeréssel elfogadtatnak s a felterjesztett okmányok megerősítettnek, s miután sem nemzetiségi, sem hitfelekezeti érdekek nem szólnak a községi iskola fölláallítása ellen, a szerződvények megerősítettnek s a szükséges utasítások megtéttetnek.

4) Ilyefalva egyh.-község tudatja, hogy 1874/5 tanévtől kezdődőleg községi iskola állittatott fel, hol egyik tanítója is alkalmazást nyert, mely tanító helyett a leány-iskolánál egy tanítónői állomást akar felállítani az ügy nevezett „szék részén“ levő alapítvány kamatai igénybe vételével, 300 frt. készpénz fizetés, lakás, és egy fekvő használata mellett és az 1875/6-ik tanévben leány-iskoláját esetleg megszüntetve, a Séra-féle telek átbocsátatása mellett községi-iskola állittassék fel. A községi fiu-iskola felállítása tudomásul vétetik s a felekezeti fiu-iskola megszüntetése megengedtetik; azonban, a „szék részén“ levő alapítványnak a felállítandó leány-tanítónő részére utalványozhatása kétséges s így a leány-tanítónő fizetése alapja kimutatva nem lévén, a szükséges intézkedések megtételére utasittatik.

5) K.-Dobai egyh.-község kéri az eddig természetben fizetett tandíjt, kárpotlási kamataiból, évi 40 frttal leendő megváltását engedélyezni. Áttétetik pénztárnok aa.-hoz.

6) A n. m. kultusz-miniszter ur kéri felküldetni Ménasági Ferenc volt egerbegyi határon iskola-tanító elbocsátását tárgyzó ítéletet és tudatja, hogy a Ménasági Ferenc által élvezett tanítói fizetést az egerbegyi második iskola-tanító részére nem utalványozhatja, mert ezen alap a székelyeknek visszaadott. Esp. utasittatik a kívánt okmányok felküldésére s az elutasító válaszról értesítettik.

7) A kir. bánya-igazgatóság tudatja, hogy a n. m. pénzügy miniszter ur a parajdi hitf. iskolánkat a kath. iskolával egyenlő mértékben, sőt egyáltalában nem segé-

lyezheti, mert a kincstár újabb és pedig oly terheket nem vállalhat el, melyek a bányá üzemmel csak közvetve vannak egybekötöttetésben. Az elutasító válasz tudomásul vétetvén, illető egyh.-község, esp. aa. útján, értesítettik,

8) Udvarhelyi esp. felterjeszti az erd. kereskedelmi és hitelbank ajánlatát, melyben a b. e gr. Bethlen Leopold által az alsó-rákosi papnak tett természetben adott alapítványi járandóságot évi 250 forintban kész megváltani. Az ajánlat nem fogadtatik el.

9) Küküllőmegye alispánja a nyugták visszaváró elküldésével tudatja, hogy Gidófalvi Sabina uron a több évtől fogva hátrálékos kepe félhajtattott, s az illető lelkésznek és tanítónak kézbesítettett. A tanító hátrálék-kepe illetőségének csak egy részét kapván meg készpénzben, esperes aa. útján kielégítettése iránt nyilatkozat-tételre hivatik fel.

10) A krajovai egyh.-község kéri lelkésze részére megállapított évi 200 frt. segélyből 1874 júli—decemberről hátrálékos részletet elküldeni. A moldva-oláhországi miszszio ismertetésére kiküldött bizottsághoz áttétetik.

11) A balázsfalvi kir. adóhivatal tudatja, hogy azon egyházmegyéken több egyh.-község 1873-ik évről hátrálékban van adójával s tudatja, hogy jövő hó közepén végrehajtásilag felvétetik. Esp. aa. felelősség terhe alatt utasítottatik a hátrálék adó befizetése kieszközlésére.

12) A buzás-kocsárdi tagosítás alkalmával azon egyh.-község jogai képviselőjével Zeyk József, gondnok aa. bizatit meg.

— Előadatott összesen 38 ügydarab.

Bodor Antal,
titkár

TÁRCA.

Vallás, keresztyénség, protestántizmus.

(Folytatás.)

Igy az egyház nem lett az iskola uralma alá vetve és általa kényszerítve, hogy értelmes legyen. hanem megfordítva, az iskolát vetették az egyház szolgálatába, és így kényszerítették, hogy az egyház tana értelem-szerűségének bebizonyítására bizonyítékokat szolgáltatasson. Ezen viszonyban hit és tudás közt valódi kibékülés, oly kibékülés, mely az értelem követelményeinek tartósan megfeleltetett volna, teljesen gondolhatlan volt.

A ki az értelmet följosítja, hogy hitét védelmezze, annak azon jogot is meg kell adnia értelmének, hogy az a hitet vizsgálja, azon esetben ha azt egészen, vagy részben hamisnak találja, egészen vagy részben el is vethesse. Ha a belátás elég éles és tiszta, belátni a tanok értelem-szerűségét: elég élesnek és tisztának kell lenni arra is, hogy azoknak értelem ellenes voltát is észre vegye. Valakit föl hívni vizsgálódásra s egyszersmind előre megszabni vizsgálódásának rezultátumát is a legszorosabban, bizonyára nem a legjobb eszköz az igazság keresésére. Az illető tulajdonképen nem vizsgálódásra van fölszólitva, hanem csak védelmezésére még az olyan dolognak is, minek roszasága föl meg van győződve. A valódi racionalizmus föladataul a hitnek a tudomány előtti igazolását tüzi ki, de épen ezen céljának elérése végett igényt tart azon joghoz, hogy a hit tanok sorából szabadon választhassa ki azt, a mi a tudomány előtt semmikép nem igazolható és főkép, a mi a tudomány legbiztosabb igazságaival homlok egyenest ellenkezik. A tudomány semmi szín alatt nem jő a hit bírói széke elébe, hanem megfordítva, a hit a tudomány itélő széke elé; mert nem a tudomány hitelre méltó voltáról van szó, hanem a hit értelem-szerűségé-

ről. Ha a tudománynak kellene igazolni magát a hit előtt, kötelessége lenne, magát minden részeiben a hit által megvizsgáltatni, s a mi ezen próbát ki nem állja, önkint el kellene dobni. A tudománynak azonban nincs szüksége, magát igazolni. Nem juthat eszembe, hogy arra nézve, a mit tudok — azaz, a miről kutatásom után meg vagyok győződve, hogy tudom — valakitől a világon még helyeslést várjak; mert ha lenne valaki, kinek tudását ezen pontban az enyémmel fölébe helyezem, ha azt hiszem, hogy mindent az ő beleegyezésétől kell függővé tennem: akkor nem volnék meggyőződve arról, hogy tudok, hanem épen az által, hogy magamat a másik alá helyezem, árulnám el azt, hogy ezen meggyőződés hiányzik bennem. A hívő ellenben igazolni akarja a maga hitét; és pedig senki más, mint a tudomány előtt. Ezt tennie kell, mihelyt értelem-szerű és értelem-ellenes hit közti megkülönböztetést enged meg. Saját hitére nézve igényt formál az értelmesség címére és kinek adhatná át az elhatározási jogot a felett, hogy vajjon ezen cím joggal-e, vagy nem: kinek másnak, mint az értelmeknek?

A tan-fogalom értelem szerűsége felett az értelem tarthat itéletet. Tehát, vagy a hívőnek kell teljesen közönyösnek tartani, hogy vajjon észszerű-e az ő hite, s ezen esetben hitigazságainak természet-ellenes voltát becsüli, vagy pedig késznek kell lennie, hitének minden tételét földadni, melyeket a tudomány elvet, melyekkel szemben az ellenkezőt, mint igazságot, mutatja ki. Igy nyeri a tudás önmagától az elhatározást, a legfőbb hatalmat kezébe.

A scholasztikában ellenben határozott ellentétet veszünk észre.

Ez a hitnek adja a legfelsőbb tekintélyt, és a tudományt az egyházitan szolgálójává alacsonyítja. Meleg érdeklődéssel hívja fel az értelmet a hit szemlélésére, de csak azért, hogy mihelyt egy helytelenítő itéletet mer kimondani, azonnal beverje száját.

Helyesen kötötte a keresztyénnek — kit hitének föl fogá-

sára int—szívére Anselmus azon intést, hogy azt, a mit hiszen, ne adja föl azonnal, ha nem képes fölfogni.*) De nem tartották magukat ezen bölcs intéshez; sokkal tovább mentek és semmit sem akartak föladni. Mindenhez szorosán ragaszkodtak. Nem csupán azon tételekhez, a melyeknek fogalma túlhaladta a tudomány erejét, hanem azokhoz is, melyeknek helytelenségét a tudomány ítélőszéke kimutatta. Ha pedig az értelem föladatát azon erős bizalommal kezdte is meg, hogy az egyházi dogma észszerűségét ki tudja mutatni; csak hamar ki kellett tűnni, hogy a dogma nem volt mindig észszerű, s gyakran éppen ellentéte volt minden értelemnek. Észszerűsége csak postulatum volt, de nem igazság! S mégis minden változtatás, minden kritika szentségtelen eretnokség! Hogy lett volna lehetséges, ily alapon fölépíteni azon épületet, melyben a tudomány otthon érezhesse magát, s a tudás és hit kibékülési ünnepélyét megülhesse?!

De még valami más körülmény is utjába állott a célzott jó eredménynek. Igyekeztek a hitet és tudást közel hozni egymáshoz; de képesek voltak-e erre? Elég önálló és erős volt-e a tudomány arra, hogy jogait megtartsa, és minden összekapcsolásnak ellenálljon, mely ezen jogokat megrövidítette? Elég egyszerű volt-e a hit arra, hogy az értelem is elfogadhassa? Saját jogos terére, a vallásra szorítkozott-e, melyen a tudás semmi ítéletet nem hozhatott? Elkerült-e minden nyilatkozatot a földi dolgok összefüggése és azon mód felől, mely által az egyik jelenség össze van kapcsolva a másikkal? Oly kérdések ezek, melyekkel a gondolkozás a legrégebbi idők óta állandóan foglalkozott, és a melyeket még senki sem zárt ki a filozofia területéről. És mind azon kérdésekre tagadó választ ad a történelem.

Mindkettő hibás volt abban, hogy egy igaz és anynyira keresett kibékítés lehetetlen volt. Mig az egyik csak igen keveset tudott tenni, addig a másik igen nagy igényeket formált magának úgy, hogy minden törekvésnek az előbbinek az utóbbi szolgálatába való jutással kellett végződnie. A menynyire igen kicsiny volt a tudomány hatalma, éppen anynyira igen nagy volt a hit köre.

A tudomány hatalma igen kicsiny volt. A középkornak összes tudása egy törzs volt — életerő nélkül. Tények szemlélésére alapított önálló vizsgálódás nem volt kezdve. Az ember még ott is meghajolt az ünnevelt tekintélyek előtt, hol nem csupán hinni, hanem tudni is akart. Minden trádició volt. Ha az ember a maga képzetait nem az egyházi tanból kölcsönözte, akkor a római tudományok romjából képezte, melyekhez a kevés görög-fordítások is tartoztak, melyeknek számáról később nagyon tulhajtott fogalmat alkottak. Csak nagyon keveseknél volt valóban tudományos élet, s csak ritkán hallott az ember helyes nyilatkozatokat

*) „Christianus per fidem debet ad intellectum proficere, non per intellectum ad fidem accedere, aut si intelligere non valet a fide recedere. Sed cum ad intellectum valet pertingere, delectatur; cum vero nequit, quod capere non potest, veneratur.“

a vizsgálódás módszere felől. Általában, a valódi tudományból semmi sem volt föltalálható. De hogyan is lehetett volna, annak birtokába jutni, mikor még ott sem tudták hatalmukba keríteni, hol legkönnyebben tehetnék volna: a természet terén? És, hogy még e tért sem tudta elfoglalni, senki sem fogja kétségbe vonni. Ezt főképp azon körülménynak lehet és kell tulajdonítani, hogy csaknem mindig rossz téren munkálkodtak. Nagy szorgalmat fejtettek ki olyan mezőn, hol soha sem volt lehetséges az aratás; míg azon mező, mely gazdag gyümölcsöket teremhetett volna s a későbbi évszázadokban valósággal termett is, merőben elhanyagoltatott. Szorgosan foglalkoztak olyan kérdésekkel, melyekre soha sem leendő felelet, mint pl. isten eszközölhetné, hogy a test és tér megtartásával az úrön kívül is létezhetnék egy test s többb e féle. Azon kérdésekre ellenben, melyekre felelni kész volt a természet, nem terjesztették ki figyelmöket.

Nem is volt, mi erre bátorságot öntsön az illetőkbe; mert azon keveseknek természet-tudományát, kik az olyan kérdésekkel fölléptek és kik meg is adták a helyes feleletet, rendesen varázslásnak tartották, s őket az ördöggel való szövetségük miatt máglyára ítélték; vagy ha sikerült is, az ilyen súlyos vádak alól megszabadulniok, nagyon kevés figyelemre és pártfogásra számíthattak; mert a gondolkozása csaknem mindenkinek oly dolgokkal foglalkozott, a melyek messze kívül esnek az észreévés körén s egy egészen más világhoz tartoznak. Tudni kívánták, hogy vajjon Mária az ő nagy fiának fogantatása és születése után is szűz maradott; vajjon az a galamb, melyben a szentlélek megjelent, valóságos állat volt; vajjon az égben öltönyt viselnek; s vajjon az elkárhozottak minő testi állapotban vannak a pokolban? Szóval, kevés becset tulajdonítottak a valóság ismeretének, ellenben rendkívül sokat a hozzá férhetlen múlt és a bizonytalan jövő ismeretének.

Főt és szívet a theologia töltött el. A hol földi dologról volt szó, ott a tudománynak déli álmát aludták, melybe a görög tudomány friss, de gyenge miveléséből süjjetek, s csak a 15-ik században ébredtek uj és erőteljes életre. Nem csoda tehát, hogy az ily hiányos tudás a maga jogait sem eléggé méltatni, sem megtartani, nem volt képes. A hit szolgálatába kellett lépnie; hit és tudás kibékülésére ilyen módon még gondolni sem lehet. Nem, mert a kibékülés mindkettő jogosultságának és önállóságának elismerésére volt alapítva.

A vallás, a legfőbb szentségnek tisztelete, és a legmagasabb ideák utáni törekvés, a legképzettebb szellem előtt, mely a világ minden tudását magában vette, igazolandó. De hogyan kellett volna az értelemnek, ha egyszer valódi tudományhoz jutott, a hittételek tömegével békében élni? Békében élni azon hittételekkel, melyeket az egyház erőszított meg, és a melyek az ő hatalmát védték és oltalmazták?

Benkő Gyula.

(Folyt. következik.)

VIDÉKI ÉLET.

Hosszszufalva, július 12, 1874.

Örvendetes mozzanatnak valánk tanui a máj napon a hosszszufalvi egyh.-községben!

B. Gerando Ágostonné, szül. gr. Teleky Emma urhölgy, a mult őszzsel megalapítván a hosszszufalvi egyházban az iskolát főleg ugyan a magyar-elem növelése tekintetéből, de azonban minden a felekezetek használatára: az első próbatét a kis sereggel ekkor tartatott meg, melyen az egész grófi család, a vidék főuraival, s néhány intelligens román ural megjelent.

A 28 magyar és 16 román egyénből álló gyermekcsoport a hallgatók teljes megelégedésére állotta ki a probát; noha különösen a román ajku gyermekeken, a nyelvvel való küzdelem nehézségei felismerhetőek valának. Az írásban, olvasásban, számtamban, földrajzban, magyarnyelvtanban az előhaladásnak kitűnő jelei mutatkoztak. A probatét bevégezése után a test-gyakorlatban produkálták magukat a kis tanoncok, vidor hangulatot idézve elő mozdulásaik által a jelenlevőkben.

Ezt követte az alapító gr. hölgy által rendezett adományok kiosztása, az iskolai ügyet szenvedélylyel apoló kedves leánya Antonina k. a. kezei által. Mely adományok állottak: minden fiu részére egy csinos kiállítású kék posztó mellényből; a leányok részére egy gyapott szövet szoknyából. Az innepélyt berekesztette az egész iskolai gyermek-csoport megvendégeltetése az iskola-teremben; ebéd után pedig vidám tánc, melyben a dolog természete szerint, a felnőtt ifjuságnak jutott a legélvezetesebb rész.

Nem mellőzhetjük el ez alkalommal, a képezdét jelesen végzett tanító Rác Sándor urnak is érdemeit felemlíteni, ki az iskola rendezése, vezetése körül, ritka jó indulatot, buzgalmat, tapintatos eljárást, s gyakorlati ügyességet fejtett ki, mi által a kedvezőtlen időben, oly rövid idő alatt is, kitűnő sikert idézett elő; e mellett pedig, mint az egyháznak levitája, az isteni tisztelet kiszolgáltatása körül is ritka buzgalmat fejt ki.

A probatét bevégezéssel, a kerületi esperes, ki szintén jelen vala, a gyermek-csoporthoz intézett egy elismerő, buzdító felhívást; Bartha János egyh.-tag pedig az alapító grófnénak, az egyház-tagjai nevében hálás köszönetet nyilvánított.

Miután a nevezett iskolának életet, újjá születést az alapító grófhölgy adott, s annak minden szükségleteit maga fizeti, a tanítót szép fizetéssel látja el, ohajtásunk: hogy isten ő mlgt sokáig tartsa meg; hogy a ki csupán nemzetisége fentartása, s a nevelés sz.-ügye iránti érdekeltségénél fogva hozza ide az áldozatot, a szellemi téren tett nemes vetésének dics aratását is megérhesse, az ezen ügyet hasonló buzgalommal pártoló kedves gyermekeivel!

Kövárvidéki.

Nyilatkozat.

Bizonyos J. V. ur, e lapok 20-ik s pár megelőző szá-

mában elég illúzióval iparkodik pap-növeldénkot Kolozsvárra helyezni, hogy ott theologusaink reggeltől estig minden tantermet, és tanintézetet bejárva, anynyi tudományt, tapasztalatot, pedagógiai bölcseséget szerezzenek maguknak, mennyivel még „bergengociai“ papjaink sem dicsekedhettek; estén kezdve aztán étkeznének — legalább én így gondolom tervezetében — tanítvának, szórakoznának, tanulnának, s kevés ideig még alunnának is.

Én most nem akarok ezen fontos kérdés érdemleges megvitatásához szólani, csupán cikkiró azon hatalmas (?) argumentumát, melyet a végett látszik fölhasználni, hogy a „pöf-feszkező bölcsesség gúnyos észrevételével“ szemben meggyőzhesse a Tamás-világot, hogy ő az idő beosztására és felhasználására nézve sehogy sem képzelődik; „hanem látjuk — mondja 226. lapon — a mint az ez évi „névkönyv“ 114-ik lapján bárki is láthatja, hogy az enyedi kollégiumban egyik „osztály-tanító“ egyszersmind harmad évi theologus. Ehhez aztán nem kell bővebb kommentár“ teszi hozzá egész diadal-érzettel. De kell enynyi: ama theologus, mint kitűnő első fiu, fel volt mentve a rendes tanórák alól; hirtelen beállott szükségből az első elemi osztály vezetésével bízott meg. A logika szerint: ehhez nem kell kommentár. S már most hol van az argumentum?

N.-Enyed, július 20, 1874.

Garda József

KÜLÖNFÉLÉK.

— (Nyilvános köszönet.) Kis-Enyedi ev. ref. lelkész t. Konca László ur hallgatóitól könyör-adományt gyűjtött számunkra, a melynek eredménye 4 oszt. é. frt, s melyet posta útján kézbesített is; fogadják hálás köszönetemet mind a tiszt. ur, mint gyűjtő, mind a nagylelkű adakozók. Mihályfalván, jul. 28-án, 1874. Lukács Ferenc ev. ref. pap.

— Nincs elég bajunk a nemzetiségi kérdésekkel, most egy újnak teremtésén fáradoznak. Azt olvassuk ugyanis a „Magy. államban,“ hogy egy kath. pártot akarnak létrehozni, melynek előzménye lenne egy Budapesten összehívandó kath. kongresszus. Ha tisztán kath. ügyök rendezésére törekednék, úgy semmi közünk hozzá; de miután minden arra mutat, hogy majmolni akarják a németországi ily nemű törekvéseket, tehát az egyház és állam közötti szakadást akarják előmozdítani, illetőleg megteremteni: nem tehetjük, hogy sajnálatunkat ne fejezzük ki, és hibáztatásunkat a felett, hogy kormányunk tehetetlen gyöngéségét felhasználva, újabb zavarokat idéznek elő mindnyájunk romlására. Nem jó a tüzzel játszani; mert annak háza is hamuba dülhet, ki éppen szitotta.

— Németország mult évi tanügyi statisztikájából a főbb adatokat már közöltük, azonban érdekesnek tartjuk a közléptanodai tanáregylet közlönyének legutóbbi füzeté után, a részletesebb adatokat is közölni. A német birodalom 21 egyetemet számlál, azaz: 1,909,906 lakó után egyet. Ezekből jut Poroszországra 10, azaz 2,203,968 lakó után 1, Elzász-Lotharingiára 1,598,366 lakó után 1, Bajorországra 3, vagyis, 1,608,140 után 1, Szászország 2,423,401 után 1, Hessen 823,138 után 1, Mecklenburg-Schwerin 560,618 lakó után 1, Szász-Weimar 282,928 után 1, Würtemberg 1,778,396 után 1, Baden kettő, vagy 717,285

után 1-gyel bir. Műegyetemi tanintézet van tíz, 360 tanítóval és 4500 tanítvánnyal. Azonkívül van számtalan szakiskola a tudomány minden ágában. A bánya- és lúta-ügy számára van több akadémia és 14 bányaiskola. A had-ügyi kiképzetésre van 1 hadi akadémia. 1 (Artellerie u. Ingenieur) iskola, 10 hadi iskola, több hadi tanonc-iskola gyógytani intézetek, lövész-intézetek, 5 altisztij és 3 tengerészeti iskola. Gimnázium van a német birodalomban 318, vagy, 124,559 lakó után egy. Azok közül 173, vagy 53,7% evangélikus, 53, vagy 16,4% katolikus és 92, vagy 28,5% simultán. Poroszországban van 213, vagy 112,862 lakó után 1; azok közül 150, vagy 70,4% evang., 47 vagy 22,1% katolikus és 16 vagy 7,5% simultán. Azonkívül van 14 reálgymnázium és 214 progymnázium és latiniskola. Reáltanoda van 167, vagy 240,769 lakó után 1; köztük 22 vagy 13,1% evangélikus, 4 v. 1,7% katolikus, 7 v. 4,1% simultán és 135 v. 80,8% paritású. Továbbá van 119 magasabb polgári iskola, vagy 345,445 lakó után 1. Ezek közül 20 v. 16,7% evangélikus, 8 v. 6,8% katolikus, 3 v. 2,5% simultán és 88 v. 73,8% paritású. Ezekon kívül még 100 reáliskola gymnáziummal van összekötve. Az összes középiskolákat 180,000 tanítvány látogatta. A német birodalomban van ezen kívül kerek összegben 60,000 népiskola, melyben 6 millió tanuló 6—14 éves korban tanítatik. 1000 lakóra jut 150 tanuló. Ezen átlagon felül állanak Szászország, Thüringia, Oldenburg és Braunschweig, hol 1000 lakóra 175 tanuló jut. Papi- és fiu-szeminarium van összesen 39, és pedig 16 papi- és 23 fiu-szeminarium. Legnagyobb figyelemben részesülnek újabb időben a mezőgazdasági tanintézetek. Poroszországban jelenleg négy egyetemen (Berlin, Halle Göttingen, Königsberg) van mezőgazdasági szak; Szászországban a mezőgazdaság a lipcei egyetemen egy tanszékkal van képviselve; Bádenben hasonlóképen van egy a heidelbergi egyetemen; Hessenben a giesseini egyetemen, Szász-Weimár a jénai egyetemen, ugy szintén Hessen-Darmstadt és Braunschweig fő-iskoláin. Magasabb mezőgazdasági intézet van Poroszországban 3; a legrégebbi intézet Kottenheimban van Württembergában. A közép és alsóbb intézetek száma Poroszországban 29, azon kívül van 41 mezőgazdasági téli-iskola, kertész-iskola, gyümölcsfa-iskola; a többi Németországban pedig 50 ilyen intézet van. Kereskedelmi iskola van 29; tengerészeti iskola 27; zeneiskola 19. Németországban e szerint jelenleg legalább 1300 magasabb tanintézet és 60,000 népiskola, összesen tehát, 61,300 tanintézet létezik, azaz, 670 lakó után egy tanintézet.

= **Hiba-igazítás.** Az áfrikai hőségnek tulajdonítsák olvasóink ama hibát, mely mult számunkban történt a kolumnák beosztásánál. Ugyanis, a 234-ik lapon, a második hasábon a 1. ulról kezdve, nyolc sór tévedésből került ide, holott a 236-ik lapon az első hasáb legelejére tartozik. Dormitat aliquando — metrompás.

KÖRÖZTETNEK.

676—1874.

Szilágy-szólnoiki egyházmegyénkben az ér-ká v á si harmad-osztályu lelkészi állomás, melynek javadalma:

1) 20 véka tiszta-, 60 véka elegybúza. 2) 12 frt. fa-péncz. 3) 23 hold, 400 □^o kánonika porció. 4) 4 frt. 42 kr. garas-péncz. 5) 3 frt. 40 kr. alapítványi-péncz. 6) 31 frt. 18 kr. szántás-péncz. 7) 20 forint tandij. 8) A szokásos stolaré.

A megválasztandó lelkész végzi a kántori és tanítói teendőket is. Ezen kívül köteles:

1) a zilahi isk. részére évenként 1 frt. 5 krt, 2) a gyám-

Főmunkatárs: SZÁSZ DOMOKOS.

intézetbe 20 évig, tetszése szerint 1, 2, 3 frt. részvényt; 3) a papi olvasókor részére jövedelmének 1/2%-át fizetni.

Pályázati határnap, szeptember 10.

A folyamodványok szilágy-szólnoiki ev. ref. esperes, t. t. Szabó Pál aa.-hoz Diószadra (u. p. Zilah) küldendők.

Kolozsvártt, július 27, 1874. Nagy Péter,
erdélyi ev. ref. püspök.

677—1874.

Sepsii egyházmegyénkben a besenyői kántor-tanítói állomás. Javadalma:

1) Szép lakás. 2) 50 kalangya rozs, 50 kal. zab. 3) 15 tereh fa. 4) Mintegy 4 frt. ospora. 5) 5 köből férőjű másod-osztályu szántó. 6) Minden tanulóttól 40 kr. tandij; tanulók száma 40—50.

Pályázati határnap, augusztus vége.

A folyamodványok sepsii esperes t. t. Csiszér Gábor aa.-hoz Egerpatakra (u. p. Nagy-Borosnyó) küldendők.

Kolozsvártt, július 27, 1874. Nagy Péter,
erdélyi ev. ref. püspök.

680—1874.

Udvarhelyszéki egyházmegyénkben a bögzői másod-tanítói állomás. Évi jövedelme:

1) 200 o. é. frt. 2) 10 szekér fa. 3) Kényelmes lakás.

Kötelessége: a fiu-iskolában tanítani, a lelkész, vagy rendes énekvezér akadályoztatása esetén ezek helyett temp-lomi szolgálatot végezni.

Pályázati határnap, szeptember 10.

A folyamodványok udvarhelyszéki esperes t. t. Solymosi István aa.-hoz Bögzőbe (u. p. Sz.-Udvarhely) küldendők.

Kolozsvártt, július 27, 1874. Nagy Péter,
erdélyi ev. ref. püspök.

683—1874.

A vallás- és közoktatásügyi magyar kir. miniszter ur felhívására köröztetik a következő:

„Pályázat!

A fumei állami felsőbb középtanodánál két klaszszika philologiai és egy földrajzi és történelmi rendes tanszék töl-tendő be.

Ezen tanszékek mindegyikével 1200 frtnyi évi fizetés, 200 frtnyi évi szállás-péncz és az ötödéves évi 100 frtos pot-lékra való igény van egybe kötve.

Felhivatnak a pályázni óhajtok, hogy olasz-nyelven szerkesztett kérvényüket a m. kir. vallás- és közoktatási miniszter urhoz címezve, f. é. augusztus 20-ig a fumei hely-hatóságához küldjék be.

Az állomásnak elnyerhetésére okvetlen szükséges, hogy pályázó a tanári vizsgálatot az osztrák magyar birodalom valamelyik illetékes tanári vizsgáló bizottság előtt a teljes gymnáziumra nézve sikeresen letette. Miért is a kérvényben ezen kellék, valamint folyamodónak vallása, állapota, nyelv-ismeretei, ugy szinte eddigi netán már teljesített szolgálata okmányilag igazolandó és a kérvény, ha folyamodó tetteleg szolgálatban áll, illető előljárósága utján a minősítvényi táblázat kíséretében az illető helyre eljuttatandó. Képesített pá-lyázók hiányában ezen állomások helyettesekkel évi 800 frt-nyi díj mellett fognak elláttatni.

Kolozsvártt, július 27, 1874. Nagy Péter,
erdélyi ev. ref. püspök.

699—1874.

Görgényi egyházmegyénkben a pókai másod-osztályu lelkészi állomás.

Pályázati határnap, szeptember 10.

A folyamodványok görgényi esperes, t. t. Benkő János aa.-hoz, M.-Péterlakára (u. p. Sz.-Rógen) küldendők.

Kolozsvártt, július 28, 1874. Nagy Péter,
erdélyi ev. ref. püspök.

Felelős szerkesztő és kiadó: SZÁSZ GERŐ.